

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

---

*Συναισθήματα και ιστορική αφήγηση στην Ανάβαση του Αρριανού:
Φόβος, θάρρος και ελπίδα*

Διπλωματική εργασία
Μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών
Επόπτρια: Ταμιωλάκη Ελένη-Μελίνα

ΖΑΧΑΡΙΟΥΔΑΚΗ ΜΑΡΙΑ-ΕΙΡΗΝΗ

Ρέθυμνο
2020

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Abstract	4
Ευχαριστίες	5
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο πρώτο: Φόβος	9
1.1 Φόβος εχθρικών στρατευμάτων	11
1.1.1 Το μοτίβο της φυγής	14
Η περίπτωση του Δαρείου	18
1.1.2 Ο φοβερός Αλέξανδρος	20
1.1.3: Η έκπληξη ως σύμβολο φόβου	22
1.2. Φόβος Μακεδόνων	25
1.3 Ο ατρόμητος βασιλιάς	31
Κεφάλαιο δεύτερο : Το θάρρος και η ελπίδα ως αντίθετα του φόβου	33
2.1 Θάρρος εχθρικών στρατευμάτων	35
2.2 Θάρρος Μακεδόνων	38
2.3 Θάρρος Αλέξανδρου	42
2.4 Η έλπις ως λέξη στην <i>Ανάβαση</i>	48
2.5 Η ελπίδα στον Αλέξανδρο	51
2.5.1 Ενθάρρυνση	52
2.6 Πόθος	56
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	58
Βιβλιογραφία	60

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετάει τα συναισθήματα στην ιστορική αφήγηση του Αρριανού, στο έργο του *Αλεξάνδρου Ανάβασις*. Με βάση τη θεωρία συναισθημάτων του Αριστοτέλη, όπως αναπτύσσεται στο δεύτερο βιβλίο του έργου του *Ρητορική*, επικεντρώνεται σε τρία βασικά συναισθήματα: στον φόβο, στο θάρρος και στην ελπίδα. Αναλύει το σχετικό λεξιλόγιο αλλά και τα συναισθηματικά σενάρια, μέρη δηλαδή της αφήγησης, όπου καθίσταται εμφανής η παρουσία των συναισθημάτων χωρίς την ύπαρξη λεξιλογικών αναφορών.

Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται τον φόβο. Η ανάλυσή μας δείχνει ότι στην *Ανάβαση* ο φόβος χαρακτηρίζει κατεξοχήν τα εχθρικά στρατεύματα, ενώ εκδηλώνεται κυρίως μέσω του μοτίβου της φυγής, η οποία, μάλιστα, συχνά λαμβάνει χώρα ακόμα και πριν από την πολεμική σύγκρουση. Έμφαση δίνεται επίσης στο γεγονός ότι η εχθρική υποχώρηση πολλές φορές οφείλεται στον φόβο, που προκαλεί η πληροφόρηση της επικείμενης άφιξης του Αλέξανδρου ή η εμφάνισή του. Επιπλέον, εξετάζεται η έκπληξη ως σύμβολο και ένδειξη φόβου. Έπειτα, γίνονται αναφορές στις σπάνιες περιπτώσεις, κατά τις οποίες παρατηρείται να επικρατεί φόβος στο μακεδονικό στράτευμα. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την επισήμανση της αφοβίας, η οποία χαρακτηρίζει τον Μακεδόνα στρατηγό.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά στο θάρρος και στην ελπίδα, συναισθήματα αντίθετα του φόβου. Το θάρρος αποτελεί χαρακτηριστικό κυρίως των Μακεδόνων, οι οποίοι είναι πάντα έτοιμοι να φέρουν εις πέρας δύσκολες και -ενίοτε- φαινομενικά ακατόρθωτες αποστολές, συγκροτώντας έτσι ένα θαρραλέο και -σχεδόν- αήττητο στράτευμα. Οι εχθροί, αν και τις περισσότερες φορές παρουσιάζονται τρομαγμένοι, ενίοτε επιδεικνύουν γενναιότητα στο πεδίο της μάχης. Ωστόσο, παρά τη γενναιότητά τους συνήθως ηττώνται και το θάρρος τους αυτό αποβαίνει μάταιο. Η ανάλυση του θάρρους ολοκληρώνεται με αναφορές στο θάρρος του Αλέξανδρου, το οποίο φαίνεται να είναι υποδειγματικό και εντυπωσιακό. Ο Μακεδόνας βασιλιάς αποδεικνύεται άξιος και γενναίος στρατηγός αλλά και στρατιώτης.

Το τελευταίο μέρος της παρούσας εργασίας αφιερώνεται στο συναίσθημα της ελπίδας. Σε αυτό το κεφάλαιο πρωταγωνιστής είναι ο Αλέξανδρος, ο μοναδικός ήρωας, ο οποίος ελπίζει αδιάκοπα. Η συνεχής ελπίδα του δεν αποτυπώνεται μόνο λεξιλογικά όσο μέσω της έκδηλης αυτοπεποίθησής του, του θάρρους του, των υψηλών του στόχων. Σε αυτό το κεφάλαιο αναλύονται επίσης η σημασία της ενθάρρυνσης, μέσω της οποίας η ελπίδα μεταδίδεται και εντείνεται, αλλά και η έννοια του κοινού αγώνα, ο οποίος συμβάλλει στην κινητοποίηση του μακεδονικού στρατού και στην αναπέρωση του ηθικού του. Τέλος, αναφορά γίνεται και στην έννοια του πόθου, αφού και αυτός συνδέεται με τις αυξανόμενες επιθυμίες του Αλέξανδρου και με το συναίσθημα της ελπίδας που τον διακατέχει.

Abstract

This thesis studies emotions in the historical narrative of Arrian's *Anabasis of Alexander*. Taking into account Aristotle's theory on the emotions, as it is presented in the second book of his *Rhetoric*, it focuses on three main emotions: fear, courage and hope. It analyzes both lexical terms by which these emotions are expressed and emotional scenarios, i.e. the parts of the narrative in which the presence of emotions is obvious but the relevant lexical terms may be absent.

The first chapter studies the emotion of fear (*φόβος*). In the *Anabasis*, fear characterizes basically the armies which are hostile to Alexander and is expressed mainly through the motif of flight, which sometimes takes place even before the battle. Admittedly, the fear of the enemies sometimes is raised by the awareness of the forthcoming arrival of Alexander or by his mere appearance. It is also investigated whether surprise (*ἔκπληξις*) could be a symbol or indication of fear. Moreover, the rare incidents of fear in the Macedonian army are pointed out. The chapter concludes by commenting on Alexander's fearless spirit.

The second chapter is dedicated to courage (*θάρρος*) and hope (*ἐλπίς*), as emotions opposed to fear. Macedonians are those mainly presented as courageous men in the *Anabasis*. They are always prepared and ready to carry out challenging and sometimes seemingly unachievable missions, thereby forming a brave and usually invincible army. On the other hand, although the Macedonians' enemies are most of the times presented as fearful, they occasionally display great courage on the battlefield. However, despite their audacity, they are most of the times defeated and their courage proves unavailing. The analysis of *θάρρος* concludes with references to Alexander's own courage, which seems exemplary and impressive. The Macedonian king proves himself to be a worthy and brave general as well as soldier.

The last part of this work deals with *ἐλπίς*. In this section, the protagonist is Alexander, the only character who hopes unceasingly. His constant hope is not only expressed lexically, but is also obvious through his self-confidence, his courage, and his high goals. This section also discusses the importance of encouragement, through which hope is transmitted and intensified, as well as the concept of common struggle (*κοινός ἀγών*), which contributes to the motivation of the Macedonian army and the revival of its morale. Finally, I comment on the notion of desire (*πόθος*), since it is also linked to Alexander's ever-growing desires and his sense of hope.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κ. Ελένη-Μελίνα Ταμιωλάκη για την αμέριστη και πολύτιμη βοήθειά της καθώς και την άριστη συνεργασία μας. Ακόμα, θερμότερες ευχαριστίες οφείλω και στον καθηγητή κ. Grethlein Jonas, ο οποίος επέβλεπε την πορεία της έρευνάς μου στη Χαϊδελβέργη, καθώς μέρος της διεξήχθη εκεί, στα πλαίσια του προγράμματος Erasmus (Απρίλιος-Ιούλιος 2019). Στη Χαϊδελβέργη είχα την τύχη να γνωρίσω, επίσης, τον καθηγητή κ. Λιοτσάκη Βασίλειο, τον οποίο θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα, καθώς είχα την ευκαιρία να συζητήσω μαζί του επί του θέματος της εργασίας μου αλλά και να λάβω το βιβλίο του με τίτλο *“Alexander the Great in Arrian’s Anabasis: A literary portrait”* πριν από την επίσημη δημοσίευσή του. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Μήλτσιο Νίκο, ο οποίος μου επέτρεψε να λάβω και να χρησιμοποιήσω το υπο δημοσίευση βιβλίο του με τίτλο *“ Από τον Αλέξανδρο στον Αρριανό :Θέματα και Τεχνικές στην Ανάβαση”*.

Εισαγωγή

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες τα συναισθήματα στην αρχαιότητα αποτελούν δημοφιλές αντικείμενο μελέτης σε πληθώρα ερευνητικών πεδίων, όπως η ανθρωπολογία, η ιστορία, η φιλοσοφία κ.ά¹. Βέβαια, σύμφωνα με τον Solomon (2003, 3), το ενδιαφέρον για τα ανθρώπινα συναισθήματα μετρά όσα χρόνια και η ίδια η αρχαία φιλοσοφία, η οποία θέτει και τα θεμέλια για τη συστηματική μελέτη αυτών².

Ο Αριστοτέλης στο έργο του *Ρητορική* πραγματεύεται τη ρητορική τέχνη εν γένει (τα είδη, τα μέσα της), ενώ παράλληλα δίνει έμφαση στη δύναμη της πειθούς. Στο δεύτερο βιβλίο του έργου αυτού (Αριστοτ. *Ρητ.* 1378a-1390b) ο φιλόσοφος αναπτύσσει μια θεωρία συναισθημάτων³, σύμφωνα με την οποία *πάθος* ονομάζεται κάθε τι, το οποίο επηρεάζει τους ανθρώπους και μπορεί να διαφοροποιήσει την κρίση τους⁴. Ο Αριστοτέλης με την ανάλυσή του ανέδειξε μια πρωτοποριακή σύνδεση μεταξύ γνωσιακής ικανότητας και συναισθημάτων⁵.

Όσον αφορά στην ιστοριογραφία, ο ρόλος των συναισθημάτων αποτέλεσε αιτία αντιπαράθεσης ήδη από την αρχαιότητα. Ο ιστορικός Πολύβιος κατέκρινε τον ιστορικό Φύλαρχο για το πλήθος συναισθηματικών αναφορών στην ιστορία του, διότι πίστευε ότι η ένταξη συναισθηματικών εξάρσεων στην ιστορική αφήγηση έπρεπε να είναι ελεγχόμενη. Συγκεκριμένα, το χωρίο, όπου περιγράφεται η πτώση της Μαντινείας του 233π.Χ. (Πολύβ./ιστ.2.56.3-13), θεωρήθηκε ότι καταδικάζει -κατά κάποιον τρόπο- την απεικόνιση συναισθημάτων στην ιστορία. Ωστόσο, και ο ίδιος ο Πολύβιος αποδίδει σημαντικό ρόλο στα συναισθήματα στη δική του αφήγηση. Έτσι, θεωρείται πως δεν διάκειται εχθρικά προς τον Φύλαρχο εξαιτίας των συναισθηματικών του σκηνών, αλλά εξαιτίας του επινενοημένου και μη αξιόπιστου υλικού του⁶. Το ζήτημα, λοιπόν, έγκειται στην τήρηση του μέτρου από τον εκάστοτε ιστορικό όσον αφορά στη συμπερίληψη συναισθημάτων στα έργα τους.

---

¹ Βλ. Cairns, D. 2008, Cairns& Nelis 2017, Konstan, D. 2006, Σπαθάρας 2017, 111-2 και υποσ. 1 σελ. 111, Konstan 2006, ix-xvi.

² Αρκεί να θυμηθούμε πως η *Ιλιάδα*, το αρχαιότερο κείμενο της δυτικής λογοτεχνίας, ξεκινά με το συναίσθημα της οργής του Αχιλλέα (*μῆνιν*), το οποίο και σηματοδοτεί την αρχή της αφήγησης. Ωστόσο, η μελέτη των συναισθημάτων θεωρήθηκε πρόσφατα αυτόνομος κλάδος στις αρχαιογνωστικές σπουδές και αυτό γιατί πρόσφατη είναι και η έμφαση σε γνωσιακά εξηγητικά μοντέλα (Σπαθάρας 2017,112-3).

³ Solomon 2003, 1, Dow 2015, 2, Σπαθάρας 2017, 113. Αριστοτέλης και συναισθήματα: βλ. Solomon 2003, 1-11, Solomon 2000, 4-5, Oatley 2006, 11-12, Dow 2015, Cope 1867, Cope 1877, 1975. Γενικότερες θεωρίες περί συναισθημάτων: βλ. Solomon 2003, Stearns 2000, Oatley 2006, Konstan 2006, 35. Ορισμός παθών από τον Konstan. Βλ. Konstan 2006, 4.

⁴ Έστι δὲ τὰ πάθη δι' ὅσα μεταβάλλοντες διαφέρουσι πρὸς τὰς κρίσεις οἷς ἔπεται λύπη καὶ ἡδονή, οἷον ὀργή ἔλεος φόβος καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία. (Αριστοτ. *Ρητ.* 1378 a: Πάθη είναι όλα αυτά που, προκαλώντας μεταβολές στη γενικότερη κατάσταση των ανθρώπων, τους κάνουν να παρουσιάζουν διαφορές στις κρίσεις τους· συνοδεύονται από δυσαρέσκεια ή ευχαρίστηση. Πάθη είναι για παράδειγμα η οργή, ο οίκτος, ο φόβος και όλα τα παρόμοια, καθώς και τα αντίθετά τους). Βλ. Konstan 2006, 35, Oatley 2006, 11-12. Οι μεταφράσεις για το έργο *Ρητορική* του Αριστοτέλη πάρθηκαν από το βιβλίο: Λυπουρλής, Δ. 2002,2004. *‘Ρητορική’*. τομ. Α&Β. Ζήτρος.

⁵ Πλέον η παραπάνω αριστοτελική άποψη είναι συμβατή με τις πιο σύγχρονες θεωρίες συναισθημάτων (Chaniotis 2012, 12, Jörn 2012, 43-5). Βλ. Tamiolaki 2013, 17, Konstan 2006, 35.

⁶ Tamiolaki 2013, 18, Marincola 2003, 295-303.

Η συμπερίληψη συναισθημάτων στην ιστορική αφήγηση θεωρείται ότι χρησιμοποιήθηκε ως επί το πλείστον στην ιστοριογραφία της ελληνιστικής περιόδου⁷. Παρόλα αυτά, οι ιστορικοί όλων των περιόδων περιλάμβαναν συναισθηματικές σκηνές και περιγραφές στα έργα τους⁸, καθώς αναμφισβήτητα αφενός τα συναισθήματα αποτελούν ισχυρές δυνάμεις, οι οποίες θα μπορούσαν να επηρεάσουν την έκβαση των εκάστοτε γεγονότων και αφετέρου κάθε ανθρώπινο κίνητρο, κάθε κοινωνική σχέση έχει δραστικά επηρεαστεί από κάποιο συναίσθημα (Cairns & Nelis 2017, 12-16)⁹. Παραδείγματος χάριν, ο Ξενοφών δίνει έμφαση στα ατομικά αλλά και στα συλλογικά συναισθήματα¹⁰, κυρίως, στα έργα του *Κύρου Παιδεία* και *Ελληνικά*. Αντίστοιχα, οι προγενέστεροί του ιστορικοί, Θουκυδίδης και Ηρόδοτος, συχνά προσέφευγαν σε -ατομικές ή συλλογικές- αναφορές σε συναισθήματα¹¹. Άλλωστε συναισθηματικοί παράγοντες κατέχουν κεντρική θέση σε κάθε εμπόλεμη κατάσταση και κάθε πόλεμος βρίθει συναισθημάτων, όπως η ελπίδα, το θάρρος, ο φόβος, η απόγνωση, αλλά και αντίστοιχων εκδηλώσεων (όπως ο θρήνος, η χαρά για τη νίκη κ.ά.). Ως εκ τούτου, οι δραματικές περιγραφές καταστροφών αλλά και η ενίοτε συναισθηματικά φορτισμένη ιστορική αφήγηση είναι ίσως αναπόφευκτη¹².

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθώ με το έργο του Αρριανού, *Άλεξάνδρου Ανάβασις*. Ο Λεύκιος Φλάβιος Αρριανός καταγόταν από τη Νικομήδεια της Βιθυνίας, έζησε κατά τα έτη 95 μ.Χ- 180 μ.Χ (κατά προσέγγιση) και μαθήτευσε κοντά στον στωικό φιλόσοφο Επίκτητο. Σε νεαρή ηλικία συμμετείχε στη ρωμαϊκή διοίκηση και -ως στρατιωτικός- σε αρκετές εκστρατείες. Έλαβε, επίσης, το αξίωμα του συγκλητικού (129 μ.Χ) αλλά και διετέλεσε διοικητής της Καππαδοκίας (131-137 μ.Χ). Ακόμα, ο Αρριανός απέκτησε ρωμαϊκά πολιτικά δικαιώματα και κατέκτησε τον τίτλο του επώνυμου άρχοντα κατά την παραμονή του στην Αθήνα. Ως συγγραφέας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πολυγραφότατος. Έγραψε αρκετές πραγματείες καθώς και έργα φιλοσοφικά (*Διατριβαί*, *Έγχειρίδιον*) αλλά και ιστορικά (*Παρθικά*, *Ίνδική*, *Βιθυνιακά* κ.ά.)¹³. Ένα εκ των τελευταίων έργων του είναι το έργο *Άλεξάνδρου Ανάβασις*.

⁷ Για τη μελέτη συναισθημάτων στην ιστοριογραφία: βλ. Cairns & Nelis 2017, Chaniotis 2012, Jörn 2012, Fragoulaki 2016, Tamiolaki 2016, Tamiolaki 2013, Marincola 2003, Lateiner, D. 2018.

⁸ Κάτι τέτοιο παρουσιάζεται ως καθήκον του ιστορικού (Chaniotis 2012, 13-16). Βλ. και Marincola 2003, 286, Tamiolaki 2013, 18.

⁹ Σύμφωνα με τον Σπαθάρα (2017, 112-8), είναι αδύνατον για τον μελετητή της αρχαίας λογοτεχνίας και της λογοτεχνίας γενικότερα να αποφύγει τα συναισθήματα.

¹⁰ Tamiolaki 2013, 28-31, 40-47. Για τα ατομικά συναισθήματα βλ. ενδεικτικά: Tamiolaki 2013, υποσ. 162-3 σελ. 43, υποσ. 167-8 σελ. 44, υποσ. 172-5 σελ. 45. Για τα συλλογικά συναισθήματα θα μπορούσε να δοθεί ως παράδειγμα η διάσημη σκηνή των Αθηναίων μετά την καταστροφή τους στους Αιγός Ποταμούς (Ξεν. *Ελλ.* 2.2.3).

¹¹ Tamiolaki 2013, 19, 40.

¹² Fragoulaki 2016, 114. Αναφέρεται πως η ιστοριογραφία πρέπει να αντιμετωπίσει το συναίσθημα ως παράγοντα ιστορικής αιτιότητας (Cairns & Nelis 2017, 11-2). Αξίζει σε αυτό το σημείο να θυμηθούμε πως, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, ο Πελοποννησιακός πόλεμος ξέσπασε λόγω του φόβου των Λακεδαιμονίων εξαιτίας της ολοένα αυξανόμενης αθηναϊκής δύναμης (Θουκ. 1.26.3: τὴν μὲν γὰρ ἀληθεστάτην πρόφασιν, ἀφανεστάτην δὲ λόγῳ, τοὺς Ἀθηναίους ἡγοῦμαι μεγάλους γιγνομένους καὶ φόβον παρέχοντας τοῖς Λακεδαιμονίοις ἀναγκάσαι ἐς τὸ πολεμεῖν...). Για το έργο του Θουκυδίδη η μετάφραση πάρθηκε από το βιβλίο: Βλάχος, Σ. 2008. *Θουκυδίδου Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας.

¹³ Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 4-14, Syme 1982.

Ο Αρριανός στο παραπάνω έργο, σε επτά βιβλία, εξιστορεί¹⁴ την πορεία του μακεδονικού στρατεύματος στην Ασία, υπό την ηγεσία του βασιλιά της Μακεδονίας, Μ. Αλεξάνδρου, καθώς και τις αντίστοιχες μάχες και στρατιωτικές επιτυχίες αυτών¹⁵. Ο Αλέξανδρος, μετά τον θάνατο του Φίλιππου, τον διαδέχθηκε στο θρόνο και αμέσως μετέβη στην Πελοπόννησο, όπου ζήτησε την αρχηγία της εκστρατείας κατά των Περσών, η οποία είχε παραχωρηθεί αρχικά στον πατέρα του (Αρριαν. Αναβ. 1.1.1-2). Βέβαια, αξίζει να ειπωθεί πως φανερά η αφήγηση περιστρέφεται γύρω από τον ξακουστό στρατηλάτη, ο οποίος καθίσταται αναμφίβολα πρωταγωνιστής: η σκιαγράφηση της προσωπικότητας του αποτελεί βασικό στόχο του συγγραφέα¹⁶.

Στην επιλογή μου να ασχοληθώ εκτενώς με το έργο *Άλεξάνδρου Ανάβασις* με ώθησε η πληθώρα συναισθημάτων, που συναντάμε, όπως για παράδειγμα αγάπη, φόβος, θυμός, χαρά, λύπη, οίκτος κ.ά. Ο Montgomery (1965, 239-42) θεωρεί κάτι τέτοιο ως αναμενόμενο, καθώς αναφέρει ότι οι συναισθηματικές αναφορές αποτελούσαν σύμβαση της αρχαιοελληνικής ιστοριογραφίας. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, θα επικεντρωθώ σε τρία βασικά συναισθήματα: τον φόβο και τα αντίθετά του, δηλαδή το θάρρος και την ελπίδα. Για τον εντοπισμό των συναισθημάτων βασίστηκα σε λεξιλόγιο, το οποίο φανερώνει την ύπαρξη συναισθημάτων αλλά και σε συναισθηματικά σενάρια¹⁷, δηλαδή μέρη της αφήγησης, όπου αναφέρονται οι συνθήκες υπό τις οποίες ένα συναίσθημα υποβόσκει ή θα μπορούσε να αναπτυχθεί, η πρόσληψη αυτού αλλά και οι ενδεχόμενες αντιδράσεις σε αυτό (Cairns 2008, 46). Πιο συγκεκριμένα, στα συναισθηματικά σενάρια περιλαμβάνονται εμφατικά περιγραφικές σκηνές, στις οποίες είναι εμφανής η συναισθηματική φόρτιση, συναισθηματικές αντιδράσεις, συμπεριφορές υποκινούμενες από κάποιο συναίσθημα κ.ά., χωρίς την ύπαρξη αντίστοιχου λεξιλογίου, το οποίο φανερά να δηλώνει συναίσθημα.

---

¹⁴ Για τις αφηγηματικές τεχνικές του Αρριανού βλ. Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 23-50, 154-9 και Liotsakis 2019.

¹⁵ Liotsakis 2019, 8, Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 9. Για περίληψη ολόκληρου του έργου βλ. Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 9- 14.

¹⁶ Εύστοχα ο Μήλτσιος (υπό δημοσίευση, 14-5) εφιστά την προσοχή μας στο ότι ο Αρριανός στην *Ανάβαση*, αν και καταγράφει τις μάχες του μακεδονικού στρατού -με επικεφαλής τον Αλέξανδρο- εναντίον του Μεγάλου Βασιλέα και άλλων ηγεμόνων της Ανατολής, επικεντρώνεται ουσιαστικά και σχεδόν αποκλειστικά στον Μακεδόνα στρατηγό. Στην πραγματικότητα, περιγράφονται οι συνεχείς μετακινήσεις του από το ένα σημείο στο άλλο και τα αξιομνημόνευτα γεγονότα που συνέβησαν σε κάθε σταθμό της περιπετειώδους πορείας του. Οι εκτεταμένες αναφορές σε παράλληλες εξελίξεις σε άλλα θέατρα δράσης, στα οποία δεν εμπλέκεται ο Αλέξανδρος είναι εξαιρετικά σπάνιες. Οι πράξεις των άλλων χαρακτήρων μνημονεύονται κατά κανόνα σε σχέση με τον Αλέξανδρο. Ακόμα, βλ. Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 20-1, 47-8, 51, 78-9, 156-7, Liotsakis 2019, 9, 81.

¹⁷ Cairns & Nelis 2017, 10-12, Tamiolaki 2016, 41-2, Σπαθάρας 2017, 116-8, 127.

Κεφάλαιο πρώτο: Φόβος

Το πρώτο συναίσθημα, το οποίο θα πραγματευτώ σε αυτή την εργασία, είναι ο φόβος¹⁸. Για τον Αριστοτέλη ο φόβος ορίζεται ως ένα είδος αναστάτωσης ή στεναχώριας, η οποία προκαλείται από την υποψία ή τη σιγουριά κάποιας επερχόμενης συμφοράς, εν δυνάμει καταστροφικής ή οδυνηρής (Αριστοτ. *Ρητ.* 1382 α: ἔστω δὴ ὁ φόβος λύπη τις ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ φθαρτικοῦ ἢ λυπηροῦ)¹⁹. Συνεπώς οτιδήποτε προμηνύει το εκάστοτε επικείμενο κακό ή θεωρείται ικανό να το προκαλέσει, προξενεί φόβο²⁰. Επισημαίνει, ακόμα, ότι, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης συναισθηματικής κατάστασης, οι άνθρωποι καθίστανται προνοητικοί, αφού καλούνται να αξιολογήσουν τις καταστάσεις και να δράσουν (Αριστοτ. *Ρητ.* 1383 α: ὁ γὰρ φόβος βουλευτικούς ποιεῖ)²¹.

Ο φόβος απαντά συχνά στον Θουκυδίδη αλλά και στον Ξενοφώντα²². Συγκεκριμένα, ευρέως παραδεκτό θεωρείται πως το συναίσθημα αυτό συχνά σχετίζεται με σχέσεις δύναμης και εξουσίας, ανταγωνισμού και αγώνα για κυριαρχία (Konstan 2006, 133). Όπως προαναφέρθηκε, ο Θουκυδίδης παρουσιάζει ως πραγματική αιτία του Πελοποννησιακού πολέμου τον φόβο, που προκάλεσε η συνεχώς αυξανόμενη δύναμη της Αθήνας (Θουκ. 1.26.3). Επιπροσθέτως, και ο Ξενοφών φαίνεται να προσαρμόζει και πάλι αυτό το μοτίβο του φόβου στις πολιτικές συνθήκες του 4ου αιώνα π.Χ, οπότε και πολλές πόλεις αγωνίζονται για την ηγεμονία στην Ελλάδα (Tamiolaki 2013, 40). Παρομοίως, η έμφαση στον φόβο και την έκπληξη είναι ένα τυπικό χαρακτηριστικό της *Ανάβασης* του Αρριανού (Liotsakis 2019, 67²³).

Το συναίσθημα του φόβου θα με απασχολήσει ιδιαίτερα στην παρούσα εργασία, καθώς αποτελεί κινητήριο δύναμη στην εξέλιξη της πλοκής. Ειδικότερα, υπάρχουν κάποιες βασικές λέξεις και φράσεις, οι οποίες δηλώνουν φόβο. Αρχικά, η λέξη *φόβος* συναντάται πέντε φορές (Αρριαν. *Αναβ.* 1.29.6: φόβου τοῖς Ἑλλησιν , 2.17.4: φόβω, 5.19.6: φόβος τοῖς βαρβάροις, 6.10.3: φόβου, 6.12.2: Ἀλεξάνδρου φόβου), ενώ το ρήμα *φοβέω* εννέα (Αρριαν. *Αναβ.* 2.20.3, 2.11.4, 2.14.8, 3.11.1, 3.14.3, 3.18.7, 5.15.4, 5.21.3, 7.18.2).

¹⁸ Βλ. Konstan 2006, 129-155, Tamiolaki 2013, 20, Solomon 2003,13.

¹⁹ Για αριστοτελικό ορισμό φόβου: Αριστοτ. *Ρητ.* 1382 α- 1383 α. Βλ. και Dow 2015, 6, Konstan 2006, 39,131-2, Tamiolaki 2016,50.

²⁰ Αριστοτ. *Ρητ.* 1382 α: εἰ δὴ ὁ φόβος τοῦτ' ἐστίν, ἀνάγκη τὰ τοιαῦτα φοβερὰ εἶναι ὅσα φαίνεται δύναμιν ἔχειν μεγάλην τοῦ φθείρειν ἢ βλάπτειν βλάβας εἰς λύπην μεγάλην συντεινούσας· διὸ καὶ τὰ σημεῖα τῶν τοιούτων φοβερὰ· ... 1382β:...ἀνάγκη τοίνυν φοβεῖσθαι τοὺς οἰομένους τι παθεῖν ἂν, καὶ τοὺς ὑπὸ τούτων καὶ ταῦτα καὶ τότε. (1382 α: Ἄν, λοιπόν, αυτό είναι ο φόβος, τότε πράγματα που προκαλούν φόβο δεν μπορεί παρά να είναι όσα φαίνεται να έχουν μεγάλη δύναμη να προξενούν καταστροφές ή βλάβες που επιφέρουν μεγάλη λύπη. Αυτός είναι ο λόγος που ακόμη και τα σημάδια που προαναγγέλλουν τέτοιου είδους πράγματα προκαλούν και αυτά φόβο... 1382 β:.. Κατανάγκην, λοιπόν, φοβούνται εκείνοι που πιστεύουν ότι μπορεί να πάθουν κάτι, και, μάλιστα, από συγκεκριμένα πρόσωπα, συγκεκριμένα πράγματα και σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές).

²¹ Επιπλέον, σε ένα άλλο αριστοτελικό έργο, τα *Ηθικά Νικομάχεια*, αναφέρεται πως, αν κάποιος δεν φοβηθεί σε στιγμές κινδύνου, αυτό δείχνει μάλλον γνωσιακό έλλειμμα. (Αριστοτ. *Ηθ.Νικ.*1115β: εἴη δ' ἂν τις μαινόμενος ἢ ἀνάλγητος). Βέβαια, ως βασικός καταλύτης του φόβου σε όλες αυτές τις περιπτώσεις παρουσιάζεται η αυτοπεποίθηση και το θάρρος, ζήτημα το οποίο θα συζητηθεί παρακάτω. (Konstan 2006, 133-5).

²² Tamiolaki 2016, 50.

²³ Βλ και Liotsakis 2019, υποσ. 89 σελ. 50.

Δύο φορές χρησιμοποιείται το σπάνιο επίρρημα *πεφοβημένως*²⁴ (Αρριαν. *Αναβ.* 2.11.3: *πεφοβημένως ξὺν ἀταξία ἀποχωροῦντες*, 4.30.4: *πεφοβημένως ἀποχωροῦντες*), μία φορά η μετοχή *πεφοβημένοι*²⁵ (Αρριαν. *Αναβ.* 3.18.7), αλλά και η εξίσου σπάνια λέξη *ὑπέρφοβος*, η οποία επιτείνει το συναίσθημα του φόβου, καθώς σημαίνει κατατρομαγμένος (Αρριαν. *Αναβ.* 6.9.4: *ὑπέρφοβοι*²⁶). Ακόμα, ο φόβος δηλώνεται με το επίθετο *φοβερός* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.4.3, 3.14.3, 5.27.8), το οποίο συχνά ακολουθείται από το ρήμα *γίγνομαι* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.6.10: *ἐν τῇ ἀποχωρήσει... φοβερᾶ γενομένη*, 1.8.5: *ἡ φυγή φοβερὰ ἐγένετο*, 1.22.6: *ἡ ξύγκλεισις τῶν πυλῶν φοβερά ... γενομένη*, 3.18.9: *φυγῆ φοβερᾶ γενομένη*, 4.5.6: *φοβερά ... ἐγένετο ... ἡ ἔσβασις ἢ ἐς τὸν ποταμὸν*, 4.19.4: *φοβεροὶ ἐγένοντο*, 5.23.4: *φοβεροὶ γενόμενοι*, 5.24.7: *φοβεροὶ γενόμενοι*). Χρησιμοποιείται, μάλιστα, δύο φορές σε συγκριτικό βαθμό (Αρριαν. *Αναβ.* 2.2.5: *φοβερώτερον*, 3.10.1: *φοβερωτέροις*), ενώ μία σε υπερθετικό (Αρριαν. *Αναβ.* 3.9.7: *φοβερωτάτου*). Αρκετές φορές χρησιμοποιείται, επίσης, το ρήμα *δείδω* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.1.10: *ἐδεδίσαν*, 1.22.6: *δεισάντων*, 2.4.5: *δεδιέναι*, 2.13.5 και 3.13.2: *δείσας*, 4.1.5: *δείσαντες*, 5.26.5: *δέδιτε*, 6.16.4: *δείσαντα*, 7.5.1: *δεδιότες*, 7.18.2: *δεδιέναι*), ενώ μία φορά το ρήμα *δαιμάνουσι* (Αρριαν. *Αναβ.* 3.7.2).

Επιπλέον, ως ένδειξη φόβου θα εξετάσουμε και την έκπληξη, η οποία, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, συνδέεται περισσότερο με τον πανικό και αφορά συνήθως σε ένα αναπάντεχο και ξαφνικό συμβάν (Αρριαν. *Αναβ.* 2.26.3: *ἐκπλήξειν γὰρ τοὺς πολεμίους τὸ ἔργον τῷ παραλόγῳ*, 4.19.4: *ἐκπλαγέντες τῷ παραλόγῳ τῆς ὄψεως*, 4.26.4: *οἱ δὲ Ἴνδοι τῷ τε παραλόγῳ ἐκπλαγέντες*²⁷). Η λέξη *ἐκπληξις* συναντάται τέσσερις φορές (Αρριαν. *Αναβ.* 1.14.4, 1.16.2, 6.3.4, 6.19.1), ενώ το ρήμα *ἐκπλήττω* είκοσι δύο (Αρριαν. *Αναβ.* 1.1.3: *ἐκπλαγέντας*, 2.3.3: *ἐκπλαγέντα*, 2.26.3: *ἐκπλήξειν*, 1.6.4, 1.10.2, 2.13.5, 3.17.5, 4.19.4, 4.26.4, 4.30.2, 5.14.2 και 7.8.3: *ἐκπλαγέντες*, 2.27.1, 3.25.7, 4.21.6 και 6.15.6 : *ἐκπλαγείς*, 1.9.1 και 1.9.4: *ἐξέπληξε(ν)*, 2.10.3: *ἐκπλήξει*, 4.4.4: *ἐξεπλάγησαν*, 6.9.5: *ἐκπλήξει*, 7.11.2: *ἐκπεπληγμένοι*²⁸). Ομοίως, και η λέξη *δέος* δηλώνει φόβο προσδίδοντας υψηλότερο τόνο²⁹ και αναφέρεται επτά φορές (Αρριαν. *Αναβ.* 1.13.7, 3.11.2, 5.13.3, 5.26.3, 5.27.9, 6.12.3, 6.27.4). Ακόμα, ἔλλειψη θάρρους δηλώνει η φράση *τῆ γνώμη*³⁰ *δεδουλωμένος* (Αρριαν. *Αναβ.* 2.10.1: *εἶχε χάσει το θάρρος του*), η οποία εμφανίζεται άλλες δύο φορές (Αρριαν. *Αναβ.* 3.11.2: *καὶ τὰς γνώμας αὐτοῖς δουλωσάμενον*, 6.16.2: *ἐδεδούλωντο ἤδη τῆ*

²⁴ Συναντάται μία ακόμα φορά στα *Ἑλληνικά* του Ξενοφώντος (Ξενοφ. *Ελλ.* 7.5.25).

²⁵ Η μετοχή αυτή συναντάται μία φορά στον Ηρόδοτο (Ηροδ. 9.70.21) και τρεις στον Θουκυδίδη (Θουκ. 2.89.1, 3.77.1, 5.10.6) και τον Ξενοφώντα (Ξενοφ. *Κυρ. Παιδ.* 6.2.14, *Ελλ.* 4.4.12, *Κυν.* 6.23.3).

²⁶ Στο παρόν χωρίο ως *ὑπέρφοβοι* χαρακτηρίζονται οι Μακεδόνες. Η λέξη αυτή απαντά ακόμα δύο φορές στον Ξενοφώντα (Ξενοφ. *Οικ.* 8.17.4, *Περί Ἱππ.* 3.9.2).

²⁷ Αρριαν. *Αναβ.* 2.26.3: γιατί πίστευε ότι το παράτολμο της επιχειρήσεως θα προκαλούσε μεγάλο φόβο στους εχθρούς, 4.19.4: Επειδή τρομοκρατήθηκαν οι βάρβαροι από το αναπάντεχο θέαμα, 4.26.4: Οι Ινδοί, και επειδή τρόμαξαν από την απροσδόκητη έκβαση. (Οι μεταφράσεις του κειμένου της *Ανάβασης* πάρθηκαν από το βιβλίο : Σαδικάκης, Χ.Θ. 1986, 1998. *Ἄρριανού Ἐλεξάνδρου Ἀνάβασις*. Τομ. Α & Β. Βιβλιοθήκη Ελλήνων Συγγραφέων. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών).

²⁸ Τα χωρία 7.8.3 και 7.11.2 αναφέρονται στους Μακεδόνες, ενώ χωρίο 2.27.1 το στον Αλέξανδρο.

²⁹ Konstan 2006, 153-4.

³⁰ Η λέξη *γνώμη* εδώ σημαίνει διάθεση, φρόνημα.

γνώμη³¹). Η συγκεκριμένη φράση χρησιμοποιείται και από τον Θουκυδίδη, για να δηλώσει την έλλειψη θάρρους (Θουκ. 4.34.1: τῆ γνώμη δεδουλωμένοι ὡς ἐπὶ Λακεδαιμονίους, καταφρονήσαντες, 7.71.3: οἱ δ' ἐπὶ τὸ ἡσώμενον βλέψαντες ὀλοφυρμῷ τε ἅμα μετὰ βοῆς ἐχρῶντο καὶ ἀπὸ τῶν δρωμένων τῆς ὄψεως καὶ τὴν γνώμην μᾶλλον τῶν ἐν τῷ ἔργῳ ἐδουλοῦντο³²). Παρομοίως, αποθάρρυνση δηλώνει και η φράση οἱ Μακεδόνες δὲ ἐξέκαμνον ἤδη ταῖς γνώμαις (Αρριαν. Αναβ. 5.25.2: το θάρρος, ὁμως, των Μακεδόνων εἶχε πλέον κλονισθεῖ), αλλά και η φράση προεκάμνετε ταῖς γνώμαις (Αρριαν. Αναβ. 5.26.7: θα ήταν εύλογο εσεῖς πρώτοι να χάσετε το θάρρος σας), η οποία χρησιμοποιείται, για να δηλώσει ξανά την αποθάρρυνση των μακεδονικῶν στρατευμάτων³³. Βέβαια η ατολμία και ο φόβος δηλώνονται και με τη χρήση του ρήματος *τολμῶ*, εφόσον συνοδεύεται από άρνηση (Αρριαν. Αναβ. 1.13.3: οὐ δοκῶ τολμήσειν πολὺ τῷ πεζῷ λειπομένους πλησίον ἡμῶν αὐλισθῆναι³⁴, 1.6.8: οὐκ ἐτόλμων, 4.25.7: οὐκ ἐτόλμησαν, 5.27.1: οὔτε ἀντιλέγειν τολμώντων³⁵, 6.9.5: οὐ γὰρ πελάσαι γε ἐτόλμα τις..., 7.20.7: τὸ πρόσω δὲ οὐκέτι περαιωθῆναι ἐτόλμησεν, 7.20.8: οὐ μὴν ἐτόλμησέ γε τὸ πρόσω ἐλθεῖν).

Συγκεκριμένα, το κεφάλαιο θα χωριστεί σε τρεις ενότητες. Αρχικά θα αναφερθῶ στον φόβο των εχθρῶν προς τον Αλέξανδρο και τα Μακεδονικά στρατεύματα, ἔπειτα στον φόβο, που ενίστε βιώνουν οι ίδιοι οι Μακεδόνες, ενώ το κεφάλαιο θα ολοκληρωθεῖ με τη διαπίστωση ότι ο Μακεδόνας βασιλιάς δεν παρουσιάζεται ποτέ να φοβάται.

1.1 Φόβος εχθρικών στρατευμάτων

Κατά τη διάρκεια των παραστατικών περιγραφῶν των εκάστοτε μαχῶν αλλά και πολεμικῶν γεγονότων εν γένει ο Αρριανός κατορθώνει να καταστήσει σαφή τον φόβο, τον οποίο προκαλῶν οι Μακεδόνες στους αντιπάλους τους. Ὅπως παρατηρεῖ ο Αριστοτέλης, φόβο προκαλῶν ο ένας στον άλλον, ὅσοι διεκδικῶν τα ἴδια πράγματα, στην περίπτωση, φυσικά, που δεν είναι δυνατό να τα ἔχουν συγχρόνως και οι δύο³⁶. Ἐτσι, σε διάφορα σημεία του ἔργου δηλώνεται ρητὰ ότι οι Μακεδόνες (κυρίως) στοχεύουν στην πρόκληση φόβου στους εχθρούς. Για παράδειγμα, ο Πρωτέας στην Κύθνο επιλέγει να

³¹ Συναντάται ακόμα μία φορά με αρνητική χροιά, για να δηλώσει τη γενναιότητα του Πώρου (Αρριαν. Αναβ. 5.19.1: οὐ δεδουλωμένος τῆ γνώμη).

³² Θουκ. 4.34.1: εἶχαν πεσμένο το ηθικό με τη σκέψη ότι θ' αναμετρηθῶν με Λακεδαιμονίους, 7.71.3: Αν ἄλλοι ἔβλεπαν τους δικούς τους να νικῶνται, ἄρχιζαν να θρηνοῦν φωνάζοντας και ν' αποθαρρύνονται με το θέαμα αὐτό πολὺ περισσότερο ἀπὸ εκείνους που πολεμοῦσαν...

³³ Στον Θουκυδίδη απαντὰ δύο φορές και συνδέεται με τη θλίψη ἢ την ασθένεια (Θουκ. 2.39.4, 2.49.1). Βλ. παρακάτω.

³⁴ Ο Παρμενίων υποθέτει ότι οι εχθροί, που υστεροῦν πολὺ στο πεζικό, δεν θα τολμήσουν να διανυκτερεύσουν κοντὰ τους. Η υπόθεσή του δεν επιβεβαιώθηκε, οὔτε διαψεύστηκε, καθώς ο Αλέξανδρος ἀκολούθησε ἄλλο σχέδιο (Αρριαν. Αναβ. 1.13.6 κ.ε.).

³⁵ ...οὔτε τολμοῦσαν να εκφράσουν απευθείας αντιρρήσεις.

³⁶ καὶ οἱ τῶν αὐτῶν ἀνταγωνισταί, ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἅμα ὑπάρχειν ἀμφοῖν· αἰεὶ γὰρ πολεμοῦσι πρὸς τοὺς τοιοῦτους (Αριστοτ. Ρητ. 1382β).

επιτεθεί νύχτα στους Φοίνικες, ώστε να τους προκαλέσει μεγαλύτερο φόβο (Αρριαν. Αναβ. 2.2.5 :καὶ ἄμα ἐν νυκτὶ φοβερώτερον προσπεσεῖν τοῖς Φοίνιξιν), ο Αλέξανδρος μαζί με το στράτευμα ορμούν τρέχοντας μέσα στον ποταμό Πιναρο για να κατατρομάξουν τους Πέρσες από την ταχύτητα της επιθέσεως (Αρριαν. Αναβ. 2.10.3: ὡς τῆ τε ὀξύτητι τῆς ἐφόδου ἐκπλήξαι τοὺς Πέρσας), ενώ και στη μάχη στα Γαυγάμηλα³⁷ ο βασιλιάς προτρέπει τους Μακεδόνες να χρησιμοποιήσουν πολεμικές ιαχές για τον ίδιο λόγο (Αρριαν. Αναβ. 3.9.7: καὶ ἀλαλαγμοῦ ὡς φοβερωτάτου, ὅποτε ἐπαλαλάξαι καιρός³⁸). Επιπλέον, ο Αλέξανδρος αποφασίζει να κυριέψει τη Γάζα, ακριβώς γιατί πίστευε ότι το παράτολμο της επιχειρήσεως θα προκαλούσε μεγάλο φόβο στους εχθρούς (Αρριαν. Αναβ. 2.26.3: ἐκπλήξειν³⁹ γὰρ τοὺς πολεμίους τὸ ἔργον τῷ παραλόγῳ ἐπὶ μέγα)⁴⁰. Ανάλογη τακτική ακολουθεί και ο Πώρος, ο οποίος χρησιμοποιεί τους ελέφαντες του στρατού του, για να τρομοκρατήσει τους Μακεδόνες (Αρριαν. Αναβ. 5.15.4: καὶ ὡς ὀλίγους τῶν ἐλεφάντων σὺν οὐ πολλῇ στρατιᾷ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου ἀπέλιπεν, ὡς φοβεῖν ἀπὸ τῆς ὄχθης τοὺς ξὺν Κρατερῷ ἰππέας⁴¹).

Πράγματι, ο Αλέξανδρος και το στράτευμά του φροντίζουν να διατηρούν αμείωτο τον φόβο των αντιπάλων τους. Η τακτική αυτή φαίνεται να αποδίδει καρπούς, καθώς τα εχθρικά στρατεύματα σχεδόν συνεχώς παρουσιάζονται φοβισμένα και αυτό αποτυπώνεται και λεξιλογικά⁴². Ο Αρριανός, με ένα παράδειγμα, τονίζει ότι ο φόβος των βαρβάρων προς τον Αλέξανδρο ήταν τόσο έντονος, ώστε, όταν έχασε το ἄλογό του και απείλησε με θάνατο τους Ουξίους, του το έφεραν αμέσως (Αρριαν. Αναβ. 5.19.6 : τόσος δὲ Ἀλεξάνδρου φόβος τοῖς βαρβάροις). Ακόμα, όταν ο Αλέξανδρος τραυματίζεται, οι Μακεδόνες ανησυχούν, καθώς θεωρούν ότι οι γειτονικοί λαοί θα επαναστατήσουν τώρα, που είχε εκλείψει ο φόβος τους για τον βασιλιά τους (Αρριαν. Αναβ.6.12.2: ἀφαιρεθέντος αὐτοῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου φόβου). Το συναίσθημα του φόβου στερεί από τους εχθρούς το θάρρος (Αρριαν. Αναβ. 6.12.2: Ἴνδοι πάντες ἐδεδούλωντο ἤδη τῇ γνώμῃ πρὸς Ἀλεξάνδρου τε καὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης⁴³), γι' αυτό και συχνά αποχωρούν αμαχητί⁴⁴, ακριβώς γιατί δεν θεωρούν τους εαυτούς τους αξιόμαχους σε σύγκριση με τους Μακεδόνες (6.21.4: οὔτε ἀξιόμαχοι δόξαντες εἶναι Ἀλεξάνδρῳ). Για τον Αλέξανδρο αυτή η 'αίσθηση κατωτερότητας' των εχθρών ήταν βásiμη. Λίγο πριν από τη μάχη στον Γρανικό, ο Παρμενίων τον συμβούλεψε να διασχίσουν το ποτάμι το πρωί, πριν παραταχθούν οι Πέρσες (Αρριαν. Αναβ. 1.13.3-5). Ο

³⁷ Αρριαν. Αναβ. 3.8.7-3.15.7.

³⁸ ...να χρησιμοποιούν πολεμικές ιαχές που προκαλούν τον μεγαλύτερο φόβο στον εχθρό, όταν η κατάσταση το επιβάλλει...

³⁹ Η συσχέτιση της έκπληξης και του φόβου θα αναλυθεί παρακάτω.

⁴⁰ Ακόμα βλ. Αρριαν. Αναβ. 1.13.7, 3.10.1, 6.9.5, 6.12.2, 6.27.4.

⁴¹ Αλλά, παρόλα αυτά, άφησε στο στρατόπεδο τους λίγους ελέφαντες μαζί με ένα μικρό μέρος του στρατού του, ώστε να προκαλούν φόβο από την όχθη στους ιππείς, που ήταν με τον Κρατερό...

⁴² Συνολικά, τα χωρία στα οποία λεκτικά δηλώνεται ο φόβος των εχθρών είναι τα εξής : αναφορά της λέξης φόβος και του ρήματος φοβέω: Αρριαν. Αναβ. 1.29.6, 2.20.3, 2.11.3, 2.11.4, 2.14.8, 2.17.2, 3.11.1, 3.14.3, 3.18.7, 5.15.4, 5.19.6, 5.21.3, 6.12.2, του επιθέτου φοβερός: Αρριαν. Αναβ. 1.4.3, 1.6.10, 1.8.5, 1.22.6, 2.2.5, 3.9.7, 3.10.1, 3.14.3, 4.19.4, 5.23.4, 5.24.7, του ρήματος δείδω: Αρριαν. Αναβ. 1.22.6, 2.4.5, 2.13.5, 3.13.4, 4.1.5, 6.16.4. Βλ. τις λεξιλογικές παρατηρήσεις στην αρχή του κεφαλαίου.

⁴³ Τόσο πολύ είχε καμφθεί το φρόνημα όλων των Ινδών και από τον Αλέξανδρο και από τις επιτυχίες του...

Τη φράση αυτή τη συναντάμε άλλες δύο φορές : Αρριαν. Αναβ. 2.10.1, 3.11.2.

⁴⁴ Θα αναφερθεί παρακάτω.

Μακεδόνας βασιλιάς, όμως, θεωρούσε πως αυτό θα ενθάρρυνε τους Πέρσες και θα θεωρούσαν- λανθασμένα- τους εαυτούς τους άξιους να αντιμετωπίσουν τον στρατό του σε μάχη, αφού στην προκειμένη φάση δεν θα συνέβαινε κάτι, το οποίο να δικαιολογεί τον φόβο τους (Αρριαν. Αναβ. 1.13.7: ἀναθαρρήσειν τε δοκῶ τοὺς Πέρσας «ὡς» ἀξιωμαχοὺς Μακεδόσιν ὄντας, ὅτι οὐδὲν ἄξιον τοῦ σφῶν δέους ἐν τῷ παραυτίκα ἔπαθον).

Σύμφωνα με τον Konstan (2006, 142), ο φόβος μπορεί να είναι αποθαρρυντικός παράγοντας σε έναν πόλεμο, ειδικά αν οι δύο δυνάμεις δεν είναι ισοδύναμες. Οι εχθροί εκδηλώνουν τον φόβο τους με πολλούς τρόπους και ο φόβος αυτός δεν αποτυπώνεται πάντα λεξιλογικά -όπως στις παρακάτω περιπτώσεις. Αρχικά, παρατηρούμε μία συνεχή προσπάθεια για συνθηκολόγηση, η οποία στοχεύει στην εξασφάλιση και επισφράγιση της πολυπόθητης 'φιλίας', ευνοϊκής μεταχείρισης ουσιαστικά, του Μακεδόνα βασιλιά. Έτσι, συχνά πρεσβείες, κυβερνήτες πόλεων, απλοί πολίτες προσεγγίζουν συνεχώς τον Αλέξανδρο ικετεύοντάς τον να δείξει έλεος και να τους λυπηθεί (Αρριαν. Αναβ. 1.4.6, 1.10.2-6, 1.24.5, 1.26.2-3, 1.27.3, 1.28.1, 1.29.2, 2.4.1, 2.15.6, 4.5.1, 4.21.6-7, 4.27.2, 5.1.3-5, 5.20.5, 6.14.1-2, 7.15.4). Επιπλέον, πολλάκις οι εχθροί παρουσιάζονται να παραδίδουν τους εαυτούς τους και τις πόλεις τους στους Μακεδόνες καθώς και να προσφέρουν δώρα για την επιβεβαίωση αυτής της υποταγής. Ως εκ τούτου, έχουμε επανειλημμένη αναφορά ρημάτων, όπως *ἐνδίδωμι* (Αρριαν. Αναβ. 2.4.1, 3.16.3, 3.20.2, 5.20.5, 6.15.5, 6.16.1, 6.22.2 κ.ά.) , *παραδίδωμι* (Αρριαν. Αναβ. 1.24.6, 1.29.2, 3.23.5, 3.23.8, 4.17.6 κ.ά.), *προσχωρέω* (Αρριαν. Αναβ. 3.29.1, 5.20.3, 5.21.6 κ.ά.), *ἐπιτρέπω* (Αρριαν. Αναβ. 3.23.9, 4.21.7, 6.17.2 κ.ά.), τα οποία αποτυπώνουν λεκτικά την προσχώρηση των προαναφερθέντων λαών. Ακόμα και εξαιρετικά επιφανείς Πέρσες παραδόθηκαν στον Μακεδόνα βασιλιά (Αρριαν. Αναβ. 3.23.5: καὶ ἐνταῦθα ὄντος αὐτοῦ Ναβαρζάνης τε ὁ Δαρείου χιλιάρχης καὶ Φραταφέρνης ὁ Ὑρκανίας τε καὶ Παρθυαίων σατράπης καὶ ἄλλοι τῶν ἀμφὶ Δαρεῖον Περσῶν οἱ ἐπιφανέστατοι ἀφικόμενοι παρέδωσαν σφᾶς αὐτοῦς)⁴⁵. Αξίζει να αναφερθεί ότι η παράδοση λαών, η αποστολή πρεσβειών ή άλλες ενδείξεις φιλικής διάθεσης θεωρούνταν από τους Μακεδόνες ως κάτι αναμενόμενο (Αρριαν. Αναβ. 6.16.1, 6.14.1-2, 6.15.5-6, 6.21.3, 7.19.6)⁴⁶.

⁴⁵ Επίσης βλ. Αρριαν. Αναβ. 1.24.6, 1.29.2, 2.13.8, 2.20.1, 2.20.3, 2.20.5, 3.1.2, 3.1.3 , 3.17.1, 3.23.8-9, 3.29.1, 4.19.4, 4.21.6-9, 4.23.5, 4.29.1, 4.30.2, 5.3.6, 5.20.3 , 5.21.6, 6.14.1-2, 6.16.2, 6.17.2.

⁴⁶ Βλ. Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 71-2.

1.1.1 Το μοτίβο της φυγής⁴⁷

Ένα ακόμα στοιχείο, το οποίο προδίδει τον φόβο των εχθρών προς τους Μακεδόνες αντιπάλους τους, αποτελεί το πλήθος αναφορών σε άτακτη φυγή ή υποχώρηση αυτών. Μάλιστα, πολλές φορές τρέπονται σε φυγή ακόμα και πριν καν πολεμήσουν (Αρριαν. Αναβ. 1.27.2, 3.18.8, 4.25.7, 6.21.4 κ.ά.), πράγμα λογικό σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αφού, ακόμα και όταν προμηνύεται κίνδυνος, αρχίζει να κυριαρχεί το συναίσθημα του φόβου (Αριστοτ. Ρητ.1382 α : διὸ καὶ τὰ σημεῖα τῶν τοιούτων φοβερὰ ἔγγυς γὰρ φαίνεται τὸ φοβερὸν· τοῦτο γὰρ ἔστι κίνδυνος, φοβεροῦ πλησιασμός. τοιαῦτα δὲ ἔχθρα τε καὶ ὀργὴ δυναμένων ποιεῖν τι⁴⁸). Ο συγκεκριμένος φιλόσοφος συνεχίζει λέγοντας πως εκείνοι, οι οποίοι βρίσκονται σε απελπιστική κατάσταση, δεν αντιμετωπίζουν φόβο, καθώς ο φόβος συνοδεύει την ελπίδα για σωτηρία (Αριστοτ. Ρητ. 1383α1-4). Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν ισχύει στην *Ανάβαση*, όπου οι εχθροί (αλλά και ενίοτε οι Μακεδόνες) - όπως θα δούμε παρακάτω, απελπίζονται και φοβούνται⁴⁹. Ταυτόχρονα, η τροπή σε φυγή μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνα με τον Konstan (2006, 152) μία ενστικτώδης αντίδραση. Συγκεκριμένα, παρατίθεται η άποψη του Oatley, σύμφωνα με τον οποίο «*όταν φοβάται κανείς, αξιολογεί την κατάσταση με γνώμονα την ανησυχία του για την ασφάλειά του και είναι έτοιμος να πολεμήσει ή να τραπεί σε φυγή*» (Konstan 2006, 143)⁵⁰.

Η φυγή αποτυπώνεται συχνά με το ρήμα *λείπω*⁵¹, το οποίο δηλώνει ταυτόχρονα και την εγκατάλειψη ενός τόπου, πράξη άμεσα συνδεδεμένη με τη φυγή. Έτσι το ρήμα *λείπω* πολλές φορές συνοδεύεται από το ρήμα *φεύγω* ή προηγείται αυτού (Αρριαν. Αναβ. 4.6.4, 4.28.1, 5.24.7). Στερεότυπη εικόνα αποτελεί η εγκατάλειψη των πόλεων από τους εχθρούς και η φυγή τους (Αρριαν. Αναβ. 1.4.4: λείπουσιν αὐτὸ καὶ τὴν πόλιν, 1.27.2: ἐκλείπουσιν...καὶ τὰς οἰκίας, 2.4.5: ἐκλιπεῖν ἐν νῶ ἔχειν τὴν πόλιν, 4.6.4: ἐκλιπόντες τὴν πόλιν φεύγουσιν, 4.28.1: τὴν πόλιν ἐκλείπουσιν, ἔφυγον...ἀπολιπόντες τὰς πόλεις ζύμπαντες ἔφευγον, 5.24.7: ἔφευγον ἀπολιπόντες τὰς πόλεις, 6.8.4: ἀλλὰ καὶ ταύτην (ενν. τὴν μεγίστην τῶν Μαλλῶν πόλιν) ἐξέλιπον οἱ Ἴνδοι, 6.17.5: ἀπολιπὼν τὴν χώραν ἔρημον) αλλά και η εγκατάλειψη οχυρῶν θέσεων (Αρριαν. Αναβ. 1.5.7: ἐξέλιπον...τὰ κατειλημμένα πρὸς σφῶν χωρία, 1.27.8: ἔλιπον τὸ χωρίον, 2.4.4: λιπόντες τὴν φυλακὴν ὤχοντο φεύγοντες, 6.22.2: λιπόντες τὴν φυλακὴν) ή ακόμα και τειχῶν (Αρριαν. Αναβ. 1.27.2: τὸ μὲν δὴ τεῖχος ...ἐκλείπουσιν, 2.24.2: τὸ μὲν τεῖχος, ...ἐκλείπουσιν, 6.6.5: τὸ μὲν τεῖχος ἐκλείπουσιν, 6.7.4: τεῖχη καὶ οὗτοι ἐκλείπουσιν, 6.9.1: τεῖχη τῆς πόλεως λείπουσιν) ή άλλων

⁴⁷ Ο Αριστοτέλης συγκαταλέγει τη φυγή στις αισχρές και ντροπιαστικές πράξεις αλλά και στις πράξεις δειλίας (Αριστοτ. Ρητ. 1383 β: φυγεῖν ἀπὸ δειλίας γὰρ...1384 α: αἰσχρὰ γὰρ καὶ ἀνάισχυντα).

⁴⁸ Αυτός είναι ο λόγος που ακόμη και τα σημάδια, τα οποία προαναγγέλλουν τέτοιου είδους πράγματα, προκαλούν και αυτά φόβο: γιατί το πράγμα, που προκαλεί τον φόβο μοιάζει πολύ κοντινό. Αυτό δεν είναι ο κίνδυνος, να έρχονται, δηλαδή, κοντά μας τα πράγματα, που μας προκαλούν φόβο;

⁴⁹ Tamíolaki 2016, 50. Και η συμπεριφορά του Κύρου, στο έργο *Κύρου Παιδεία* του Ξενοφώντος, δεν συνάδει με την ανάλυση του Αριστοτέλη για το φόβο. Βλ. και Konstan 2006, 143.

⁵⁰ Ο Konstan (2006, 142, 151) παρουσιάζει τη φυγή κατά τη μάχη ως αντίδραση πανικού και τη συνδέει με την έκπληξη, αλλά αυτό είναι κάτι, το οποίο θα μας απασχολήσει στην αμέσως επόμενη υποενότητα.

⁵¹ Και τους αντίστοιχους ρηματικούς τύπους καθώς και τα ρήματα *ἐκλείπω* και *ἀπολείπω*.

τοποθεσιών (Αρριαν. *Αναβ.* 1.5.11: ἐκλείπει τὰ ὄρη, 1.6.3: λείπουσι τοὺς πρώτους λόφους, 1.6.6: λείπουσι τὸν γήλοφον).

Ἡ κατεξοχὴν λέξη, ἡ ὁποία δηλώνει ξεκάθαρα τὴ φυγὴ, εἶναι τὸ ρῆμα *φεύγω* καὶ τὸ ἀντίστοιχο οὐσιαστικὸ *φυγὴ*. Τὸ ρῆμα *φεύγω* ἀπαντᾷ περίπου ογδόντα φορές⁵², μίᾳ μόνο ἐκ τῶν ὁποίων ἀφορᾷ στους Μακεδόνες (Αρριαν. *Αναβ.* 1.8.5: φεύγοντας). Αἰξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ἡ ἐπανάληψη τῆς φράσης *ἔφευγον ἀνὰ κράτος* (Αρριαν. *Αναβ.* 3.8.1, 3.15.3, 4.17.1), ἡ ὁποία δίνει ἐμφάση στὴν ἐννοια τῆς φυγῆς, καθὼς δηλώνει πὼς οἱ ἐχθροὶ ἔφευγαν ὅσο τὸ δυνατόν πιο γρήγορα μποροῦσαν⁵³. Ἀκόμα, συχνὰ τὸ ρῆμα *φεύγω* συνοδεύεται ἀπὸ τὰ ρήματα *ὑποστρέφω*, *ἀποστρέφω* καὶ *ἐπιστρέφω*, τὰ ὁποία τονίζουν τὴν ἐχθρική ὀπισθοχώρηση, ἀφοῦ παρουσιάζουν τοὺς ἐχθροὺς νὰ στρέφονται πρὸς τὰ πίσω καὶ νὰ ἀποχωροῦν (Αρριαν. *Αναβ.* 1.22.2: ἀπεστράφησάν τε καὶ ἔφυγον ἐς τὴν πόλιν, 1.19.10: ὑποστρέψαντες ἐκ πολλοῦ ἔφευγον πρὸς τὸ ἄλλο ναυτικόν, 2.22.4: ὑποστρέψαντες ἐς τὸν λιμένα ἔφευγον, 3.14.3: πρῶτος αὐτὸς ἐπιστρέψας ἔφευγεν, 3.18.8: ὥστε ἠναγκάσθησαν οἱ πολλοὶ αὐτῶν ἐς τὰ τεῖχη ἀποστρέψαντες φεύγειν⁵⁴), ὅπως παρομοίως καὶ τὸ ρῆμα *ἐγκλίνω* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.6.7, 3.14.6, 4.26.4: ἐγκλίναντες ἔφευγον⁵⁵). Σημαντικὴ, ἀκόμα, εἶναι ἡ λέξη *προτροπάδην*. Στὴν παρόν ἐργο συναντᾶται στὸ τρίτο καὶ τὸ ἕκτο βιβλίον (Αρριαν. *Αναβ.* 3.28.3: ἐγκλίναντες οἱ βάρβαροι προτροπάδην ἔφευγον, 6.8.7: ἀποστρέψαντες ἤδη προτροπάδην ἔφευγον ἐς πόλιν ὀχυρωτάτην τῶν πλησίον⁵⁶) καὶ ἀναφέρεται στὴν ἐσπευσμένη φυγὴ τῶν ἐχθρῶν. Μία, ἐπίσης, στερεότυπη φράση εἶναι ἡ φράση *ἔφυγον οὐδέ εἰς χεῖρας ἐλθόντες* (Αρριαν. *Αναβ.* 3.17.5, 3.18.8, 3.21.9), ἡ ὁποία δηλώνει τὴν ἀμαχητὶ ὑποχώρηση τῶν ἐχθρῶν. Τέλος, συχνὰ χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ ρῆμα *συμφεύγω*, γιὰ νὰ τονιστεῖ ἡ μαζικὴ φυγὴ (Αρριαν. *Αναβ.* 6.6.5, 6.7.4, 6.8.4, 6.9.1).

Ἐπιπλέον, πολλάκις χρησιμοποιεῖται τὸ οὐσιαστικὸ *φυγὴ*. Συγκεκριμένα ἀπαντᾷ τριάντα δύο φορές⁵⁷, μίᾳ μόνο ἐκ τῶν ὁποίων -ξανὰ- ἀφορᾷ στους Μακεδόνες (Αρριαν. *Αναβ.* 1.8.4: φυγὴ τῶν

⁵² Αρριαν. *Αναβ.* 1.1.12, 1.6.10, 1.8.5, 1.8.6, 1.17.9, 1.22.2, 1.22.6, 1.21.5, 1.22.5, 1.28.8, 2.4.4, 2.4.6, 2.10.6, 2.11.2, 2.11.4, 2.11.5, 2.12.5, 2.13.1, 2.13.2, 2.13.3, 2.42.2, 3.1.2, 3.7.2, 3.13.4, 3.14.4, 3.15.1, 3.15.5, 3.16.1, 3.19.4, 3.19.5, 3.21.1, 3.21.7, 3.21.9, 3.22.4, 3.24.2, 3.25.7, 3.25.8, 4.2.6, 4.6.4, 4.6.5, 4.17.7, 4.24.2, 4.26.4, 4.28.1, 5.4.8, 5.18.6, 5.21.2, 5.21.3, 5.24.7, 6.6.6, 6.11.4, 6.17.6, 6.18.1, 6.21.4, 6.22.2 κ.ά.

⁵³ Τὴν παραπάνω φράση χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Ξενοφῶν (Ξενοφ. *Κυρ. Αναβ.* 1.10.16 καὶ 4.3.21: φεύγουσιν ἀνὰ κράτος, 4.3.22 ἀνὰ κράτος φεύγοντας, 5.2.30 φεύγειν ἀνὰ κράτος, Ξενοφ. *Κυρ. Παιδ.* 4.2.30: ἔφευγον δὴ καὶ...αὐτοὶ ἀνὰ κράτος).

⁵⁴ Αρριαν. *Αναβ.* 1.22.2: τράπηκαν σε φυγὴ καὶ κατέφυγαν στὴν πόλιν, 1.19.10: ἔκαναν στροφὴ ἀπὸ μακριὰ καὶ κατέφυγαν στὸν υπόλοιπο στόλο τους, 2.22.4: ἔστρεψαν τὶς πλώρες τους πρὸς τὸ λιμάνι καὶ ἀρχισαν νὰ φεύγουν, 3.14.3: ἔκανε αὐτὸς πρῶτος στροφὴ καὶ τράπηκε σε φυγὴ, 3.18.8: ἔτσι ὥστε οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἀναγκάστηκαν νὰ στραφῶν πρὸς τὰ τεῖχη καὶ νὰ καταφύγουν σε αὐτά. Τὰ παραπάνω ρήματα ἀναφέρονται καὶ στα χωρία : Αρριαν. *Αναβ.* 4.27.6, 5.18.5, 5.24.3.

⁵⁵ Γύρισαν τὶς πλάτες καὶ τράπηκαν σε φυγὴ. Ἄλλες ἀναφορὲς τοῦ ρήματος *ἐγκλίνω* με τὴν ἐννοια τῆς ὑποχώρησης: Αρριαν. *Αναβ.* 1.16.1, 1.28.6, 3.13.3, 5.15.2.

⁵⁶ Αρριαν. *Αναβ.* 3.28.3: Τότε, λοιπόν, ὑποχώρησαν οἱ βάρβαροι καὶ τράπηκαν σε ἀκράτητη φυγῆ., 6.8.7: ἔκαναν στροφὴ καὶ κατέφυγαν ἐσπευσμένα σε μίᾳ ἀπὸ τὶς γειτονικὲς πόλεις που ἦταν καλὰ οχυρωμένη. Ἡ λέξη *προτροπάδην* συναντᾶται μόνο μίᾳ φορὰ στὸν Ὀμηρο (Ὀμ. *Ιλ.* Π.304: προτροπάδην φοβέοντο) καὶ στὸν Ξενοφῶντα (Ξενοφ. *Απομν.* 1.3.13: φεύγειν προτροπάδην).

⁵⁷ Αρριαν. *Αναβ.* 1.2.7, 1.19.11, 2.11.5, 3.8.2, 3.14.6, 3.16.2, 3.20.2, 4.4.9, 4.17.4, 4.17.6, 4.23.5, 4.30.4, 5.15.3, 5.18.4, 5.21.3, 5.23.3, 5.24.1, 5.24.7, 6.11.4 κ.ά.

Μακεδόνων γίνονται⁵⁸). Συχνά, μάλιστα, λαμβάνει χαρακτηρισμούς όπως *καρτερά* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.16.1 και 3.14.4: φυγή καρτερά), *φοβερά* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.8.5: φυγή φοβερά και 3.18.9: ἐν τῇ φυγῇ φοβερά) αλλά και *λαμπρά* (Αρριαν. *Αναβ.* 2.11.3: λαμπρά...ή φυγή ἐγίνετο, 4.4.7: λαμπρά ἤδη φυγή τῶν Σκυθῶν ἦν). Παράλληλα, η φυγή υπονοείται και με το ρήμα *τρέπω* (Αρριαν. *Αναβ.* 4.2.5: ἐς φυγὴν τραπέντες, 4.26.2: ὡς εἰ τροπή γίνοιτο, 4.27.6: οὐ χαλεπῶς δὲ τρεψάμενοι αὐτοὺς οἱ Μακεδόνες, 5.14.3: τραπήναι αὐτοὺς οὐ χαλεπῶς⁵⁹). Επίσης, δηλώνεται σαφῶς με τα ρήματα⁶⁰ *ἀποχωρῶ* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.23.3, 1.27.7, 1.28.7, 2.11.3, 3.20.2, 4.29.3, 4.30.4, 5.18.5, 6.8.6⁶¹), *ἀναχωρῶ* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.8.4, 4.4.4, 4.5.3, 4.5.6⁶², 5.23.5) και τα ουσιαστικά *ἀποχώρησις* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.6.10, 1.22.5, 4.30.3, 5.15.2, 5.18.1, 5.24.3, 5.24.7, 6.7.2) και *ἀναχωρησις* (Αρριαν. *Αναβ.* 2.11.3, 2.22.4) αντίστοιχα.

Στα παρακάτω χωρία, λοιπόν, θα παρατηρήσουμε πως ο φόβος και η ανησυχία για την επικείμενη ἥττα από τους Μακεδόνες οδηγεί τα εχθρικά στρατεύματα σε υποχώρηση ή και φυγή κατά τη διάρκεια της μάχης ή και πριν καν από τη σύγκρουση. Ενδεικτικά, όταν ο Αλέξανδρος οδήγησε τους άνδρες του εναντίον της πόλεως ονόματι Πέλλιο, οι βάρβαροι, μόλις ενεπλάκησαν μαζί τους, εγκατέλειψαν τις θέσεις τους (Αρριαν. *Αναβ.* 1.5.7: ἐξέλιπον καίτοι καρτερά ὄντα τὰ κατελημμένα πρὸς σφῶν χωρία), ομοίως και οι Τελμισσεῖς (Αρριαν. *Αναβ.* 1.27.8: οἱ δὲ οὐκ ἔμειναν βαλλόμενοι, ἀλλὰ ἔλιπον τὸ χωρίον). Επιπλέον, ο Σπιταμένης και οι άνδρες του παρουσιάζονται να εγκαταλείπουν τις θέσεις αλλά και τις πόλεις τους στην είδηση ότι πλησιάζει ο Αλέξανδρος (Αρριαν. *Αναβ.* 4.6.4: οὐκ ἔμειναν, ἀλλ' ἐκλιπόντες τὴν πόλιν φεύγουσιν) , ενώ μόλις λίγο πριν ο Σπιταμένης, αφού πληροφορήθηκε ότι πλησιάζουν οι δυνάμεις, που είχε στείλει ο Αλέξανδρος στα Μαράκανδα, είχε αποσυρθεί από την πολιορκία της ακρόπολης και καταφύγει στα βόρεια της Σογδιανῆς (Αρριαν. *Αναβ.* 4.5.3⁶³). Ἐρημη, επίσης, εγκατέλειψαν τη χώρα τους οι κάτοικοι των Πατάλων αλλά και ο ὑπαρχος αυτής (Αρριαν. *Αναβ.* 6.17.5: ὁ τῶν Πατάλων ὑπαρχος ξυλλαβῶν τῶν Παταλέων τοὺς πολλοὺς ἀποδεδρακῶς οἴχοιτο ἀπολιπὼν τὴν χώραν ἔρημον'). Η φυγή τους δηλώνεται με τη μετοχή *ἀποδεδρακῶς* και υπερτονίζεται, αφού συνήθως οι δούλοι είναι εκείνοι, οι οποίοι προβαίνουν σε αποδράσεις. Παρομοίως και οι Ινδοὶ φοβισμένοι, αφού ἔμαθαν ότι ο Αλέξανδρος είχε κυριεύσει με ἔφοδο τα Σάγγαλα, ἄρχισαν να φεύγουν, αφήνοντας πίσω τις πόλεις τους (Αρριαν. *Αναβ.* 5.24.7: φοβεροὶ γενόμενοι ἔφευγον ἀπολιπόντες τὰς πόλεις), ενώ οι κάτοικοι των Βαζίρων -όπως και οι γειτονικοί βαρβαρικοί λαοί- επέλεξαν να καταφύγουν στον βράχο Ἄορνο, τον οποίο θεωρούσαν

⁵⁸ Υπάρχει ακόμα μία λεξιλογική αναφορά σε πιθανή φυγή των Μακεδόνων (Αρριαν. *Αναβ.* 2.27.2: αἰσχροῖ φυγῇ), η οποία, όμως, αποφεύχθηκε.

⁵⁹ Αρριαν. *Αναβ.* 4.26.2: ἀν τραποῦν σε φυγή... ,4.27.6: ἀλλὰ οἱ Μακεδόνες εὐκόλα τοὺς ἔτρεψαν σε φυγή..., 5.14.3: οἱ οἱποῖοι χωρὶς δυσκολία τοὺς ἔτρεψαν σε φυγή. Βλ. και Αρριαν. *Αναβ.* 1.2.6, 1.22.4, 2.10.4, 2.11.1, 3.13.3 (φυγή Μακεδόνων), 3.21.9, 4.23.3.

⁶⁰ Και τα δύο ρήματα δηλώνουν την οπισθοχώρηση και την αποχώρηση.

⁶¹ Για αποχώρηση Μακεδόνων: Αρριαν. *Αναβ.* 3.18.3, 4.5.8, 4.26.2.

⁶² Το συγκεκριμένο χωρίο αναφέρεται σε μακεδονική υποχώρηση.

⁶³ ὡς δὲ καὶ οἱ ὑπ' Ἀλεξάνδρου ἑσταλμένοι ἐς Μαράκανδα ἤδη προσάγοντες Σπιταμένει ἐξηγγέλλοντο, τὴν μὲν πολιορκίαν ἐκλείπει τῆς ἄκρας, αὐτὸς δὲ ὡς ἐς τὰ βόρεια τῆς Σογδιανῆς ἀνεχώρει.

ασφαλέστερη τοποθεσία (Αρριαν. Αναβ. 4.28.1⁶⁴). Ακόμα, σε άτακτη φυγή εν μέσω πανικού και φόβου φαίνεται να τρέπονται και τα στρατεύματα του Γλαυκία και του Κλείτου (Αρριαν. Αναβ. 1.6.10: ἐν τῇ ἀποχωρήσει ἀτάκτῳ καὶ φοβερῶ γεινομένη), των Θηβαίων (Αρριαν. Αναβ. 1.8.5 :καὶ τοῖς Θηβαίοις ἐς τοσόνδε ἡ φυγή φοβερὰ ἐγένετο), των Ινδών κατά τη μάχη στην πόλη Σάγγαλα (Αρριαν. Αναβ. 5.23.3: ἀλλὰ ὡς τάχους εἶχον φυγῆ) αλλά και κατά τη μάχη στον Υδάσπη ποταμό (Αρριαν. Αναβ. 5.14.3: τραπῆναι αὐτοῦς οὐ χαλεπῶς), των Περσών στη μάχη του Γρανικού (Αρριαν. Αναβ. 1.16.1: ἦν δὴ φυγή καρτερὰ) αλλά και στη μάχη της Ισσοῦ (Αρριαν. Αναβ. 2.11.3: λαμπρά τε καὶ ἐκ πάντων ἡ φυγή ἐγένετο)⁶⁵.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως ο Αλέξανδρος φαίνεται να θεωρεί πολύ πιθανό το σενάριο ότι οι εχθροί θα φοβηθούν και θα οπισθοχωρήσουν ή ότι θα προσπαθήσουν να αποφύγουν τη συμπλοκή. Μετά από τόσες μάχες, οι οποίες έληξαν με αυτόν τον τρόπο, είχε αντιληφθεί ότι εύκολα ο στρατός του προκαλεί φόβο στους αντιπάλους. Τον φόβο αυτόν κατάφερνε να τον αξιοποιεί πάντα προς το συμφέρον των Μακεδόνων χάρη στη συναισθηματική του νοημοσύνη, την ικανότητά του, δηλαδή, να αναγνωρίζει ή και να προβλέπει το αντίκτυπο των πράξεών του στην ψυχολογία των εχθρών, αλλά και στις στρατηγικές του ικανότητες. Παραδείγματος χάριν, όταν οι Μακεδόνες βιάζονταν εναντίον των Μασσαγών, ο Αλέξανδρος, επειδή ήξερε ότι η μάχη θα γινόταν κοντά στην πόλη, ήθελε να παρασύρει τους βαρβάρους πιο μακριά από τα τείχη τους, ώστε, αν τρέπονταν σε φυγή -και ήξερε ότι τούτο θα συνέβαινε, να μη διασωθούν εύκολα (Αρριαν. Αναβ. 4.26.1-4.26.5: ...ὡς εἰ τροπή γίγνοιτο, ἐγίνωσκεν γὰρ ἐσομένην, μὴ δι' ὀλίγου ἐς τὴν πόλιν καταφυγόντες εὐμαρῶς διασώζονται...). Παρομοίως, μετά την κατάληψη της Γάζας και των γύρω πόλεων, έστειλε τους ιππείς του στις δύο γειτονικές πόλεις με τη διαταγή να παραφυλούν τους ανθρώπους, που ήταν μέσα. Υπέθετε ότι θα αντιλαμβάνονταν την άλωση των γειτονικών τους πόλεων καθώς και τη δική του επικείμενη επίθεση, θα τρέπονταν σε φυγή και θα του στερούσαν έτσι τη δυνατότητα να τους καταδιώξει (Αρριαν. Αναβ. 4.2.5-6: ...μήποτε τὴν ἄλωσιν αἰσθόμενοι τῶν πλησίων πόλεων καὶ ἅμα τὴν αὐτοῦ οὐ διὰ μακροῦ ἔφοδον οἱ δὲ ἐς φυγὴν τραπέντες ἄποροι αὐτῶ διώκειν γένωνται⁶⁶). Για όλες τις εικασίες του αυτές επιβεβαιώθηκε⁶⁷. Ακόμα, απευθυνόμενος στους στρατιώτες του, οι οποίοι επιθυμούσαν να επιστρέψουν στις πατρίδες τους, πρόβαλε ως επιχείρημα ότι οι βάρβαροι δεν τους αντιστέκονται πια, αλλά είτε παραδίδονται οικειοθελώς είτε τρέπονται σε φυγή, εγκαταλείποντας συχνά και τις χώρες τους (Αρριαν. Αναβ. 5.25.6⁶⁸).

⁶⁴ Καὶ ταῦτα οἱ ἐν τοῖς Βαζίροις ὡς ἔμαθον, ἀπογνόντες τὰ σφέτερα πράγματα ἀμφὶ μέσας νύκτας τὴν πόλιν ἐκλείπουσιν, ἔφυγον δὲ ἐς τὴν πέτραν. ὡς δὲ καὶ οἱ ἄλλοι βάρβαροι ἔπραττον· ἀπολιπόντες τὰς πόλεις ζύμπαντες ἔφευγον ἐς τὴν πέτραν τὴν ἐν τῇ χώρᾳ τὴν Ἄορνον καλουμένην.

⁶⁵ Φυσικά, ο Αρριανός καταγράφει δεκάδες σκηνές φυγῆς. Βλ. ακόμα : Αρριαν. Αναβ. 1.6.3, 1.6.5-6, 1.6.10, 1.8.7-1.9.1, 1.17.9, 1.19.9, 1.27.6-8, 2.4.6, 2.10.4, 2.11.3, 2.20.7, 2.22.4, 3.7.2, 3.15.1-2, 3.17.4-5, 3.18.8, 3.20.2, 3.25.5, 3.25.8, 4.2.5-6, 4.5.3, 4.23.3-5, 4.25.7, 4.26.1-4, 4.27.5-6, 4.28.1, 5.12.2, 5.14.2-3, 5.23.4-5, 5.24.7, 6.7.4, 6.8.6, 6.9.1, 6.17.5, 6.21.4, 6.22.1-2.

⁶⁶ Βλ. Liotsakis 2019, 67.

⁶⁷ Βλ. και Αρριαν. Αναβ. 1.27.6-8, 5.23.4-5.

⁶⁸ ἢ δέδιτε μὴ δέξωνται ὑμᾶς ἔτι ἄλλοι βάρβαροι ἐπιόντας; ὧν γε οἱ μὲν προσχωροῦσιν ἐκόντες, οἱ δὲ φεύγοντες ἀλίσκονται, οἱ δὲ ἀποφυγόντες τὴν χώραν ἡμῖν ἔρημον παραδιδόασιν, ἢ δὴ τοῖς ξυμμάχοις τε καὶ τοῖς ἐκοῦσι προσχωρήσασι προστίθεται.

Η περίπτωση του Δαρείου

Μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις φυγής στο έργο αποτελεί εκείνη του Δαρείου. Ήδη πριν από την έναρξη της μάχης της Ισσοῦ (Αρριαν. Αναβ. 2.7-11⁶⁹), ο Δαρείος φαίνεται να έχει χάσει το θάρρος του, καθώς δεν επεδίωκε τη σύγκρουση των στρατευμάτων του με τους Μακεδόνες (Αρριαν. Αναβ. 2.10.1: δῆλος ἐγένετο τοῖς ἀμφ’ Ἀλέξανδρον τῆ γνώμη δεδουλωμένος). Σύντομα, όμως, τα μακεδονικά στρατεύματα κατατρόπωσαν τους Πέρσες, οι οποίοι φοβισμένοι τράπηκαν σε φυγή (Αρριαν. Αναβ. 2.10.4 :τρέπονται τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος οἱ τῷ ἀριστερῷ κέρα ἐπιτεταγμένοι... 2.11.3 : πλήθει τε πολλοὶ καὶ πεφοβημένως ξὺν ἀταξία ἀποχωροῦντες⁷⁰). Ο βασιλιάς Δαρείος, μόλις παρατήρησε πως η αριστερή του πτέρυγα είχε αποκοπεί από το υπόλοιπο στράτευμα, χωρίς καν να πολεμήσει, ανέβηκε στο άρμα του και τράπηκε σε φυγή μαζί με τους πρώτους στρατιώτες. Μάλιστα, μόλις έφτασε σε δύσβατα μέρη, εγκατέλειψε το άρμα και τα όπλα του⁷¹ και συνέχισε να διαφεύγει έφιππος. Φαίνεται ότι προσπαθούσε να απομακρυνθεί όσο το δυνατόν περισσότερο, πράγμα που επιβεβαιώνει τον φόβο του (Αρριαν. Αναβ.2.11.4-5⁷²). Δικαίως, λοιπόν, ο Αλέξανδρος -λίγο αργότερα- του πρότεινε να μην παρουσιασθεί ο ίδιος για συνθηκολόγηση, αν φοβάται τόσο, αλλά να στείλει πρεσβεία (Αρριαν. Αναβ. 2.14.8: εἰ δὲ φοβῆ μὴ ἔλθων πάθῃς τι ἐξ ἐμοῦ ἄχαρι, πέμπε τινὰς τῶν φίλων τὰ πιστὰ ληψομένους).

Στο επόμενο βιβλίο της *Ανάβασης* δίνεται έμφαση στην μάχη των Γαυγαμήλων (Αρριαν. Αναβ. 3.7-15⁷³), όπου για δεύτερη και τελευταία φορά ο Αλέξανδρος αντιμετωπίζει τον Δαρείο. Η μάχη ξεκινά με δήλωση του φόβου των εχθρών (Αρριαν. Αναβ. 3.11.1: ἐφοβοῦντο μὴ σφισι νύκτωρ ἐπιθοῖντο οἱ πολέμιοι⁷⁴) αλλά και του βασιλιά τους (Αρριαν.Αναβ. 3.13.2: δεισας Δαρεῖος). Ο Αρριανός, μάλιστα, προβαίνει σε ένα σημαντικότερο σχόλιο, το οποίο ο Μήλτσιος (υπό δημοσίευση, 101) χαρακτηρίζει ως μία εύστοχη ψυχολογική παρατήρηση για το αίσθημα ακινητοποίησης, που προκαλεί στον άνθρωπο ο

(Η φοβάστε μήπως σας αντισταθούν και άλλοι ακόμη βάρβαροι, αν τους επιτεθείτε; Από αυτούς, όμως, άλλοι προσχωρούν σε μας με τη θέλησή τους, άλλοι συλλαμβάνονται, ενώ φεύγουν, και άλλοι εγκαταλείποντας τη χώρα τους μας την παραδίδουν έρημη και εμείς την παραχωρούμε στους συμμάχους μας και σε όσους προσχωρούν με τη θέλησή τους σε μας).

⁶⁹ Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 10-11, 93-100, Liotsakis 2019, 190-5.

⁷⁰ Μόλις, δηλαδή, ήρθαν οι αντίπαλοι στα χέρια, τράπηκαν σε φυγή οι περσικές δυνάμεις που είχαν παραταχθεί στην αριστερή πτέρυγα... 2.11.3: αποχωρώντας με αταξία μέσα από στενούς δρόμους πολλοὶ μαζί και πανικόβλητοι...

⁷¹ Ο Αριστοτέλης, στην ανάλυσή του για το συναίσθημα της ντροπής, αναφέρει πως το να πετάξει κανείς την ασπίδα του είναι πράξη αισχρή και ντροπιαστική καθώς επίσης και σχετίζεται με την δειλία (Αριστοτ. Ρητ. 1383 β: τοιαῦτα δ' ἐστὶν ὅσα ἀπὸ κακίας ἔργα ἐστίν, οἷον τὸ ἀποβαλεῖν ἀσπίδα... 1384 α: αἰσχρὰ γὰρ καὶ ἀναίσχυντα).

⁷² 2.11.4: Δαρεῖος δέ, ὡς αὐτῷ τὸ πρῶτον ὑπ' Ἀλεξάνδρου ἐφοβήθη τὸ κέρασ τὸ εὐώνυμον καὶ ταύτη ἀπορρηγνύμενον κατεῖδε τοῦ ἄλλου στρατοπέδου, εὐθὺς ὡς εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἄρματος ξὺν τοῖς πρώτοις ἔφευγε. 2.11.5: καὶ ἔστε μὲν ὁμαλοῖς χωρίοις ἐν τῇ φυγῇ ἐπετύγχανεν, ἐπὶ τοῦ ἄρματος διεσώζετο, ὡς δὲ φάραγξι τε καὶ ἄλλαις δυσχωρίαις ἐνέκυρσε, τὸ μὲν ἄρμα ἀπολείπει αὐτοῦ καὶ τὴν ἀσπίδα καὶ τὸν κἀνδυν ἐκδύς· ὁ δὲ καὶ τὸ τόξον ἀπολείπει ἐπὶ τοῦ ἄρματος· αὐτὸς δὲ ἵππου ἐπιβάς ἔφευγε' (2.11.4: Ο Δαρείος, μόλις ο Αλέξανδρος προκάλεσε πανικό στην αριστερή του πτέρυγα και παρατήρησε ότι αυτή είχε αποκοπεί από το υπόλοιπο στράτευμα, ανέβηκε, όπως ακριβώς ήταν, στο άρμα του και τράπηκε σε φυγή μαζί με τους πρώτους. 2.11.5: Όσο συναντούσε κατά τη φυγή του τόπους ομαλούς, προσπαθούσε να σωθεί με το άρμα του· όταν, όμως, συνάντησε φαράγγια και άλλα δύσβατα μέρη, άφησε εκεί το άρμα και έβγαλε την ασπίδα και το πανωφόρι του· εγκατέλειψε, μάλιστα, επάνω στο άρμα και το τόξο του και προσπάθησε να διαφύγει έφιππος).

⁷³ Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 10-11, 100-106, Liotsakis 2019, 190-5.

⁷⁴ επιπλέον φοβούνταν μήπως τους επιτεθεί ο εχθρός κατά τη νύχτα.

διαρκής φόβος. Για τη δήλωση του φόβου χρησιμοποιείται η λέξη *δέος*, η οποία μπορεί να θεωρηθεί συνώνυμο του, αλλά σίγουρα προσδίδει υψηλότερο τόνο και μεγαλύτερη έμφαση (Konstan 2006, 153-4). Συγκεκριμένα, ο ιστορικός παρουσιάζει ως αιτία της Περσικής εκείνης ήττας αυτόν ακριβώς τον φόβο, ο οποίος τονίζει πως ήταν μακροχρόνιος, κάμπτοντας έτσι το φρόνημά του περσικού στρατεύματος (Αρριαν. Αναβ. 3.11.2: ...καὶ εἴπερ τι ἄλλο, καὶ τοῦτο ἐκάκωσε τοῖς Πέρσῃσι ἐν τῷ τότε τὰ πράγματα, ἢ στάσις ἢ πολλή ἢ ζὺν τοῖς ὅπλοις καὶ τὸ δέος, ὃ τι περ φιλεῖ πρὸ τῶν μεγάλων κινδύνων γίνεσθαι, οὐκ ἐκ τοῦ παραυτίκα σχεδιασθέν, ἀλλ' ἐν πολλῶ χρόνῳ μελετηθέν τε καὶ τὰς γνώμας αὐτοῖς δουλωσάμενον⁷⁵). Οι Πέρσες δεν αργούν να τραπούν σε φυγή (Αρριαν. Αναβ. 3.14.3, 3.15.1-2⁷⁶), αλλά αυτό το οποίο μας κάνει εντύπωση είναι πως ο ήδη φοβισμένος Δαρείος τρομοκρατείται έτι περισσότερο και είναι ο πρώτος, ο οποίος εγκαταλείπει το πεδίο της μάχης⁷⁷ (Αρριαν. Αναβ. 3.14.3: καὶ πάντα ὁμοῦ τὰ δεινὰ καὶ πάλαι ἤδη φοβερῶ ὄντι Δαρείῳ ἐφαίνετο, πρῶτος αὐτὸς ἐπιστρέψας ἔφευγεν⁷⁸). Δραπετεύει χωρίς να αργοπορήσει (Αρριαν. Αναβ. 3.15.5: ἀλλὰ ἔφευγεν οὐδέν τι ἐλινύσας Δαρεῖος) και, μάλιστα, στην απέλπιδα προσπάθειά του να αποφύγει τον Αλέξανδρο, επιλέγει να καταφύγει στη Μηδία, διότι υπέθεσε ότι εκείνος μετά τη μάχη θα ακολουθούσε διαφορετική πορεία (Αρριαν. Αναβ. 3.16.2). Όντως, ο Αλέξανδρος κατευθύνθηκε προς τη Βαβυλώνα (Αρριαν. Αναβ. 3.16.3), αλλά λίγο αργότερα πληροφορήθηκε το μέρος, στο οποίο βρισκόταν ο Δαρείος (Αρριαν. Αναβ. 3.19.1). Ενώ κατευθυνόταν προς τα εκεί, έμαθε ότι ο Πέρσης βασιλιάς είναι αποφασισμένος να τον αντιμετωπίσει σε μάχη διακινδυνεύοντας και πάλι (Αρριαν. Αναβ. 3.19.3: ...ἠγγέλθη κατὰ τὴν ὁδόν, ὅτι ἐγνωκῶς εἶη Δαρεῖος ἀπαντᾶν τε αὐτῷ ὡς ἐς μάχην καὶ αὐθις διακινδυνεύειν...). Όταν, όμως, έφτασε, ο Δαρείος είχε αποφασίσει -για μία ακόμα φορά- να φύγει (Αρριαν. Αναβ. 3.19.4: ἀλλ' ὅτι φεύγειν ἐγνωκῶς εἶη Δαρεῖος...3.19.5: Δαρεῖος ...εἶη πεφευγῶς...).

Η φυγή του Πέρση βασιλιά παρουσιάζεται με αντιηρωικά χρώματα ως μία επαίσχυντη πράξη δειλίας. Αυτό καθίσταται προφανές και μέσω επαναλαμβανόμενων συγγραφικών σχολίων (Αρριαν. Αναβ. 3.1.2: αἰσχυρᾷ φυγῇ ἔφυγεν; 3.22.4: ἔφυγέ τε ἐν πρώτοις αἰσχυρῶς)⁷⁹. Επίσης, και ο Αρριανός στη νεκρολογία του Δαρείου αναδεικνύει εκ νέου το ζήτημα της ατολμίας του (Αρριαν. Αναβ. 3.22.2 : ἀνδρὶ τὰ

⁷⁵ Περισσότερο από καθετί άλλο σε εκείνη την περίσταση έβλαψε τους Πέρσες η για πολλή ώρα ένοπλη επιφυλακή τους και ο φόβος, που εμφανίζεται συνήθως πριν από τους μεγάλους κινδύνους, όχι εκείνος που προκαλείται ξαφνικά, αλλά εκείνος που τους απασχολούσε από πολύ χρόνο και κυριαρχούσε στην ψυχή τους.

⁷⁶ 3.14.3: ἐφοβήθησαν δὲ καὶ οἱ περιῖπτουόντες τῶν Περσῶν τὸ κέρας ἐμβαλόντων ἐς αὐτοὺς εὐρώστως τῶν ἀμφὶ Ἀρέτην ...3.15.2: ἐς βάθος τε γὰρ οἷα δὴ ἰληδὸν τεταγμένοι ἀνέστρεφον οἱ βάρβαροι...ἀλλὰ διεκπαῖσαι πᾶς τις τὸ καθ' αὐτόν, ὡς μόνην ταύτην σωτηρίαν σφίσιν οὔσαν, ἐπειγόμενοι ἔκοπτόν τε καὶ ἐκόπτοντο ἀφειδῶς, οἷα δὴ οὐχ ὑπὲρ νίκης ἀλλοτρίας ἔτι, ἀλλ' ὑπὲρ σωτηρίας οἰκείας ἀγωνιζόμενοι. (3.14.3: φοβήθηκαν επίσης και οι Πέρσες υπεῖς που προσπαθούσαν να κυκλώσουν τη δεξιά πτέρυγα του Αλεξάνδρου, μόλις τους επιτέθηκαν με ορμή οι άνδρες του Αρέτη... 3.15.2: οι βάρβαροι...βιαστικοί να διαφύγουν ο καθένας μόνος του σαν να ήταν αυτή η μοναδική σωτηρία τους, συνέχιζαν αλύπητα να σφάζουν και να σφάζονται, γιατί δεν αγωνίζονταν πια για ξένη νίκη, αλλά για τη δική τους σωτηρία).

⁷⁷ Διαφορετικές απόψεις βέβαια υπάρχουν για τη φυγή του Δαρείου στο παρόν επεισόδιο. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Πλούταρχο (Αλέξ. 33.8) ο Δαρείος δεν αποχωρεί από τη μάχη παρά μόνο όταν τον εμποδίζουν πλέον τα δεκάδες πτώματα. Παρομοίως, ο Διόδωρος (17.60.2-4) παρουσιάζει τον Πέρση βασιλιά να μάχεται έως ότου οι στρατιώτες του αποχωρούν. Βλ. Μήλιτσιος υπό δημοσίευση, υποσ. 147 σελ. 104.

⁷⁸ ...τότε πια ο Δαρείος, επειδή όλα μαζί τα φοβερά πρόβαλαν μπροστά του και ήταν από πολύ καιρό πριν φοβισμένος, έκανε αυτός πρώτος στροφή και τράπηκε σε φυγή...

⁷⁹ Liotsakis 2019, 95.

μὲν πολέμια, εἴπερ τινὶ ἄλλω, μαλθακῶ τε καὶ οὐ φρενήρει⁸⁰). Ἡ ατολμία του αὐτὴ μεταδίδεται καὶ στο στρατεύμα, τὸ ὁποῖο διοικεῖ, ἀφοῦ βλέπουμε τὰ περσικὰ στρατεύματα νὰ υποχωροῦν μόλις ἀντιλαμβάνονται τὴ δική του φυγὴ (Ἀρριαν. *Αναβ.* 2.11.2 : καὶ ταύτη ξυνέστη ἵππομαχία καρτερά, οὐδὲ πρόσθεν ἐνέκλιναν οἱ Πέρσαι πρὶν Δαρεῖόν τε πεφευγότα ἦσθοντο...2.11.3 :τότε δὲ ἤδη λαμπρά τε καὶ ἐκ πάντων ἡ φυγὴ ἐγίνετο⁸¹).

Γενικότερα, στὶς περιγραφὲς τῶν μαχῶν τῆς Ἰσσοῦ καὶ τῶν Γαυγαμήλων ὁ Ἀρριανὸς ἐκμεταλλεύεται τὴν ἐπική γλώσσα, γιὰ νὰ τονίσει τὴν ἀντιρωϊκὴ φύση τῆς διαφυγῆς του Δαρείου καὶ φροντίζει νὰ ἀντιπαραβάλλεται ἡ δειλία αὐτοῦ με τὸ θάρρος του Ἀλέξανδρου ἀλλὰ καὶ του Πώρου⁸². Ὁ Πώρος ἦταν βασιλιάς ἐνὸς Ἰνδικοῦ κράτους καὶ ἀντιμετώπισε τὰ μακεδονικὰ στρατεύματα στὴ μάχη στὸν Ὑδάσπη. Σὲ αὐτὴ τὴ μάχη ἀναδείχθηκε ἀξίος στρατηγός καὶ προβάλλεται ὡς θετικὸ παράδειγμα, ἀφοῦ -σε ἀντίθεση με τὸν Δαρεῖο- συνέχιζε νὰ μάχεται παρὰ τὴ γενικότερη ἀποθάρρυνση τῶν στρατευμάτων του. Ἀποχώρησε μόνο ὅταν τραυματίστηκε (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.18.4-5⁸³). Παρομοίως καὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀποχωρεῖ ποτὲ ἀπὸ τὴ μάχη (Ἀρριαν. *Αναβ.* 2.27.2: τὸ μὴ οὐκ αἰσχροῦ φυγῆ ὡσθῆναι)⁸⁴.

1.1.2 Ὁ φοβερὸς Ἀλέξανδρος

Στὴν προηγούμενη ὑποενότητα ἀσχολήθηκα με τὸ πλῆθος σκηνῶν, στὶς ὁποῖες διαδραματίζεται φυγὴ ἐχθρικών στρατευμάτων. Καὶ σὲ αὐτὴ τὴν ἐνότητα θὰ μιλήσουμε γιὰ ἓνα παρόμοιο ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς φυγῆς, τὸ ὁποῖο προκύπτει, ὁμως, ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὸν ἐρχομὸ τοῦ Ἀλέξανδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναδεικνύεται ἤδη στὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας του τόσο καλὸς γνώστης τῆς ψυχολογίας τοῦ πολέμου, ὥστε πολλές φορές κατορθώνει νὰ επικρατεῖ ἐναντὶ τῶν ἀντιπάλων του, δίχως νὰ χρειάζεται νὰ πολεμήσει, ἀλλὰ μόνο με τὸν φόβο, τὸν ὁποῖο τοὺς προκαλεῖ⁸⁵. Συχνὰ παρατηροῦμε τοὺς ἐχθροὺς νὰ τρέπονται σὲ φυγὴ ἢ νὰ υποχωροῦν μόνο στὸ ἀκουσμα ὅτι ὁ μέγας στρατηλάτης πλησιάζει

⁸⁰ Ὑπῆρξε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἄνθρωπος δειλὸς καὶ πολὺ λίγο συνετός στα πολεμικὰ ἔργα. Βλ. καὶ Liotsakis 2019, 96, Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 106.

⁸¹ Ἐγινε ἀγρία ἵππομαχία, γιὰτὶ οἱ Πέρσαις ἵπποις δὲν υποχώρησαν παρὰ μόνο ὅταν ἀντιλήφθηκαν ὅτι ὁ Δαρεῖος εἶχε τραπέει σὲ φυγὴ ...2.11.3: Τότε πια ἡ φυγὴ τῶν Περσῶν ἐγινε φανερὴ καὶ γενικεύτηκε.

⁸² Liotsakis 2019, 95.

⁸³ 5.18.4: Πώρος δὲ μεγάλα ἔργα ἐν τῇ μάχῃ ἀποδειξάμενος μὴ ὅτι στρατηγοῦ, ἀλλὰ καὶ στρατιώτου γενναίου... οὐχ ἦπερ Δαρεῖος ὁ μέγας βασιλεὺς ἐξάρχων τοῖς ἀμφ' αὐτὸν τῆς φυγῆς ἀπεχώρει, 5.18.5: ἀλλὰ ἔστε γὰρ ὑπέμενέ τι τῶν Ἰνδῶν ἐν τῇ μάχῃ ξυνεστηκός, ἐς τοσόνδε ἀγωνισάμενος, τετρωμένος δὲ τὸν δεξιὸν ὤμον, ὃν δὴ γυμνὸν μόνον ἔχων ἐν τῇ μάχῃ ἀνεστρέφετο (5.18.4: Ὁ Πώρος, που ἐδειξε μεγάλα προτερήματα κατὰ τὴ μάχη ὄχι μονάχα στρατηγοῦ, ἀλλὰ καὶ γενναίου στρατιώτη...δὲν ἀποχώρησε ἀπὸ τὴ μάχη, ὅπως ἔκανε ὁ μέγας βασιλεὺς Δαρεῖος, δίνοντας πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς σὲ ὅσους πολεμοῦσαν μαζί του, 5.18.5: ἀλλὰ ἀγωνίζοταν ὅσο ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀνθίσταται καὶ μικρὸ ἔστω μέρος τῶν Ἰνδῶν πολεμιστῶν του. Ὅταν, ὁμως, πληγώθηκε στὸν δεξιὸ ὤμο, τὸ μόνο ἀκάλυπτο μέρος που εἶχε στὶς μετακινήσεις του κατὰ τὴ μάχη ...τότε πλέον υποχώρησε καὶ αὐτὸς στρέφοντας πρὸς τὰ πίσω τὸν ἐλέφαντά του).

⁸⁴ Γιὰ τὴν συνεχῆ παρουσία τοῦ Ἀλεξάνδρου στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις : βλ. παρακάτω.

⁸⁵ Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 86: Ἀν μόνο ἡ ὄψη καὶ ὁ ἦχος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου μποροῦν νὰ προκαλέσουν φόβο στοὺς ἀντιπάλους του, γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτό ποια εἶναι ἡ ἀντίδρασή τους ὅταν δέχονται τὴν ἐπίθεσή του (βλ. ἀκόμα σελ. 52, 85-6, 99, 156-7).

ή στη θέα αυτού, πράγμα που επιβεβαιώνει το κύρος και τη φήμη του, τα οποία συχνά ήταν αρκετά για να τους τρομοκρατήσουν⁸⁶.

Πολλάκις γίνεται αναφορά σε στρατηγούς, οι οποίοι εγκαταλείπουν τις θέσεις τους, μόλις μαθαίνουν πως πλησιάζει ο Αλέξανδρος, όπως ο Γλαυκίας (Αρριαν. Αναβ. 1.5.11: ἔνθα δὴ Γλαυκίας προσάγοντα Ἀλέξανδρον αἰσθόμενος ἐκλείπει τὰ ὄρη⁸⁷), ο Μαζαίος, ο οποίος αποχωρεί με ολόκληρο το στράτευμά του (Αρριαν. Αναβ. 3.7.2: Μαζαῖος δὲ ὡς ἤκουσεν ἤδη προσάγοντα Ἀλέξανδρον, ὤχετο φεύγων ξὺν τῇ στρατιᾷ πάση⁸⁸), αλλά και ο Βαρσαέντης (Αρριαν. Αναβ. 3.25.8: Βαρσαέντης δε...προσιόντα Ἀλέξανδρον μαθὼν ἐς Ἰνδοὺς τοὺς ἐπὶ τάδε τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ ἔφυγε⁸⁹). Ομοίως και ο Σατιβαρζάνης, όταν έμαθε πως ο Αλέξανδρος βρίσκεται κοντά, έφυγε με λίγους μόνο Αρείους ιππείς, επειδή τον εγκατέλειψαν κατά τη φυγή του οι περισσότεροι στρατιώτες του, μόλις και αυτοί έμαθαν ότι πλησιάζει ο Μακεδόνας βασιλιάς (Αρριαν. Αναβ. 3.25.7: Σατιβαρζάνης μὲν οὖν, ὡς ἔγνω ἐγγὺς ὄντα Ἀλέξανδρον...ξὺν ὀλίγοις ἵππεῦσι τῶν Ἀρείων ἔφυγε· πρὸς γὰρ τῶν πολλῶν στρατιωτῶν κατελείφθη ἐν τῇ φυγῇ, ὡς κάκεῖνοι ἔμαθον προσάγοντα Ἀλέξανδρον). Έτσι και πολλά άλλα στρατεύματα αποχωρούν για τον ίδιο λόγο. Για παράδειγμα, οι Τύριοι, μόλις διέκριναν τον Αλέξανδρο πάνω στα πλοία, παρακινούσαν τους συμπατριώτες τους να υποχωρήσουν (Αρριαν. Αναβ. 2.22.4⁹⁰), οι πολιορκούμενοι Αλικαρνασσεῖς, μόλις εμφανίστηκε εκείνος, πέταξαν κάτω τα δαδιά, που κρατούσαν και κατέφυγαν στα τείχη (Αρριαν. Αναβ. 1.21.5: ὡς δὲ καὶ Ἀλέξανδρος ἐπέφάνη⁹¹ ἐν τῇ ἐκδρομῇ, τὰς τε δᾶδας, ὅσας ἔχοντες ἐκβεβοηθήκεσαν, ἀφέντες καὶ τὰ ὄπλα οἱ πολλοὶ αὐτῶν ρίψαντες εἴσω τοῦ τείχους ἔφευγον⁹²) αλλά και οι Ινδοί τράπηκαν σε φυγή, μόλις είδαν ότι ο ίδιος ο Μακεδόνας βασιλιάς και το πλήθος των ιππέων, που ήταν γύρω του, επιτίθεντο (Αρριαν. Αναβ. 5.15.2: τοὺς δὲ ἐγκλῖναι, ὡς Ἀλέξανδρόν τε αὐτὸν κατεῖδον καὶ τὸ στίφος ἀμφ' αὐτὸν τῶν ἵππέων ...έμβεβληκός). Επίσης, βάρβαροι πυρπόλησαν την πόλη τους στο άκουσμα της δικής του επικείμενης άφίξης και κατέφυγαν στα βουνά (Αρριαν. Αναβ. 4.24.2: οἱ δὲ βάρβαροι προσάγοντα αἰσθόμενοι Ἀλέξανδρον ἐμπρήσαντες τὴν πόλιν ἔφευγον πρὸς τὰ ὄρη)⁹³.

⁸⁶ Miltsios 2018, 329.

⁸⁷ Όταν, λοιπόν, ο Γλαυκίας κατάλαβε ότι πλησιάζε ο Αλέξανδρος, εγκατέλειψε τα βουνά...

⁸⁸ Ο Μαζαίος, όμως, μόλις πληροφορήθηκε ότι πλησιάζε ο Αλέξανδρος, σηκώθηκε και έφυγε με όλον τον στρατό του...

⁸⁹ Ο Βαρσαέντης...μόλις έμαθε ότι πλησιάζει ο Αλέξανδρος, κατέφυγε στην Ινδία, που είναι από την αποδώ μεριά του Ινδού ποταμού...

⁹⁰ κατιδόντες καὶ Ἀλέξανδρον αὐτὸν ἐπὶ τῶν νεῶν, βοῆ τε ἐπανάγειν ἐνεκελεύοντο τοῖς ἐκ τῶν σφετέρων νεῶν καὶ ὡς οὐκ ἐξακουστὸν ἦν ὑπὸ θορύβου ξυνεχομένων ἐν τῷ ἔργῳ, σημειοὺς ἄλλοις καὶ ἄλλοις ἐπεκάλουν ἐς τὴν ἀναχώρησιν (Όταν, όμως, παρατήρησαν οι Τύριοι, που ήταν στο τείχος, την εχθρική επίθεση και τον ίδιο τον Αλέξανδρο επάνω στα πλοία, άρχισαν με δυνατές φωνές να παρακινούν τους συμπατριώτες τους, που βρίσκονταν στα πλοία, να τα οδηγήσουν πίσω στο λιμάνι· και επειδή οι φωνές τους δεν ακούονταν από τον θόρυβο και την απασχόληση των πληρωμάτων στα πλοία, μεταχειρίστηκαν διάφορα σήματα για να τους κάμουν να αποχωρήσουν).

⁹¹ Στο παρόν χωρίο χρησιμοποιείται το ρήμα *ἐπιφάνομαι*, για να δηλωθεί η εμφάνιση του Αλέξανδρου, ρήμα το οποίο ανακαλεί το σύνηθες θέμα, κυρίως, των ομηρικών επών, τη 'θεϊκή επιφάνεια'. Παρόμοιες φράσεις συναντάμε σε: Ξενοφ. Ελλ. 5.4.38, Ξενοφ. Κυρ. Αναβ. 3.3.6.

⁹² Μόλις, όμως, εμφανίστηκε ο Αλέξανδρος κατά την ώρα της εξόδου, οι πολιορκούμενοι πέταξαν κάτω τα δαδιά που κρατούσαν στα χέρια τους κατά την έξοδο —οι περισσότεροι, μάλιστα, από αυτούς και τα όπλα τους— και κατέφυγαν στα τείχη.

⁹³ Βλ. και Αρριαν. Αναβ. 1.4.3-4, 1.27.2-3, 1.28.6, 2.4.4-5, 3.21.9,4.25.7, 6.8.4, 6.8.6.

Αναμφισβήτητα, ο Αλέξανδρος φαίνεται να έχει επίγνωση της φήμης, η οποία έχει δημιουργηθεί γύρω από το άτομό του⁹⁴. Γι' αυτό και στην αρχή της εκστρατείας κατά των Μαλλών (Αρριαν. Αναβ. 6.6.13⁹⁵) διατάζει να αποκλεισθούν οι Ινδοί μέσα στην πόλη, ώστε να μην αναγγείλουν στους άλλους βαρβάρους ότι πλησίαζε (Αρριαν. Αναβ. 6.6.4: *ὡς μηδὲ ἀπὸ ταύτης τῆς πόλεως διαφυγόντας τινὰς αὐτῶν ἀγγέλους γενέσθαι τοῖς ἄλλοις βαρβάροις ὅτι προσάγει ἤδη Ἀλέξανδρος*⁹⁶). Σε αυτό προέβη, επειδή, κατά πάσα πιθανότητα, γνώριζε από την εμπειρία του έως τώρα πως κάτι τέτοιο θα τους τρομοκρατούσε και θα υποχωρούσαν. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, μετά τη μάχη στον ποταμό Υδραώτη, οι Ινδοί κατέφυγαν στα τείχη μίας γειτονικής πόλης. Εκεί παρακολουθούμε τον Αλέξανδρο να ανεβαίνει πρώτος πάνω στα τείχη, γνωρίζοντας ότι αυτό θα αιφνιδίαζε και θα τρόμαζε τους εχθρούς (Αρριαν. Αναβ. 6.9.5: *καταπηδήσας δὲ εἴσω τοῦ τείχους τυχὸν μὲν αὐτῷ τούτῳ ἐκπλήξει τοὺς Ἰνδούς*). Ὄντως, οι Ινδοί όχι μόνο δεν του επιτέθηκαν, αλλά φοβούνταν ακόμα και να τον πλησιάσουν. Ἐτσι, δεχόταν χτυπήματα μόνο εξ αποστάσεως (Αρριαν. Αναβ. 6.9.5: *Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἐπὶ τοῦ τείχους στὰς κύκλῳ τε ἀπὸ τῶν πλησίον πύργων ἐβάλλετο, οὐ γὰρ πελάσαι γε ἐτόλμα*⁹⁷ τις αὐτῷ τῶν Ἰνδῶν...6.9.6: *οἱ δὲ βάρβαροι πελάζειν μὲν αὐτῷ οὐκέτι ἤθελον, ἔβαλλον δὲ πάντοθεν περιεστηκότες ὅ τι τις ἔχων βέλος ἐτύγγανεν ἢ ἐν τῷ τότε ἔλαβεν*⁹⁸).

1.1.3: Η έκπληξη ως σύμβολο φόβου

Ο φόβος φυσικά δεν είναι η μόνη λέξη, με την οποία δηλώνεται η ύπαρξη αυτού του συναισθήματος στη λογοτεχνία. Ο Robert Zaborowski συνέλεξε όλες τις λέξεις των ομηρικών επών, οι οποίες σχετίζονται με την έννοια και την ιδέα του φόβου και παρατήρησε ότι υπάρχουν σαράντα τρεις διαφορετικοί όροι, συμπεριλαμβανομένων των λέξεων: *ὄκνος*, *δέος* αλλά και *ἐκπληξις* (Konstan 2006, 153). Κατά τη διάρκεια της μάχης, στη σύγχυση, δηλαδή, της πολεμικής σύγκρουσης, προκύπτει το συναίσθημα του φόβου, το οποίο, όμως, μπορεί να συνδεθεί με τον πανικό, λέξη που περιγράφεται με το

⁹⁴ Ο Αλέξανδρος, ωστόσο, δεν στηρίζεται μόνο στη φήμη του, για να προκαλεί συγκεκριμένες αντιδράσεις ή να οδηγείται στη νίκη. Αντίθετα, αξιοποιεί κάθε μέσο προς όφελός του, όπως την εικόνα, τον ήχο, τον αιφνιδιασμό (Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 85-6) .

⁹⁵ Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 113-9, Liotsakis 2019, 195-200.

⁹⁶ ἔτσι ὡστε να μη διαφύγουν ἀπὸ τὴν πόλη αὐτὴ μερικοὶ και ἀναγγεῖλουν στους ἄλλους βαρβάρους ὅτι πλησίαζε πλέον ο Αλέξανδρος...

⁹⁷ Στο παρόν χωρίο ο φόβος δηλώνεται με τη φράση *οὐ γὰρ πελάσαι γε ἐτόλμα*. Παρομοίως, και στα χωρία 1.6.8 (οὐκ ἐτόλμων) και 4.25.7 (οὐκ ἐτόλμησαν) ο φόβος των εχθρῶν δηλώνεται μέσω της ἔμφασης στην ἔλλειψη τόλμης.

⁹⁸ 6.9.5: Μόλις ο Αλέξανδρος στάθηκε ὀρθίος ἐπάνω στο τείχος, δέχθηκε χτυπήματα ολόγυρα ἀπὸ τους κοντινοὺς πύργους, γιατί κανένας ἀπὸ τους Ἰνδοὺς δεν τολμούσε να τον πλησιάσει...6.9.6: Οι βάρβαροι δεν ἤθελαν πια να τον πλησιάσουν, ἀλλὰ τον περικύκλωσαν ἀπὸ ὅλες τις πλευρὲς και τον χτυπούσαν ἀπὸ μακριὰ με οτιδήποτε τύχαινε να ἔχει ο καθένας στα χέρια του ἢ να ἔχει ἀρπάξει ἐκείνη τη στιγμή.

ρήμα *έκπλήττω* (και τους αντίστοιχους ρηματικούς τύπους) και το ουσιαστικό *έκπληξις*⁹⁹. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Konstan (2006, 152), θεωρείτο πως κάποιοι φόβοι μπορούν να προκύψουν λιγότερο από αξιολόγηση και περισσότερο από ένα είδος έκπληξης, το οποίο προκαλεί μία αυθόρμητη και υποσυνείδητη τάση φυγής ή ξαφνιάσματος.

Η έκπληξη αλλά και ο φόβος των εχθρών του Αλέξανδρου αποτελούν βασικό μοτίβο της *Ανάβασης*, όπως προαναφέρθηκε¹⁰⁰. Ήδη από την αρχή του έργου με τη μετοχή *έκπλαγέντας* δηλώνεται ο φόβος των Αθηναίων προς τον νέο διάδοχο του Φιλίππου (Αρριαν. *Αναβ.* 1.1.3: *ἀλλὰ Ἀθηναίους γε τῆ πρώτη ἐφόδῳ Ἀλεξάνδρου ἐκπλαγέντας καὶ πλείονα ἔτι τῶν Φιλίππῳ δοθέντων Ἀλεξάνδρῳ εἰς τιμὴν συγχωρῆσαι*).¹⁰¹ Παραμένοντας στο πρώτο βιβλίο του έργου, η αιματηρή ήττα των Θηβαίων (Αρριαν. *Αναβ.* 1.7.7- 18.8) αλλά και η βαναυσότητα των Μακεδόνων (Αρριαν. *Αναβ.* 1.8.8) εξέπληξε όλους τους Έλληνες, ακόμα και όσους συμμετείχαν σε αυτή τη μάχη (Αρριαν. *Αναβ.* 1.9.1: *τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἦ καὶ αὐτοὺς τοὺς μετασχόντας τοῦ ἔργου ἐξέπληξε*)¹⁰². Οι Αθηναίοι, όταν πληροφορήθηκαν το παραπάνω συμβάν, τόσο πολύ ξαφνιάστηκαν, ώστε, αν και τελούσαν τα Ελευσίνια Μυστήρια, τα διέκοψαν τρομαγμένοι (Αρριαν. *Αναβ.* 1.10.2: *Ἀθηναῖοι δέ, μυστηρίων τῶν μεγάλων ἀγομένων ὡς ἦκόν τινες τῶν Θηβαίων ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἔργου, τὰ μὲν μυστήρια ἐκπλαγέντες ἐξέλιπον, ἐκ δὲ τῶν ἀγρῶν ἐσκευαγῶγον ἐς τὴν πόλιν*)¹⁰³.

Ακόμα, σε πολλές μάχες παρατηρούμε ότι οι εχθροί, λόγω αναπάντεχης επίθεσης ή τρόπου δράσης των Μακεδόνων, παρουσιάζονται «έκπεπληγμένοι». Έτσι, κατά τη φυγή των εχθρών, μετά την ήττα στο Γρανικό ποταμό, οι ξένοι μισθοφόροι δεν τρέπονται σε φυγή, δεν μετακινούνται από την αρχική τους παράταξη όντας σασιτισμένοι από την αναπάντεχη τροπή των γεγονότων (Αρριαν. *Αναβ.* 1.16.1-2)¹⁰⁴. Ξαφνιασμένοι παρουσιάζονται και οι Ούξιοι από την ταχύτητα του Αλέξανδρου, γι' αυτό και φοβισμένοι τρέπονται σε φυγή¹⁰⁵, όπως και οι Τύριοι, οι οποίοι τρομαγμένοι από τον απροσδόκητα μεγάλο αριθμό

⁹⁹ Ο πανικός είναι λιγότερο ένα αυθόρμητο ξέσπασμα φόβου και περισσότερο μια αντίδραση σε ένα αδιευκρίνιστο γεγονός (θόρυβο ή αναταραχή), που θεωρείται ότι αποτελεί σημάδι πραγματικού κινδύνου...Η μπερδεμένη αντίδραση του πλήθους με τη σειρά του δημιουργεί πανδαιμόνιο και έτσι συντίθεται το ερέθισμα, που προκάλεσε το φόβο. (Konstan 2006, 142, 151, 153).

¹⁰⁰ Liotsakis 2019, 36, 67.

¹⁰¹ αλλά φοβήθηκαν από την πρώτη εμφάνιση του Αλεξάνδρου και του απέδωσαν ακόμη μεγαλύτερες τιμές από εκείνες, που είχαν παραχωρήσει στον Φίλιππο.

¹⁰² Liotsakis 2019, 24-5.

¹⁰³ Οι Αθηναίοι πάλι, που τελούσαν τα μεγάλα μυστήρια, μόλις έφτασαν στην Αθήνα μερικοί Θηβαίοι, που είχαν ξεφύγει από την καταστροφή, παράτησαν από την κατάπληξή τους τα μυστήρια και άρχισαν να μεταφέρουν τα πράγματά τους από τα χωράφια στην πόλη...

¹⁰⁴ και ἦν δὴ φυγὴ καρτερά...1.16.2: *τῶν μὲν δὴ ἰππέων τῶν Περσῶν ἀπέθανον εἰς χιλίους. οὐ γὰρ πολλὴ ἡ δίωξις ἐγένετο, ὅτι ἐξετράπη Ἀλέξανδρος ἐπὶ τοὺς ξένους τοὺς μισθοφόρους· ὧν τὸ σῆφος, ἢ τὸ πρῶτον ἐτάχθη, ἐκπλήξει μᾶλλον τι τοῦ παραλόγου ἢ λογισμῶ βεβαίῳ ἔμενον· (γενικεύτηκε πια ἡ φυγή...1.16.2: *Ἀπὸ τοὺς Πέρσες ὑπεῖς σκοτώθηκαν περίπου χίλιοι, επειδή ο Αλέξανδρος δεν τους καταδίωξε πολύ, αλλά στράφηκε εναντίον των ξένων μισθοφόρων· αυτοί στο μεγαλύτερό τους μέρος παρέμεναν εκεί, όπου από την αρχή παρατάχτηκαν, όχι από σταθερή εκτίμηση της καταστάσεως αλλά γιατί σάσισαν από την αναπάντεχη τροπή των πραγμάτων*).*

¹⁰⁵ Αρριαν. *Αναβ.* 3.17.5: *οἱ δὲ τῷ τε τάχει τῷ Ἀλεξάνδρου ἐκπλαγέντες καὶ τοῖς χωρίοις, οἷς μάλιστα δὴ ἐπεποιθεσαν, πλεονεκτούμενοι ἔφυγον οὐδὲ εἰς χεῖρας ἐλθόντες· (Αυτοί, επειδή ξαφνιάστηκαν από την ταχύτητα του Αλεξάνδρου και επειδή*

των εχθρικών πλοίων αποφασίζουν να μη ναυμαχήσουν (Αρριαν. Αναβ. 2.20.7: τότε δὲ πλῆθος νεῶν πολὺ ἀπροσδοκῆτως¹⁰⁶ κατιδόντες...ναυμαχεῖν μὲν ἀπέγνωσαν). Επιπλέον, κατὰ την πολιορκία της Σογδιανῆς πέτρας (Αρριαν. Αναβ. 4.18-19) οἱ βάρβαροι ἐξ ἀρχῆς ἐνιωθάν ασφαεῖς, καθὼς ἡ τοποθεσία αὐτὴ φαινόταν ἀπόρθητη (Αρριαν. Αναβ. 4.18.4: ἐς ἀνάλωτον δῆθεν τὸ χωρίον) καὶ θεωρούσαν ἀπίθανο νὰ αναρριχηθῶν οἱ Μακεδόνες, ἐκτός καὶ ἀν εἶχαν φτερά (Αρριαν. Αναβ. 4.18.6: πτηνοὺς ἐκέλευον ζητεῖν στρατιώτας¹⁰⁷)! Ὡστόσο, ὅταν τὰ στρατεύματα καταφτάνουν, ἐκπλήσσονται ἀπὸ τὸ ἀναπάντεχο θέαμα καὶ παραδίδονται φοβισμένοι στὴ θεὰ λίγων Μακεδόνων¹⁰⁸ (Αρριαν. Αναβ. 4.19.4: Οἱ δὲ βάρβαροι ἐκπλαγέντες τῷ παραλόγῳ τῆς ὄψεως...ἐνέδοσαν σφᾶς αὐτούς· οὕτω πρὸς τὴν ὄψιν τῶν ὀλίγων ἐκείνων Μακεδόνων φοβεροὶ ἐγένοντο). Παρόμοια σκηνὴ ἔχουμε καὶ στὴν πολιορκία της Πέτρας τοῦ Χοριήνη (Αρριαν. Αναβ. 4.21.6)¹⁰⁹. Παράλληλα, οἱ πολεμικὲς κραυγὲς τῶν Μακεδόνων πανικοβάλλουν τοὺς Ταυλάντιους (Αρριαν. Αναβ. 1.6.4: οἱ δὲ Ταυλάντιοι ἔτι μᾶλλον ἐκπλαγέντες πρὸς τῆς βοῆς) ἀλλὰ καὶ ἡ ορμητικὴ ἐφόδος τοὺς στὸν ποταμὸ Πίναρο, κατὰ τὴ μάχη στὴν Ἰσσό, καταπλήσσει τοὺς Πέρσες (Αρριαν. Αναβ. 2.10.3 : ὡς τῆ τε ὀξύτητι τῆς ἐφόδου ἐκπλήξει τοὺς Πέρσας)¹¹⁰. Τέλος, θὰ μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε τὴν ὑπαρξὴ ἐνός μοτίβου ὀψης-ἐκπληξης, κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ ἐκπληξὴ συχνὰ προκαλεῖται ἀπὸ ἕνα ἀναπάντεχο ἢ θαυμαστό θέαμα (Αρριαν. Αναβ. 2.3.3: τὸν δὲ ἐκπλαγέντα τῆ ὄψει, 2.20.7: τότε δὲ πλῆθος νεῶν πολὺ ἀπροσδοκῆτως κατιδόντες..., 4.19.4: Οἱ δὲ βάρβαροι ἐκπλαγέντες τῷ παραλόγῳ τῆς ὄψεως..., 4.30.2: Οἱ δὲ Ἴνδοι πρὸς τε τὴν ἀδιήγητον τόλμαν τῶν...Μακεδόνων ἐκπλαγέντες καὶ τὸ χῶμα ξυνάπτων ἤδη ὀρῶντες τοῦ μὲν ἀπομάχεσθαι ἔτι ἀπέιχοντο, 6.3.4: ἔκπληξιν παρεῖχον τοῖς θεωμένοις τῶν βαρβάρων, 6.9.5: καταπηδήσας δὲ εἴσω τοῦ τείχους τυχὸν μὲν αὐτῷ τούτῳ ἐκπλήξει τοὺς Ἴνδούς)¹¹¹.

υστερούσαν τώρα σε οχυρὲς θέσεις, στὶς ὁποῖες στήριζαν, κυρίως, τὶς ἐλπίδες τοὺς, σηκώθηκαν καὶ ἐφυγαν χωρὶς καν νὰ συγκρουστούν μαζί του).

¹⁰⁶ Ἡ λέξις, ἡ ὁποία προδίδει τὴν ἐκπληξὴ τοὺς, εἶναι ἡ λέξις ἀπροσδοκῆτως, τὴν ὁποία συναντάμε ξανά στὸ χωρίο 1.16.10, ὅπου τὰ συμφραζόμενα εἶναι παρόμοια.

¹⁰⁷ ...υπέδειξαν στὸν Ἀλέξανδρο νὰ ἀναζητήσῃ φτερωτοὺς στρατιώτες γιὰ νὰ τοῦ κυριεύσουν τὸ βουνό...

¹⁰⁸ Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 146-7.

¹⁰⁹ Οἱ δὲ βάρβαροι τὰ μὲν πρῶτα κατεφρόνουν ὡς ἀπόρου πάντη τοῦ ἐγχειρήματος· ὡς δὲ τοξεύματα ἤδη ἐς τὴν πέτραν ἐξικνεῖτο ...ἐκπλαγεῖς ὁ Χοριήνης πρὸς τὰ γινόμενα κήρυκα πέμπει πρὸς Ἀλέξανδρον, δεόμενος Ὁξυάρτην οἱ ἀνατέμψαι. καὶ πέμπει Ὁξυάρτην Ἀλέξανδρος.(Στὴν ἀρχὴ οἱ βάρβαροι ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὴν ἐπιχείρηση, ἐπειδὴ τὴν θεωρούσαν τελείως ἀκατόρθωτη. Ὅταν, ὁμως, ἀρχίσαν πλέον τὰ βλήματα νὰ φθάνουν στὸ βράχο...ὁ Χοριήνης τρόμαξε με ὅσα συνέβαιναν καὶ ἀπέστειλε κήρυκες στὸν Ἀλέξανδρο παρακαλώντας τὸν νὰ τοῦ στείλῃ ἐπάνω τὸν Ὁξυάρτη, τὸν ὁποῖο καὶ τοῦ ἔστειλε ὁ Ἀλέξανδρος).

¹¹⁰ Βλ. ἀκόμα Αρριαν. Αναβ. 2.13.5, 2.26.3, 3.25.7, 4.4.4, 4.26.4, 4.30.2, 5.14.2, 6.3.4, 6.9.5, 6.15.5.

¹¹¹ Αρριαν. Αναβ. 2.3.3: ταραχτήκε στὴ θεὰ (τοῦ αετοῦ), 2.20.7: Τότε, ὁμως, παρατήρησαν ἀπροσδόκητα τὸν μεγάλο ἀριθμὸ τῶν εχθρικών πλοίων..., 4.19.4: Επειδὴ τρομοκρατήθηκαν οἱ βάρβαροι ἀπὸ τὸ ἀναπάντεχο θέαμα..., 4.30.2: Οἱ Ἴνδοι, ἐπειδὴ τρόμαξαν ἀπὸ τὴν ἀπεριγράπτη τόλμη τῶν Μακεδόνων,(που κυρίευσαν με ἐφόδο τὸν λόφο) καὶ ἐπειδὴ ἐβλεπαν νὰ ἐνώνεται πλέον τὸ πρόχωμα με τὸν λόφο, σταμάτησαν νὰ πολεμοῦν, 6.3.4: (τὰ ἄλογα πάνω στα πλοῖα) προκαλοῦσαν θαυμασμό στὸς βαρβάρους, που παρακολουθοῦσαν τὸ θέαμα,6.9.5: ἐνῶ, ἀν πηδοῦσε μέσα στὸ τείχος, ἴσως με τὸ τόλμημά του αὐτὸ νὰ τρομοκρατοῦσε τοὺς Ἴνδούς. (Στὸ τελευταῖο χωρίο, ἀν καὶ δὲν ἀναφέρεται ἡ ἐκπληξὴ ὡς λέξις, ὁ Ἀλέξανδρος φαίνεται ὅτι στόχευε νὰ ἐκπλήξῃ καὶ νὰ τρομάξῃ τοὺς εχθροὺς με τὴν ἐμφάνισή του).

1.2. Φόβος Μακεδόνων

Στην προηγούμενη ενότητα δείξαμε πως το αίσθημα του φόβου δεσπόζει στην ψυχή των εχθρικών στρατευμάτων. Αντίθετα, οι αναφορές στον φόβο, όταν επικεντρωνόμαστε στο μακεδονικό στράτευμα, είναι αισθητά λιγότερες¹¹². Οι Μακεδόνες παρουσιάζονται ως επί το πλείστον ατρόμητοι, αρκετά θαρραλέοι και γενναίοι στη μάχη. Αρχικά, ένα πρώτο στοιχείο προς υποστήριξη της προηγούμενης δήλωσης φαίνεται να αποτελεί το γεγονός πως, σε αντίθεση με τους εχθρούς, σπάνια τρέπονται σε φυγή. Σχεδόν πάντα παραμένουν και πολεμώντας επικρατούν .

Τέσσερις μόνο περιπτώσεις άτακτης φυγής των Μακεδόνων καταγράφονται. Η πρώτη εξ αυτών λαμβάνει χώρα κατά τη μάχη με τους Θηβαίους. Όσην ώρα οι Θηβαίοι υποχωρούσαν προς τον ναό του Ηρακλή, οι Μακεδόνες τους ακολουθούσαν. Όταν, όμως, ξαναγύρισαν από εκεί κραυγάζοντας, τα μακεδονικά στρατεύματα τράπηκαν σε φυγή (Αρριαν. Αναβ. 1.8.4-5: καὶ ἔστε μὲν πρὸς τὸ Ἡράκλειον ἀναχωροῦσιν εἶποντο τοῖς Θηβαίοις, ἐντεῦθεν δὲ ἐπιστρεψάντων αὖθις σὺν βοῇ τῶν Θηβαίων φυγὴ τῶν Μακεδόνων γίνεταί...). Ωστόσο, όταν ο Αλέξανδρος αντιλήφθηκε την υποχώρηση των στρατευμάτων του, εξόρμησε με συντεταγμένη τη φάλαγγα, η οποία και απώθησε τους Θηβαίους μέσα στις πύλες. Η μάχη ολοκληρώνεται με τη στερεότυπη πανικόβλητη φυγή των αντιπάλων (Αρριαν. Αναβ. 1.8.5¹¹³). Παρομοίως, σε φυγή τρέπονται οι Μακεδόνες κατά τη συμπλοκή με τους Σκύθες και τους Βακτριανούς στη μάχη των Γαυγαμήλων, αφού αριθμητικά υπερείχαν οι εχθροί (Αρριαν. Αναβ. 3.13.3: οἷ τε Σκύθαι ἵππεῖς καὶ τῶν Βακτρῶν οἱ ξυντεταγμένοι τοῖς Σκύθαις τρέπουσιν ὀλίγους ὄντας πολλῶ πλείονες). Και πάλι, όμως, ο Αλέξανδρος παρεμβαίνει¹¹⁴ και η μάχη λήγει με φυγή των βαρβάρων (Αρριαν. Αναβ. 3.13.3: Ἀλέξανδρος δὲ τοὺς περὶ Ἀρέτην τε, τοὺς Παίονας, καὶ τοὺς ξένους ἐμβαλεῖν τοῖς Σκύθαις ἐκέλευσε· καὶ ἐγκλίνουσιν οἱ βάρβαροι¹¹⁵). Αντίστοιχα, οι Πισίδες καταφέρνουν να τρέψουν σε φυγή τους τοξότες των Μακεδόνων, αλλά αμέσως μετά καταφτάνει ο Αλέξανδρος με τη φάλαγγα και οι βάρβαροι υποχωρούν

¹¹² Όσον αφορά στον φόβο των Μακεδόνων, η λέξη *φόβος* και η μετοχή *φοβούμενος* απαντώνται στα χωρία 6.10.3 και 7.18.2 αντίστοιχα, το επίθετο *φοβερός* στα χωρία 4.5.6, 5.27.8, το ρήμα *δείδω* (και οι αντίστοιχοι ρηματικοί τύποι) στα χωρία 1.1.10, 5.26.5, 7.5.1, 7.18.2-3, ενώ το ρήμα *δειμαίνω* μόνο μία φορά στο χωρίο 3.7.2. Μία φορά απαντά και η λέξη *ὑπέρφοβοι* στο 6.9.4. Βλ. και λεξιλογικές παρατηρήσεις στην αρχή του κεφαλαίου.

¹¹³ 1.8.5: κὰν τούτῳ Ἀλέξανδρος τοὺς μὲν αὐτοῦ φεύγοντας κατιδὼν, τοὺς Θηβαίους δὲ λευκότας ἐν τῇ διώξει τὴν τάξιν, ἐμβάλλει ἐς αὐτοὺς συντεταγμένη τῇ φάλαγγι· οἱ δὲ ὠθοῦσι τοὺς Θηβαίους εἴσω τῶν πυλῶν· καὶ τοῖς Θηβαίοις ἐς τοσόνδε ἡ φυγὴ φοβερὰ ἐγένετο... (1.8.5: Βλέποντας στο μεταξύ ο Αλέξανδρος ότι οι στρατιώτες του υποχωρούν και ότι οι Θηβαίοι με την καταδίωξη είχαν διαλύσει τις τάξεις τους, εξορμά εναντίον τους με συντεταγμένη τη φάλαγγα, η οποία και απώθησε τους Θηβαίους μέσα στις πύλες. Η φυγή των Θηβαίων γινόταν με τέτοιο πανικό...).

¹¹⁴ Ο Αλέξανδρος ως στρατηγός παρουσιάζεται-όπως θα δούμε και παρακάτω- πάντα παρών στις πολεμικές επιχειρήσεις (Αρριαν. Αναβ. 1.12.9, 2.34.4, 4.4.5, 5.23.7 κ.ά) και πάντα έτοιμος να βοηθήσει τον στρατό του, όταν εκείνος τον χρειάζεται (Αρριαν. Αναβ. 1.5.10, 3.15.1 κ.ά). Βλ Liotsakis 2019, 131, 156-7, Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 55, 156-7.

Έχει υποστηριχθεί πως οι αφηγήσεις μαχών στην Ανάβαση είναι επικεντρωμένες στον Αλέξανδρο και σχεδιασμένες έτσι, ώστε να αναδεικνύουν τη συμβολή του στη διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος, πράγμα που φαίνεται και στα παραπάνω αποσπάσματα. Συχνά προβάλλεται η ικανότητά του να εντοπίζει τις αδυναμίες των εχθρών και να προβλέπει τις κινήσεις τους. Οι διανοητικές ικανότητες του Αλέξανδρου και συγκεκριμένα οι επιδέξιοι χειρισμοί του κατά τη διεξαγωγή του πολέμου είναι βασικός θεματικός άξονας τους έργου (Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 52, 82-8, 99, 156-7, Liotsakis 2019, 9, 81).

¹¹⁵ Ο Αλέξανδρος, όμως, διέταξε τους άνδρες του Αρέτη, τους Παίονες, καθώς και τους μισθοφόρους να επιτεθούν στους Σκύθες· τότε οι βάρβαροι υποχώρησαν.

(Αρριαν. Αναβ. 1.28.5: καὶ τοὺς μὲν τοξότας, οἷα δὴ οὔτε ἀκριβῶς ὠπλισμένους καὶ πρώτους πελάσαντας, ἐτρέψαντο, οἱ δὲ Ἀγριᾶνες ἔμειναν. 1.28.6: ἐγγὺς γὰρ ἤδη καὶ ἡ φάλαγξ τῶν Μακεδόνων προσῆγε καὶ πρὸ αὐτῆς Ἀλέξανδρος ἐφαίνετο. ὡς δὲ ἐν χερσὶν ἡ μάχη ἐγένετο...οἱ βάρβαροι ...ἐγκλίνουσιν¹¹⁶).

Το ἐπόμενο ἀπόσπασμα ἀποτελεῖ καὶ τὴ μοναδική υποχώρηση τῶν Μακεδόνων, ἡ ὁποία ὄντως καταλήγει στὴν ολοκληρωτικὴ φυγὴ αὐτῶν. Κατὰ τὴ μάχη ἐναντίον τῶν Σκυθῶν, οἱ Μακεδόνες λόγῳ τῆς δεινῆς τοῦς θέσης ἀρχισαν νὰ υποχωροῦν (ἀνεχώρουν¹¹⁷) πρὸς τὸν ποταμὸ Πολυτίμητο (Αρριαν. Αναβ. 4.5.6¹¹⁸). Ἡ εἰσοδὸς τοὺς στὸν ποταμὸ ἦταν μία λανθασμένη κίνηση (Αρριαν. Αναβ. 4.5.7, ἀλλὰ φοβερὰ τε καὶ οὐδενὶ κόσμῳ ἐγένετο αὐτοῖς ἡ ἔσβασις ἢ ἐς τὸν ποταμὸν.¹¹⁹), τὴν ὁποία ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ βάρβαροι γιὰ νὰ ὀρμήσουν ἐναντίον τοὺς (Αρριαν. Αναβ. 4.5.8: καὶ οἱ βάρβαροι αἰσθόμενοι τὴν ἀμαρτίαν τῶν Μακεδόνων αὐτοῖς ἵπποις ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐσβάλλουσιν ἐς τὸν πόρον¹²⁰). Οἱ Μακεδόνες τότε, μὴ ἔχοντας ἄλλη ἐπιλογή, κατέφυγαν ὅλοι μαζὶ σὲ ἓνα μικρὸ νησί τοῦ ποταμοῦ (Αρριαν. Αναβ. 4.5.9: ὥστε ἀπορία πάντοθεν ξυνεχόμενοι οἱ Μακεδόνες ἐς νῆσόν τινα τῶν ἐν τῷ ποταμῷ ξυμφεύγουσιν οὐ μεγάλην...). Ἡ μάχη αὐτὴ λήγει με θάνατο ὅλων τῶν παρόντων Μακεδόνων (Αρριαν. Αναβ. 4.5.6-9)¹²¹. Επιπλέον, ὑπάρχουν δύο σκηνές ἀποχώρησης τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἀφορᾶ στὴν ἀπραγὴ ἀποχώρηση τοῦ Ἀλέξανδρου (οὐδὲν πράξας) ἀπὸ τὴ Μύνδο (Αρριαν. Αναβ. 1.20.7¹²²), ἐνῶ ἡ

¹¹⁶ Αρριαν. Αναβ. 1.28.5: Γι' αὐτὸ οἱ Πισίδες ἐτρέψαν σὲ φυγὴ τοὺς τοξότες, ἐπειδὴ καὶ ἦταν ελαφρὰ ὀπλισμένοι καὶ ἦταν οἱ πρώτοι ποὺ ἐφτάσαν κοντά, ἐνῶ οἱ Ἀγριᾶνες κράτησαν τὶς θέσεις τοὺς. 1.28.6: Γιατί πλησίαζε ἤδη ἡ φάλαγγα τῶν Μακεδόνων καὶ μπροστὰ ἀπὸ αὐτὴν διακρινόταν ὁ Ἀλέξανδρος. Καὶ ὅταν πια ἤρθαν στα χέρια, τότε ἀναγκάστηκαν οἱ βάρβαροι νὰ υποχωρήσουν...

¹¹⁷ Τὸ ρῆμα ἀνεχώρουν μετριάζει τὴν ἐννοία τῆς φυγῆς.

¹¹⁸ Αρριαν. Αναβ. 4.5.6: ἔνθα δὴ πολλῶν μὲν τιτρωσκομένων ἐκ τῶν τοξευμάτων, ἔστι δὲ ὦν καὶ πιπτόντων, ἐς πλαίσιον ἰσόπλευρον τάξαντες τοὺς στρατιώτας ἀνεχώρουν ὡς ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν Πολυτίμητον...(Ἐπειδὴ, λοιπόν, τραυματίζονταν τότε πολλοὶ Μακεδόνες ἀπὸ τὰ βέλη, μερικοὶ μάλιστα καὶ σκοτώνονταν, παρέταξαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς στρατιώτες σὲ τετράγωνο σχηματισμὸ καὶ ἀρχισαν νὰ υποχωροῦν πρὸς τὸν ποταμὸ Πολυτίμητο).

¹¹⁹ ἀλλὰ ἡ εἰσοδὸς τοὺς στὸν ποταμὸ ἐγένετο με πανικὸ καὶ χωρὶς τάξη...

¹²⁰ Ὅταν ἀντιλήφθηκαν οἱ βάρβαροι τὸ σφάλμα τῶν Μακεδόνων, ὀρμησαν ἐφιπποὶ στὸ πέρασμα τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπὸ δύο ἀντικρουστὲς κατευθύνσεις...

¹²¹ Στὰ πρόθυρα τῆς φυγῆς φτάνουν ἀκόμα μία φορὰ κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Γάζας (Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 144). Εκεί, οἱ Ἄραβες ἐπιχείρησαν ὀρμητικὴ ἐξοδο καὶ ρίχνοντας βλήματα στοὺς Μακεδόνες τοὺς ἀπωθούσαν πρὸς τὸ τεχνητὸ πρόχωμα. Με παρέμβαση, ὁμοίως τοῦ Ἀλέξανδρου, ὁ ὁποῖος ἐσπευσε νὰ βοηθήσει, ἡ ἐπαίσχυντη φυγὴ ἀποφεύχθηκε (Αρριαν. Αναβ. 2.27.1-2: 2.27.1: ὡς δὲ ἐκδρομὴ τε ἐκ τῆς πόλεως καρτερὰ ἐγένετο καὶ πῦρ τε ἐπέφερον ταῖς μηχαναῖς οἱ Ἄραβες καὶ τοὺς Μακεδόνας ἀμυνομένους κάτωθεν αὐτοῖ ἐξ ὑπερδεξίου τοῦ χωρίου ἔβαλλον τε καὶ ὠθουν κατὰ τοῦ ποιητοῦ χώματος, ἐνταῦθα ...Ἀλέξανδρος...ἀναλαβὼν τοὺς ὑπασπιστὰς παρεβοήθει, ἵνα μάλιστα ἐπιέζοντο οἱ Μακεδόνες. 2.27.2: καὶ τούτους μὲν ἔσχε τὸ μὴ οὐκ αἰσχροῦ φυγῆ ὡσθῆναι κατὰ τοῦ χώματος: 2.27.1: ὅταν, ὁμοίως, οἱ Ἄραβες ἐπιχείρησαν ὀρμητικὴ ἐξοδο ἀπὸ τὴν πόλην προσπαθώντας νὰ βάλουν φωτιὲς στὶς μακεδονικὲς μηχανές καὶ ἀρχισαν νὰ ρίχνουν ἀπὸ ψηλὰ βλήματα στοὺς Μακεδόνες, ποὺ ἀμύνονταν ἀπὸ κάτω, καὶ νὰ τοὺς ἀπωθούν πρὸς τὸ τεχνητὸ πρόχωμα, τότε ὁ Ἀλέξανδρος... πήρε μαζὶ τοὺς ὑπασπιστὰς καὶ ἐτρέξε νὰ βοηθήσει, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου οἱ Μακεδόνες πιέζονταν περισσότερο. 2.27.2: Καὶ τοὺς Μακεδόνες μὲν ἐμπόδισε νὰ ἀπωθηθοῦν πρὸς τὸ πρόχωμα με ἐπαίσχυντη φυγῆ). Ἀκόμα μία φορὰ τρέπονται -φαινομενικά- σὲ φυγὴ, μόνον, ὁμοίως, γιὰ νὰ ξεγελάσουν τοὺς Ἀσασκίνοους καὶ νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν ἀμέσως μετὰ (Αρριαν. Αναβ. 4.26.2: ὡς ἐκθέοντα εἶδε τοὺς βαρβάρους, μεταβαλλομένους κελεύει τοὺς Μακεδόνας ὀπίσω ἀποχωρεῖν ὡς πρὸς γήλοφόν τινα... 4.26.3: καὶ οἱ πολέμιοι ἀναθάρρησαν, ὡς ἐγκεκλικότων ἤδη τῶν Μακεδόνων...Ἀλέξανδρος ἀπὸ ξυνθήματος ἐπιστρέψας ἐς αὐτοὺς τὴν φάλαγγα δρόμῳ ἀντεπῆγε. 4.26.4:...οἱ δὲ Ἰνδοὶ τῷ τε παραλόγῳ ἐκπλαγέντες: 4.26.2: Μόλις, λοιπόν, εἶδε τοὺς βαρβάρους νὰ ὀρμοῦν, διέταξε τοὺς Μακεδόνες νὰ κάνουν στροφὴ πρὸς τὰ πίσω καὶ νὰ ἀποσυρθοῦν σὲ κάποιον λόφο. 4.26.3: Οἱ ἐχθροὶ ἀναθάρρησαν, γιὰτὶ νόμισαν ὅτι εἶχαν πλέον υποχωρήσει οἱ Μακεδόνες...ὁ Ἀλέξανδρος με σύνθημά του ἐστρεψε τὴ φάλαγγα ἐναντίον τοὺς καὶ τοὺς ἐπιτέθηκε τρέχοντας. 4.26.4:...Οἱ Ἰνδοὶ, καὶ ἐπειδὴ τρόμαξαν ἀπὸ τὴν ἀπροσδόκητη ἐκβαση...).

¹²²...καὶ οἱ ἐκ τῆς πόλεως ἅμα εὐρώστως ἀμυνομένοι καὶ ἐκ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ κατὰ θάλασσαν πολλοὶ ἤδη παραβεβοηθηκότες ἄπορον ἐποίησαν τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὴν αὐτοσχέδιόν τε καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς κατάληψιν τῆς Μύνδου. οὕτω μὲν δὴ ἐπανέρχεται

δεύτερη στην αποχώρηση από τις περσικές πύλες, αφού ο Μακεδόνας στρατηγός κατά τη διάρκεια της μάχης θεώρησε ότι δεν θα μπορούσαν να επικρατήσουν και αναγκάστηκε να υποχωρήσει (Αρριαν. Αναβ. 3.18.3¹²³).

Ακόμα, κατά την ιστορική αφήγηση υπάρχουν ελάχιστες αναφορές σε φοβισμένες αντιδράσεις Μακεδόνων κατά τη διάρκεια της μάχης. Η πρώτη μάχη, η οποία τους τρόμαξε, ήταν η μάχη κατά των Θρακών, εγχείρημα ριψοκίνδυνο καθώς εκείνοι στόχευαν να εξολοθρεύσουν τα μακεδονικά στρατεύματα πετώντας τους άμαξες (Αρριαν. Αναβ. 1.1.6-7). Παρόλα αυτά, κατόπιν σωστών και χρήσιμων οδηγιών από τον Αλέξανδρο, οι Μακεδόνες κατάφεραν να ξεφύγουν σώοι και αβλαβείς (Αρριαν. Αναβ. 1.1.8-10¹²⁴). Έτσι, αναφέρεται πως πήραν θάρρος, ακριβώς γιατί δεν επλήγησαν από τις άμαξες, που τόσο είχαν φοβηθεί (Αρριαν. Αναβ. 1.1.10: ἔνθα δὴ οἱ Μακεδόνες θαρσήσαντες, ὅτι ἀβλαβεῖς αὐτοῖς, ἄς μάλιστα ἐδεδίσαν). Παρουσιάζονται να φοβούνται, επίσης, την ενδεχόμενη επίθεση των ανδρών του Μαζαίου στη Θάψακο, αδίκως, αφού εκείνος και τα στρατεύματά του, μόλις πληροφορήθηκαν ότι πλησίαζε ο Αλέξανδρος, αποχώρησαν (Αρριαν. Αναβ. 3.7.1-2: δειμαίνουσι¹²⁵ μὴ ἐπιθοῖντο οἱ ἀμφὶ Μαζαῖον... Μαζαῖος δὲ ὡς ἤκουσεν ἤδη προσάγοντα Ἀλέξανδρον, ὥχεται φεύγων ξὺν τῇ στρατιᾷ πάσῃ). Αποθαρρυμένοι παρουσιάζονται, επίσης, κατά τη φυγή των Πισίδων, καθώς δίσταζαν να τους καταδιώξουν, επειδή και ήταν βαριά οπλισμένοι και δεν γνώριζαν τους δρόμους (Αρριαν. Αναβ. οἱ Μακεδόνες διὰ βαρύτητα τῶν ὄπλων καὶ ἀπειρίαν τῶν ὁδῶν οὐ θαρραλέοι ἐς τὸ διώκειν ἦσαν).

Το θάρρος των Μακεδόνων φαίνεται να κλονίζεται για άλλους λόγους και όχι εν μέσω πολεμικής σύρραξης. Έτσι, στο τέλος του πέμπτου βιβλίου της *Ανάβασης*, επειδή ο βασιλιάς τους αναλάμβανε αγώνες και κινδύνους τον έναν μετά τον άλλο, ενώ εκείνοι δεν διέθεταν άλλα αποθέματα τόλμης, αρνήθηκαν να συνεχίσουν την εκστρατεία στην Ινδία πέρα από τον ποταμό Ὑφαση¹²⁶ (Αρριαν. Αναβ. 5.25.2: οἱ Μακεδόνες δὲ ἐξέκαμνον ἤδη ταῖς γνώμαις, πόνους τε ἐκ πόνων καὶ κινδύνους ἐκ κινδύνων

Ἀλέξανδρος οὐδὲν πράξας, ὧν ἕνεκα ὠρμήθη, καὶ τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ αὐτίς προσεῖχε. (Επειδή οι πολίτες της Μύνδου αμύνονταν γενναία και επειδή κατέπλευσαν πολλοί στρατιώτες από την Αλικαρνασσό για να τους βοηθήσουν, ήταν πια αδύνατο να καταλάβει ο Αλέξανδρος τη Μύνδο χωρίς την αναγκαία προπαρασκευή και με αιφνιδιασμό. Έτσι, λοιπόν, αποχώρησε χωρίς να επιτύχει τίποτε από εκείνα, για τα οποία είχε ξεκινήσει και έστρεψε και πάλι την προσοχή του στην πολιορκία της Αλικαρνασσού).

¹²³ Τότε μὲν δὴ αὐτοῦ κατεστρατοπεδεύσατο· τῇ δὲ ὑστεραῖα ξυντάξας τὴν στρατιὰν ἐπῆγε τῷ τείχει. ὡς δὲ ἄπορόν τε διὰ δυσχωρίαν ἐφαίνετο αἰρεθῆναι καὶ πολλὰς πληγὰς οἱ ἀμφ’ αὐτὸν ἐλάμβανον ἐξ ὑπερδεξίου τε χωρίου καὶ ἀπὸ μηχανῶν βαλλόμενοι, τότε μὲν ἀποχωρεῖ ἐς τὸ στρατόπεδον (Για την ώρα, λοιπόν, ο Αλέξανδρος στρατοπέδευσε εκεί (στις Περσικές πύλες)· την επόμενη, όμως, μέρα συνέταξε τον στρατό του και τον οδήγησε κατά του τείχους. Επειδή, όμως, φαινόταν αδύνατη η κατάληψή του λόγω της κακοτοπιάς και των πολλών τραυμάτων, που δέχονταν οι δικοί του, γιατί οι εχθροί τούς χτυπούσαν από ψηλά και από μηχανές, αναγκάστηκε να υποχωρήσει τότε προς το στρατόπεδό του).

¹²⁴ Ο Αλέξανδρος παρεμβαίνει για ακόμα μία φορά και με τις καίριες επεμβάσεις του οδηγεί το μακεδονικό στράτευμα στη νίκη. Αυτό συνέβη και στο προαναφερθέν επεισόδιο της πολιορκίας της Γάζας (2.27.1-2), αλλά συναντάμε παρόμοιες σκηνές και κατά τη μάχη στα Γαυγάμηλα (3.14.2), τη μάχη εναντίον των Τυρίων (2.21.8-22.5), κατά την κατάληψη της Αόρνου πέτρας (4.30.2-3) κ.ά. (Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 83-5, 103-4, 142, 144, 150-1). Το παρόν χωρίο (1.1.8-9) συγκρίνεται με το χωρίο της *Ανάβασης* του Ξενοφώντος 4.7.1-14 (Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, υποσ. 127 σελ. 84).

¹²⁵ Το ρήμα *δειμαίνω* συναντάται μόνο μία φορά στην *Ανάβαση* του Αρριανού.

¹²⁶ Για τον επεκτατισμό του Αλέξανδρου βλ. Liotsakis 2019, 77, Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 60-1, 71-76, 78-9.

ἐπαναιρούμενον ὀρῶντες τὸν βασιλέα¹²⁷). Μόλις πληροφορήθηκε ο Αλέξανδρος την απροθυμία, την απειθαρχία και τη δειλία τους αυτή (Αρριαν. *Αναβ.* 5.25.2: προελθεῖν τὴν ταραχὴν τοῖς στρατιώταις καὶ τὴν ἀθυμίαν), προέβη σε μακροσκελή δημηγορία (Αρριαν. *Αναβ.* 5.25.3-26), στο πλαίσιο της οποίας ανέφερε ότι θα ήταν ανούσιο να φοβούνται τους εχθρούς, αφού εύκολα τους νικούν (Αρριαν. *Αναβ.* 5.25.6: ἢ δέδιτε μὴ δέξωνται ὑμᾶς ἔτι ἄλλοι βάρβαροι ἐπιόντας;) ¹²⁸. Τον λόγο λαμβάνει ἔπειτα ο Κοίνος, ο οποίος, υποστηρίζοντας την άποψη του συνόλου, προτείνει στον Αλέξανδρο να τερματίσει την παρούσα εκστρατεία και να οργανώσει μία επόμενη. Διατείνεται πως στους νέους και νεαρούς συμμετέχοντες, οι πολεμικές επιχειρήσεις δεν θα προκαλούν άμεσο φόβο, αφήνοντας να εννοηθεί πως όντως οι Μακεδόνες την παρούσα στιγμή φοβούνται (Αρριαν. *Αναβ.* 5.27.7: οὕτω δὴ ἔξ ἀρχῆς ἄλλον στόλον στέλλεσθαι...5.27.8: ἔψονται δέ σοι ἄλλοι Μακεδόνες καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, νέοι τε ἀντὶ γερόντων καὶ ἀκμῆτες ἀντὶ κεκμηκότων, καὶ οἷς τὰ τοῦ πολέμου διὰ τὸ ἀπείρατον ἔς τε τὸ παραυτίκα οὐ φοβερά...¹²⁹). Ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* του αναφέρει και ο ίδιος πως οι νέοι έχουν περισσότερο θάρρος, τρέφουν περισσότερες ελπίδες για το μέλλον και γι' αυτό δεν φοβούνται (Αριστοτ. *Ρητ.* 1389 α: ...καὶ ἀνδρειότεροι. Θυμώδεις γὰρ καὶ εὐέλπιδες, ὧν τὸ μὲν μὴ φοβεῖσθαι τὸ δὲ θαρρεῖν ποιεῖ). Αντίθετα, υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας, όπως, δηλαδή, οι συμμετέχοντες στον μακεδονικό στρατό¹³⁰, φοβούνται περισσότερο (Αριστοτ. *Ρητ.* 1389 β: ὥστε προωδοπεποίηκε τὸ γῆρας τῆ δειλία, 1390β: οἱ δὲ πρεσβύτεροι σώφρονες καὶ δειλοί).

Ακόμα, οι Μακεδόνες φαίνονται τρομαγμένοι και ανήσυχoi, όταν - κατά την πολιορκία των Μαλλών- ο Αλέξανδρος διακινδυνεύει τη ζωή του, σκαρφαλώνει στα τείχη και μάχεται μόνος του εναντίον των εχθρών (Αρριαν. *Αναβ.* 6.9.3). Τότε οι υπασπιστές φοβήθηκαν για την ασφάλειά του και προσπάθησαν να φτάσουν κοντά του όσο το δυνατόν γρηγορότερα (Αρριαν. *Αναβ.* 6.9.4: καὶ οἱ

¹²⁷ Το θάρρος, όμως, των Μακεδόνων είχε πλέον κλονισθεί, επειδή έβλεπαν τον βασιλιά τους να αναλαμβάνει τους αγώνες και τους κινδύνους τον έναν μετά τον άλλο...

¹²⁸ Η φοβάστε μήπως σας αντισταθούν και άλλοι ακόμη βάρβαροι, αν τους επιτεθείτε;

¹²⁹ ...τότε πλέον ετοίμασε άλλη εκστρατεία από την αρχή. 5.27.8: Και θα σε ακολουθήσουν άλλοι Μακεδόνες και άλλοι Έλληνες, νέοι άνδρες στη θέση των γερόντων και ξεκούραστοι στη θέση των κουρασμένων. Οι πολεμικές επιχειρήσεις δεν θα προκαλούν σε αυτούς άμεσο φόβο, γιατί θα είναι άπειροι...

¹³⁰ Η ηλικία των στρατιωτών, οι οποίοι συμμετείχαν στην εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου, δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί με σιγουριά, καθώς δεν υπάρχουν αρκετές πηγές προς διευκρίνηση του συγκεκριμένου ζητήματος. Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι η μάχη στον Υδάσπη, λίγο πριν από την οποία διαδραματίστηκε ο διάλογος μεταξύ Κοίνου και Αλέξανδρου, οπότε και αναφέρθηκε η επιθυμία των στρατιωτών για επιστροφή, λαμβάνει χώρα το 326 π.Χ. Ο στρατηγός Κοίνος (367 ή 370 – 326 π.Χ.) τότε θα ήταν περίπου σαράντα ενός ή σαράντα τεσσάρων ετών, ο Αντίγονος (382-301 π.Χ) πενήντα έξι, ο Αντίπατρος (397- 319 π.Χ.) εβδομηντα ενός, ο Παρμενίων (400-330 π.Χ.) εβδομηντα τεσσάρων. Υπήρχαν, όμως, και νεότεροι στρατηγοί, όπως ο Ηφαιστίωνας (356-324 π.Χ.), ο οποίος ήταν τότε τριάντα ετών, αλλά και ο Περδίκκας θεωρείται πως ήταν σχεδόν συνομήλικος με τον Μακεδόνα στρατηγό. Ο Σέλευκος (358-281 π.Χ) ήταν τριάντα δύο ετών, ο Ευμένης (362-316 π.Χ.) ήταν τριαντα έξι, ο Φιλώτας περίπου τριαντα πέντε (αφού θεωρείται πως ήταν μεγαλύτερος του Αλέξανδρου, ο οποίος γεννήθηκε το 356 π.Χ.), ο Κρατερός (366 ή 362 – 321 π.Χ.) σαράντα. Υποθέτουμε λοιπόν – με κάθε επιφύλαξη- πως οι νεότεροι στρατηγοί και στρατιώτες ήταν περίπου τριάντα ετών, ενώ υπήρχαν και πολύ μεγαλύτεροι.

<https://web.archive.org/web/20141020214102/http://www.pothos.org/content/>

<https://web.archive.org/web/20110903055458/http://www.alexanderofmacedon.info/greek/GLOSSARY1gr.htm#A>

ύπασπισται ὑπέρφοβοι¹³¹ γενόμενοι ὑπὲρ τοῦ βασιλέως σπουδῆ ὠθούμενοι κατὰ τὴν αὐτὴν κλίμακα...¹³²). Συγκεκριμένα, ὁ Πευκέστας, ὁ Αβρέας καὶ ὁ Λεοννάτος πολεμοῦσαν μπροστὰ ἀπὸ τὸν βασιλιά προστατεύοντάς τον (Αρριαν. Αναβ. 6.10.1: αὐτοὶ πρὸ τοῦ βασιλέως ἐμάχοντο). Ὡστόσο, ὁ Αλέξανδρος τραυματίστηκε (Αρριαν. Αναβ. 6.10.1 Ἀλέξανδρος <δὲ> βάλλεται καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ θώρακος ἐς τὸ στήθος τοξεύματι ὑπὲρ τὸν μαστόν¹³³) καὶ ὅσοι Μακεδόνες ἦταν γύρω του προσπαθοῦσαν νὰ καλύψουν τὸν αιμόφυρτο στρατηγὸ τους (Αρριαν. Αναβ. 6.10.2¹³⁴, 6.10.4¹³⁵), ὑπὸ τὸ φόβο μήπως τοῦ συμβεῖ κάτι χειρότερο (Αρριαν. Αναβ. 6.10.3: ὑπὸ σπουδῆς τε καὶ φόβου μή τι αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς πάθη). Φανερά τὸ θάρρος τοῦ στρατοῦ σε μεγάλο βαθμὸ πῆγαζε ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Αλέξανδρου. Ἐτσι, στὴν παρούσα χρονικὴ στιγμὴ ἡ ἀπουσία τοῦ τους προκαλοῦσε φόβο. Ἐνῶ, λοιπόν, ἐκεῖνος θεράπευε τὸ τραῦμα του, οἱ Μακεδόνες, ἀποθαρρυσμένοι (Αρριαν. Αναβ. ἄθυμοί τε καὶ ἄποροι ἦσαν) καὶ ἐντρομοὶ (Αρριαν. Αναβ. 6.12.3: ὑπὸ τοῦ ἄγαν δέους), θεωροῦσαν πως τὰ πάντα ἦταν δύσκολα καὶ ἀδύνατα χωρὶς ἐκεῖνον (Αρριαν. Αναβ. 6.12.2: τότε δὴ ἐδόκουν εἶναι καὶ πάντα σφίσιν ἄπορα καὶ ἀμήχανα¹³⁶ ἐρήμοις Ἀλεξάνδρου ἐφαίνετο) .

Ὁ Αρριανὸς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξιδανικέσῃ τὴ σχέση τοῦ Αλέξανδρου με τὰ στρατεύματά του¹³⁷. Ὡστόσο, ὁ Μακεδόνας βασιλιάς δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ ηγετικὴ φιγούρα ἐνὸς κατακτητῆ¹³⁸. Γι' αὐτὸ καὶ σε ὀρισμένες περιπτώσεις εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ τὸ συναίσθημα τοῦ φόβου στοὺς στρατιώτες του. Για παράδειγμα, ὁ Απολλόδωρος ὁ Αμφιπολίτης, ἓνας ἀπὸ τοὺς εταίρους τοῦ Αλέξανδρου, λόγω τῶν συνεχῶν τιμωριῶν ἄλλων σατραπῶν ἀπὸ τὸν βασιλιά, ἔστειλε ἐπιστολὴν στὸν ἀδελφὸ του, Πειθαγόρα, καὶ τοῦ ζητοῦσε νὰ προφητεύσῃ γιὰ τὴ δική του σωτηρία (Αρριαν. Αναβ.7.18.1 : Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀμφιπολίτην τῶν ἐταίρων τῶν Ἀλεξάνδρου...ὀρῶντα πικρῶς τιμωρούμενον τοὺς σατράπας ὅσοι ἐπ' ἄλλη καὶ ἄλλη χώρα τεταγμένοι ἦσαν, ἐπιστεῖλαι Πειθαγόρα τῷ ἀδελφῷ...μαντεύσασθαι καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τῆς σωτηρίας). Φοβόταν, ὅπως παραδέχτηκε, τὸν Ηφαιστίωνα καὶ τὸν Αλέξανδρο (Αρριαν. Αναβ.7.18.2: ἀντεπιστεῖλαι δὲ αὐτῷ Πειθαγόραν πυνθανόμενον τίνα μάλιστα φοβούμενος χρήσασθαι ἐθέλοι τῆ

¹³¹ Χρησιμοποιεῖται, μάλιστα, γιὰ ἐμφαση ἡ λέξη ὑπέρφοβος, ἡ ὁποία σημαίνει ἐντρομος καὶ συναντάται μόνο στα ἔργα τοῦ Ξενοφώντος *Περὶ ἵπικῆς* (3.9.2: οἱ γὰρ ὑπέρφοβοι βλάπτειν μὲν τοὺς πολεμίους ἀφ' ἑαυτῶν οὐκ ἔωσι: τὰ ἐντρομα ἀλογα δὲν μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ βλάψουν τοὺς ἐχθρούς...) καὶ *Οἰκονομικός* (Ξενοφ. *Οικ.* 8.17.4: καὶ ὑπερφοβούμενοι ὄμως εὐρίσκουσι τὸ δέον λαμβάνειν: νὰ βρουν αὐτὸ που θέλουν νὰ πάρουν, ἀν καὶ τρομοκρατημένοι...).

¹³² Ἐπειδὴ οἱ ὑπασπιστὲς φοβήθηκαν πολὺ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ βασιλιά τους, σπρώχνονταν βιαστικά ἐπάνω στὴν ἴδια σκάλα...

¹³³ Ὁ Αλέξανδρος χτυπήθηκε καὶ αὐτὸς με βέλος, που διαπέρασε τὸν θώρακά του καὶ τὸν βρήκε στὸ στήθος ἐπάνω ἀπὸ τὸν μαστό...

¹³⁴ Πευκέστας δὲ περιβὰς πεπτωκότε καὶ ὑπερσχὼν τὴν ἱερὰν τὴν ἐξ Ἰλίου ἀσπίδα πρὸ αὐτοῦ [εἶχε], καὶ Λεοννάτος ἐς τὰ ἐπὶ θάτερα, οὗτοί τε βάλλονται ἀμφότεροι (Ὁ Πευκέστας στάθηκε κοντὰ στὸν Αλέξανδρο, που εἶχε πέσει κάτω, καὶ κράτησε ἐπάνω του τὴν ἐρηρὴ ἀσπίδα ἀπὸ τὸ Ἰλίο, ἐνῶ στὴν ἄλλη πλευρὰ του ἦταν ὁ Λεοννάτος).

¹³⁵ ἄλλου ἐπ' ἄλλω τῶν Μακεδόνων προασιζόντος...(ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλο, ἐκάλυπταν τὸν Αλέξανδρο με τὶς ἀσπίδες τους).

¹³⁶ Ἡ φράση ἄπορα καὶ ἀμήχανα υποδηλώνει μίαν ἀδιέξοδη καὶ δύσκολη κατάσταση. Σε παρόμοιο πλαίσιο χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη ἄπορα στὸν Θουκυδίδη (Θουκ. 1.52.2, 3.16.2, 7.73.3, 8.56.4) ἀλλὰ καὶ μίαν φορὰ στὸν Ξενοφῶντα (Ξενοφ. *Κυρ. Αναβ.* 2.5.18), ἐνῶ ἡ λέξη ἀμήχανα συναντάται μίαν φορὰ στὸ ἔργο *Κύρου Ἀνάβασις* (Ξενοφ. *Κυρ. Αναβ.* 2.3.18).

¹³⁷ Liotsakis 2019, 156-61.

¹³⁸ Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 56-7,60-1, 78-9.

μαντεία. τὸν δὲ γράψαι αὐθις ὅτι τὸν τε βασιλέα αὐτὸν καὶ Ἡφαιστίωνα¹³⁹). Ο Πειθαγόρας, ὁμως, τὸν καθυσύχασε λέγοντάς του πως δὲν συντρέχει λόγος νὰ ἀνησυχεῖ (Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.18.2: ...δηλοῦντα μηδὲν τι δεδιέναι Ἡφαιστίωνα' ...7.18.3: καὶ Πειθαγόραν τὰ αὐτὰ καὶ ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου γράψαι Ἀπολλοδώρῳ¹⁴⁰). Ἡ κρίση στὴ σχέση τῶν Μακεδόνων μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο¹⁴¹ καθίσταται φανερὴ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀντιμετωπίζουν καχύποπτα τὴν ἀπόφασή του νὰ ἐξοφλήσει τὰ δάνειά τους. Φοβήθηκαν μήπως προσπαθοῦσε νὰ ἐλέγξει ποιοὶ ζούσαν περισσότερο δαπανηρὰ (Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.5.1: καὶ τὰ μὲν πρῶτα ὀλίγοι ἀπέγραψαν σφῶν τὰ ὀνόματα δεδιότες ἐξ Ἀλεξάνδρου μὴ πεῖρα αὕτη εἶη καθεμιμένη...ἐστὶ καὶ ὄτω πολυτελής ἢ δίαίτα¹⁴²). Ἐπιπλέον, ὁ Ἀλέξανδρος στὸ ἑβδομο βιβλίον ἀνακοίνωσε τὴν πρόθεσή του νὰ στείλει πίσω στὴ Μακεδονία ὅσους δὲν εἶναι σὲ θέση πια νὰ πολεμοῦν, πράγμα ποὺ ἐτίξε τὴν περηφάνια τοῦ στρατεύματος. Ἐτσι, ἀπαίτησαν νὰ ἀπολυθοῦν ὅλοι ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ τους καθήκοντα (Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.8.1-3). Ὁ Μακεδόνας βασιλιάς, πρὸς ἐκπληξή τους, διέταξε νὰ ἀπολύσῃ ὅσους ἀντέδρασαν στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα. Οἱ παρόντες τρόμαξαν τόσο, ὥστε επικράτησε σιγή. (Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.8.3: ὡς δὲ κατεσιώπησαν οἱ ἄλλοι ἐκπλαγέντες¹⁴³, ἀναβὰς αὐθις ἐπὶ τὸ βῆμα ἔλεξεν ὧδε...¹⁴⁴).

Ἡ σιγή, ὡς ἀντίδραση ἐκπληξης καὶ φόβου, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ μοτίβο. Ὑπάρχουν ἀκόμα δύο ἀναφορὲς σὲ επικράτηση σιγῆς μετὰ ἀπὸ λόγο τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ πρώτη ἀναφορὰ συναντᾶται στὸ πέμπτο βιβλίον, ὅπου, μόλις ὁ Ἀλέξανδρος ολοκλήρωσε τὸν λόγο του (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.25.3-26), ὅλοι σιωποῦσαν καὶ κανένας δὲν τολμούσε νὰ μιλήσει (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.27.1: πολὺν μὲν χρόνον σιωπῆ ἦν οὔτε ἀντιλέγειν τολμώντων). Μάλιστα, ἐνῶ τους προέτρεπε νὰ ἐκφράσουν τὴ γνώμη τους, ἡ σιγή συνέχιζε νὰ επικρατεῖ γιὰ ὥρα (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.27.1: Ἀλέξανδρος ἐκέλευε λέγειν τὸν βουλόμενον ...ἔμενε δὲ καὶ ὡς ἐπὶ πολὺ ἢ σιωπῆ). Μόνο ὁ Κοῖνος ἔλαβε τὸν λόγο (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.27.2-9) καὶ μετὰ τὸ τέλος αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος διέλυσε τὴ συγκέντρωση (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.28.1). Τὴν ἐπόμενη μέρα, ὁμως, ἀφοῦ ἀνακοίνωσε τὴν ἀπόφασή του νὰ συνεχιστεῖ ἡ ἐκστρατεία, ἀποσύρθηκε (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.28.2-3) καὶ τὸ στράτευμα παρέμενε σιωπηλὸ (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.28.4: ὡς δὲ σιγή αὖ πολλή <ἦν> ἀνὰ τὸ στρατόπεδον). Ὁμοίως, στὸ ἑβδομο βιβλίον ὁ Μακεδόνας βασιλιάς ἐκφώνησε λόγο (Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.9-7.10), ὁποῖος ἀποτελοῦσε ἀπάντηση στὴν προαναφερθεῖσα ἀντίδραση τῶν στρατευμάτων του (Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.8.1-3). Καὶ πάλι, μόλις σταμάτησε νὰ μιλά, ὅλοι ἦσαν σιωπηλοὶ (Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.11.2: οἱ δὲ Μακεδόνες ἔν τε τῷ παραυτίκα ἀκούσαντες τῶν λόγων ἐκπεπληγμένοι σιγῇ ἔμενον αὐτοῦ πρὸς τῷ βήματι¹⁴⁵). Σιωποῦν, ἐπίσης, καὶ μετὰ

¹³⁹ Ὁ Πειθαγόρας τοῦ ἔγραψε μετὰ τὴν σειρά του, γιὰ νὰ μάθει ποῖον προπάντων φοβάται καὶ θέλει νὰ κάνει χρῆση τῆς μαντείας. Ὁ Ἀπολλοδώρος τοῦ ξανάγραψε ὅτι φοβάται καὶ τὸν ἴδιο τὸν βασιλιά καὶ τὸν Ἡφαιστίωνα...

¹⁴⁰...ἀνακοινῶνόντάς του νὰ μὴ φοβάται καθόλου τὸν Ἡφαιστίωνα...7.18.3:...Ὁ Πειθαγόρας ἔγραψε τὰ ἴδια καὶ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο...

¹⁴¹ Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.6.2-5, 7.8.2. Βλ. Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 59-61, Liotsakis 2019, 97-8.

¹⁴² Στὴν ἀρχὴ μόνο λίγοι ἔγραψαν τὰ ὀνόματά τους, ἐπειδὴ εἶχαν φοβηθεῖ μήπως ἦταν αὕτη μὴ προσπάθεια τοῦ Ἀλεξάνδρου νὰ μάθει...σὲ ποῖον ἀπὸ αὐτοὺς ἡ πολυτέλεια ἦταν τρόπος ζωῆς...

¹⁴³ Ἐδῶ συναντᾶμε πάλι τὴν ἐκπληξή, ἡ ὁποία σχετίζεται μετὰ τὸν φόβο, ὅπως ἀναλύθηκε παραπάνω.

¹⁴⁴ Μόλις σῶπασαν τελείως οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὸν φόβο τους, ἀνέβηκε ξανά στὸ βῆμα καὶ εἶπε τὰ εξῆς...

¹⁴⁵ Ἀμέσως μόλις ἀκούσαν οἱ Μακεδόνες τοὺς λόγους τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρέμειναν ἐκεῖ κοντὰ στὸ βῆμα κατάπληκτοι καὶ σιωπηλοὶ...

τον λόγο του Καλλισθένη (Αρριαν. Αναβ. 4.11.2-9) περί προσκυνήσεως του Μακεδόνα βασιλιά (Αρριαν. Αναβ. 4.12.2: ἀλλὰ σιγῆς γὰρ γενομένης ἐπὶ τοῖς λόγοις). Ακόμα, σιωπηλά παραμένουν και τα δύο στρατεύματα πριν από τη μάχη του Γρανικού, επειδή φοβούνται για την έκβαση της μάχης (Αρριαν. Αναβ. 1.14.5: ὑπὸ τοῦ τὸ μέλλον ὀκνεῖν ἡσυχίαν ἦγον καὶ σιγὴ ἦν πολλὴ ἀφ' ἑκατέρων), αλλά και οι Νυσαίοι πρέσβεις, όταν μπήκαν στη σκηνή του Αλέξανδρου και τον είδαν να φορά την πανοπλία του, ξαφνιασμένοι από το θέαμα, έπεσαν στη γη και έμειναν για πολλή ώρα σιωπηλοί (Αρριαν. Αναβ. 5.1.4: θαμβῆσαι τε ἰδόντας τὴν ὄψιν καὶ πεσόντας ἐς γῆν ἐπὶ πολὺ σιγὴν ἔχειν). Η σιγή χρησιμοποιείται και για να δηλώσει στεναχώρια. Έτσι, όταν ο Ανάξαρχος υποστήριξε τη θεοποίηση του Αλέξανδρου (Αρριαν. Αναβ. 4.10.6-7), οι περισσότεροι Μακεδόνες σιωπούσαν, επειδή τους στεναχώρησαν όσα είπε (Αρριαν. Αναβ. 4.11.1: τοὺς Μακεδόνας δὲ τοὺς πολλοὺς ἀχθομένους τῷ λόγῳ σιγῆ ἔχειν...) ¹⁴⁶.

1.3 Ο ατρόμητος βασιλιάς

Ολοκληρώνοντας αυτό το κεφάλαιο, θα ήθελα να επιστήσω την προσοχή στη απουσία φόβου του Αλέξανδρου. Ο Μακεδόνας βασιλιάς διακατέχεται από μεγάλη αυτοπεποίθηση¹⁴⁷ και δικαίως. Ο Αρριανός παραδέχεται πως ήταν πολύ ικανός στο να διαβλέπει την επιβαλλόμενη ενέργεια, όταν αυτή ήταν ακόμη αόρατη και με μεγάλη επιτυχία συμπεραινει την πιθανή έκβαση από όσα ήταν ήδη φανερά (Αρριαν. Αναβ. 7.28.2: ξυνιδεῖν δὲ τὸ δέον ἔτι ἐν τῷ ἀφανεῖ ὄν δεινότατος, καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τὸ εἶκος ξυμβαλεῖν ἐπιτυχέστατος). Λόγω της διορατικότητάς του αυτής¹⁴⁸ και της ευφυίας του, είχε το χάρισμα να αντιλαμβάνεται τα σχέδια των αντιπάλων, να καταστρώνει κατάλληλα σχέδια, να προβαίνει σε επιδέξιους στρατηγικούς χειρισμούς¹⁴⁹ και να αναδεικνύεται σχεδόν πάντα νικητής (Αρριαν. Αναβ. 7.28.3: ὅσα τε φθάσας ὑφαρπάσαι τῶν πολεμίων, πρὶν καὶ δεῖσάι τινα αὐτὰ ὡς ἐσόμενα, προλαβεῖν δεινότατος¹⁵⁰).

Συγκεκριμένα, η προνοητικότητά του διαφαίνεται σε αρκετά επεισόδια, όπου προλαμβάνει δυσάρεστες καταστάσεις, οι οποίες όντως θα του προκαλούσαν αμηχανία και φόβο. Για παράδειγμα, όταν ο Αλέξανδρος είδε τον Αμύντα και τον Περδίκκα να ορμούν στις θηβαϊκές προφυλακές (Αρριαν. Αναβ. 1.8.1-2), οδήγησε προς τα εκεί και τον υπόλοιπο στρατό του, μήπως και εκείνοι έμεναν μόνοι τους

¹⁴⁶ Βλ. και 5.28.4: ὡς δὲ σιγὴ αὖ πολλὴ ἔῃν ἀνά τὸ στρατόπεδον ἀχθόμενοι μὲν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ δῆλοι ἦσαν, οὐ μὴν μεταβαλλόμενοι γε ὑπ' αὐτῆς (Όταν και πάλι επικράτησε βαθιά σιωπή στο στρατόπεδο και ήταν φανερό ότι οι στρατιώτες, αν και στενοχωρούνταν για την οργή του Αλεξάνδρου, δεν άλλαζαν, όμως, εξαιτίας της και γνώμη...).

¹⁴⁷ Όπως θα αναφερθεῖ αμέσως παρακάτω, η αυτοπεποίθηση συνδέεται άμεσα με το συναίσθημα της ελπίδας αλλά και του θάρρους, τα οποία βρίσκονται στον αντίποδα του φόβου.

¹⁴⁸ Σύμφωνα με τον Μήλτσιο (υπό δημοσίευση, 99), δύο είναι τα τυπικά χαρακτηριστικά της ηγετικής φυσιογνωμίας του Αλέξανδρου, η ικανότητά του να προκαλεί φόβο στους αντιπάλους και η διορατικότητά του.

¹⁴⁹ Σύμφωνα με τον Λιοτσάκη (Liotsakis 2019, 9), οι διανοητικές ικανότητες του Αλέξανδρου και συγκεκριμένα οι επιδέξιοι χειρισμοί του κατά τη διεξαγωγή του πολέμου είναι βασικός θεματικός άξονας τους έργου. Βλ. Μήλτσιο, υπό δημοσίευση, 52, 82-8, 99, 156-7, Liotsakis 2019, 9, 81.

¹⁵⁰ Ήταν, όμως, ικανότατος και να προλαβαίνει να υφαρπάξει τη νίκη από τους εχθρούς, πριν καν υποψιασθεῖ κανείς ότι αυτό θα συμβεί.

και κινδύνευαν από τους Θηβαίους (Αρριαν. Αναβ. 1.8.2: ταῦτα δὲ ἰδὼν Ἀλέξανδρος, ὡς μὴ μόνου ἀποληφθέντες πρὸς τῶν Θηβαίων κινδυνεύσειαν, ἐπῆγε τὴν ἄλλην στρατιάν). Παρομοίως, στην πόλη Πέλλιο ἔσπευσε να βοηθήσει τους υπεῖς, οι οποίοι δεν ἦταν ασφαλεῖς κατά την αναζήτηση τροφῆς λόγω της κατάληψης της πεδιάδας ἀπὸ τα στρατεύματα του Γλαυκία. Δεν παρέλειψε, ὁμως, να αφήσει τον υπόλοιπο στρατό του πίσω, κοντά στην πόλη. Θεώρησε πως, αν αποχωρούσε ὅλο το στράτευμα, ἴσως επιχειρούσαν ἔξοδο οι πολιορκούμενοι και συνενώνονταν με τον στρατό του Γλαυκία (Αρριαν. Αναβ. 1.5.9-10: ...τὸ δὲ ἄλλο στράτευμα πρὸς τῆ πόλει ἀπέλιπεν, ὡς μὴ ἀποχωρήσαντος παντὸς τοῦ στρατοῦ καὶ οἱ ἐκ τῆς πόλεως ἐπιδραμόντες τοῖς ἀμφὶ Γλαυκίαν συμμίξαιαν).

Ακόμα, αποφεύγει την πορεία ἐναντίον της Βαβυλώνας και του Δαρείου, γιατί πίστευε πως θα υπήρχε ο κίνδυνος να επικρατήσουν και πάλι οι Πέρσες στα παραθαλάσσια μέρη και με ισχυρότερο στόλο να μεταφέρουν τον πόλεμο στην Ελλάδα (Αρριαν. Αναβ. 2.17.2: μή ποτε ἄρα ἐπικρατήσαντες αὐθις τῶν ἐπὶ θαλάσση χωρίων οἱ Πέρσαι, προχωρησάντων ἡμῶν ξὺν τῆ δυνάμει ὡς ἐπὶ Βαβυλῶνά τε καὶ Δαρεῖον, αὐτοὶ ξὺν πλείονι στόλῳ μετ[α]γάγοιεν τὸν πόλεμον ἐς τὴν Ἑλλάδα). Αντ' αὐτοῦ προτείνει να κατευθυνθῶν κατά της Βαβυλώνας, ἀφοῦ πρώτα υποτάξουν την Αἴγυπτο (Αρριαν. Αναβ. 2.17.4). Επιπλέον, στη μάχη των Γαυγαμήλων, ὅταν ο Παρμενίων του πρότεινε να επιτεθεῖ νύχτα στους Πέρσες (Αρριαν. Αναβ. 3.10.1-2), ἐκεῖνος ἀρνήθηκε, γιατί, αν και συνήθιζε να ριψοκινδυνεύει στις μάχες, η νύχτα τοῦ φαινόταν επικίνδυνη (Αρριαν. Αναβ. 3.10.3: αὐτῷ τε κινδυνεύοντι τὸ πολὺ ἐν ταῖς μάχαις σφαλερὰ ἢ νύξ κατεφαίνεται). Μία μόνο φορά φαίνεται να ξαφνιάζεται ἀπὸ την ἀναπάντεχη τροπὴ των γεγονότων. Αὐτὸ συνέβη στη Γάζα, ὅταν, ἐνῶ εἶχε λάβει προφητεία να μην ἐμπλακεῖ στη μάχη (Αρριαν. Αναβ. 2.26.4), ἐκπλαγεῖς ἐν τῷ ἔργῳ, ἔσπευσε να βοηθήσει τους Μακεδόνες, οι οποίοι πιέζονταν ἀπὸ την ἐπίθεση των Αράβων (Αρριαν. Αναβ. 2.27.1-2¹⁵¹).

Το μόνο πράγμα, που θα μπορούσε να τον ἀνησυχήσει ἢ ἴσως και να τον τρομάξει, ἦταν η σκέψη ὅτι θα στερηθεῖ τις ἤδη κεκτημένες περιοχές¹⁵². Ἐτσι, ἀπευθυνόμενος στους στρατιώτες του, οι οποίοι ἦταν ἔτοιμοι να ἀποχωρήσουν, τονίζει ὅτι, αν ἐπέστρεφαν πίσω, υπήρχε φόβος οι κατεχόμενες χώρες να υποκινηθοῦν σε ἀποστασία ἀπὸ τα ἔθνη πέρα ἀπὸ τον Ὑφαση, που δεν εἶχαν ἀκόμα υποταχθεῖ (Αρριαν. Αναβ. 5.26.3: νῦν δὲ δὴ ἀποτρεπομένων πολλὰ μὲν μάχιμα ὑπολείπεται γένη ἐπέκεινα τοῦ Ὑφάσιος ἔστε

---

¹⁵¹ ὡς δὲ ἐκδρομὴ τε ἐκ τῆς πόλεως καρτερὰ ἐγίνετο...ἐνταῦθα ἢ ἐκὼν ἀπειθεῖ Ἀλέξανδρος τῷ μάντει ἢ ἐκπλαγεῖς ἐν τῷ ἔργῳ οὐκ ἐμνημόνευσε τῆς μαντείας, ἀλλ' ἀναλαβὼν τοὺς ὑπασπιστὰς παρεβοήθει, ἵνα μάλιστα ἐπιέζοντο οἱ Μακεδόνες. 2.27.2: καὶ τούτους μὲν ἔσχε τὸ μὴ οὐκ αἰσχροῦ φυγῆ ὠσθῆναι κατὰ τοῦ χώματος (ὅταν, ὁμως, οἱ Ἄραβες ἐπιχείρησαν ὀρμητικὴ ἔξοδο ἀπὸ την πόλη...τότε ο Ἀλέξανδρος ἢ θεληματικὰ παράκουσε τη συμβουλή του μάντη ἢ παρασύρθηκε ἀπὸ τη δίνη της μάχης και λησμόνησε την προφητεία· πήρε μαζί του τους ὑπασπιστές και ἔτρεξε να βοηθήσει, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου οι Μακεδόνες πιέζονταν περισσότερο. 2.27.2: και τους Μακεδόνες μὲν ἐμπόδισε να ἀπωθηθοῦν πρὸς το πρόχωμα με ἐπαισχυντὴ φυγῆ...).

¹⁵² Ο Ἀλέξανδρος ἠθέλε να αυξάνει συνεχῶς τις κατακτήσεις του (Αρριαν. Αναβ. 5.26.2: καὶ ὄροι τῆς ταύτης ἀρχῆς οὐσπερ καὶ τῆς γῆς ὄρους ὁ θεὸς ἐποίησε: τα ὅρια του κράτους μας στο μέρος αὐτὸ θα εἶναι ἐκεῖνα που ο θεὸς ὀρισε για τη γη), γι' αὐτὸ και εθεωρεῖτο ὑπέρμετρα φιλόδοξος (Αρριαν. Αναβ. 7.19.6: ἄπληστος ἦν τοῦ κτᾶσθαι τι ἀεὶ Ἀλέξανδρος). Βλ. Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 60-1, 71-9, Liotsakis 2019, 77.

ἐπὶ τὴν ἑὼαν θάλασσαν... ὥστε δέος μὴ ἀπελθόντων ὀπίσω καὶ τὰ νῦν κατεχόμενα οὐ βέβαια ὄντα ἐπαρθῆ
πρὸς ἀπόστασιν πρὸς τῶν μήπω ἔχομένων¹⁵³).

Κεφάλαιο δεύτερο : Το θάρρος και η ελπίδα ως αντίθετα του φόβου

Ο φόβος, κατά γενική ομολογία, κατατάσσεται στα αρνητικά συναισθήματα. Στα επόμενα κεφάλαια θα ασχοληθώ με το θάρρος και την ελπίδα, συναισθήματα θετικά, τα οποία θεωρούνται αντίθετα του φόβου¹⁵⁴. Ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* του ορίζει το θάρρος ως αντίθετο του φόβου¹⁵⁵ και αναφέρει πως ὅ,τι το προκαλεί είναι το αντίθετο αυτού, που προκαλεί φόβο (Αριστοτ. *Ρητ.* 1383 α: τό τε γὰρ θάρσος τὸ ἐναντίον τῷ «φόβῳ, καὶ τὸ θαρραλέον τῷ» φοβερῷ). Παρομοίως και η ελπίδα¹⁵⁶ φαίνεται να βρίσκεται στον αντίποδα του φόβου¹⁵⁷ και συχνά παρουσιάζεται ἀρρηκτα συνδεδεμένη με το θάρρος. Σύμφωνα με τον Cairns (2016, 23), ο προαναφερθείς αριστοτελικός ορισμός του θάρρους εν συνεχεία αναλύεται με ὀρους ελπίδας, μία ελπίδα, η οποία συμπεριλαμβάνει μια φαντασία-φαντασίωση, ὅπου τα μέσα σωτηρίας είναι εφικτά (Αριστοτ. *Ρητ.* 1383 α: ὥστε μετὰ φαντασίας ἢ ἐλπίς τῶν σωτηρίων ὡς ἐγγύς ὄντων¹⁵⁸). Επιπλέον, ο Αριστοτέλης, μιλώντας για τους νέους, τονίζει πως το θάρρος, το οποίο διαθέτουν, τους καθιστά ατρόμητους, ενώ το ὅτι δεν σταματούν να ελπίζουν τους εφοδιάζει με την απαιτούμενη τόλμη (Αριστοτ. *Ρητ.* 1389 α: Θυμῶδεις γὰρ καὶ εὐέλπιδες, ὧν τὸ μὲν μὴ φοβεῖσθαι τὸ δὲ θαρρεῖν ποιεῖ... τό τε ἐλπίζειν ἀγαθόν τι θαρραλέον ἐστίν). Συνεπώς, η ελπίδα και το θάρρος φαίνεται να αλληλοεπικαλύπτονται ως ὀροι και να συσχετίζονται, αφού και οι δύο συνεπάγονται μία πιθανή επιτυχία και αποτελούν κίνητρα για την επιδίωξη επιθυμητῶν στόχων(Cairns 2016, 23). Ἄλλωστε, είναι ἀπολύτως λογική η σκέψη ὅτι, ὅπου δεσπάζει ο φόβος, η ελπίδα και το θάρρος χάνονται, ενώ ὅποιος ελπίζει και με θάρρος τολμά, καταπολεμά τον εν δυνάμει υπάρχοντα φόβο.

¹⁵³ Αν, ὁμως, επιστρέψουμε τώρα, θα μείνουν πίσω μας πολλά πολεμικά ἔθνη πέρα από τον Ὑφαση μέχρι την ανατολική θάλασσα ...ὥστε υπάρχει φόβος, αν επιστρέψουμε πίσω, μήπως ἀκόμη και οι κατεχόμενες τώρα από μας χώρες, που δεν είναι ἀσφαλείς, υποκινηθοῦν σε ἀποστασία από τα ἔθνη που δεν ἔχουν ἀκόμη ὑποταχθεῖ.

¹⁵⁴ Αριστοτελ. *Ρητ.* 1378 α: ἔστι δὲ τὰ πάθη ...οἷον ὀργή ἔλεος φόβος καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία. (Πάθη είναι π.χ. η ὀργή, ο οἶκος, ο φόβος και ὀλα τα παρόμοια, καθώς και τα ἀντίθετά τους).

¹⁵⁵ Αριστοτ. *Ρητ.* 1383α- 1383β, 1389α. Βλ. Konstan 2006, 132-4, Core 1867, 247, Cairns 2016, 22-3, 38.

¹⁵⁶ Βλ. παρακάτω.

¹⁵⁷ Tsoumpra 2018, 111-2. Παρόμοια ἀποψη συναντάται και στον Πλάτωνα. Ο Αθήναιος αναφέρει πως ο κάθε ἄνθρωπος ἔχει κάποιες προσδοκίες για το μέλλον, τις οποίες και χαρακτηρίζει ὑπό τον ὀρο ἐλπίς. Εκείνες θα μπορούσαν να συνδέονται με τον φόβο ἢ με το θάρρος (Πλατ. *Νομ.* 644c: δύο δὲ κεκτημένον ἐν αὐτῷ συμβούλω ἐναντίω τε καὶ ἄφρονε, ὡ προσαγορευόμεν ἡδονὴν καὶ λύπη;...πρὸς δὲ τούτοις ἀμφοῖν αὖ δόξας μελλόντων, οἷν κοινὸν μὲν ὄνομα ἐλπίς, ἴδιον δὲ, φόβος μὲν ἢ πρὸ λύπης 644d: ἐλπίς, θάρρος δὲ ἢ πρὸ τοῦ ἐναντίου: Καὶ ὅτι ἔχει, ὁμως, μέσα του (το κάθε ἄτομο) δύο ἀντίθετους ὀσο καὶ ἀφρονες συμβούλους, τους ὀποιους ονομάζουμε ἡδονὴ καὶ λύπη...Και επιπλέον, πέρα από αυτά τα δύο, κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἀπόψεις για το μέλλον, οι οποίες συνοψίζονται ὑπό το ὄνομα 'προσδοκίες', ελπίδα και, ειδικότερα, η πριν από τη λύπη (αἰσθησι-ελπίδα) ονομάζεται φόβος, ενώ η πριν από το ἀντίθετό της (δηλ. η αἰσθησι-ελπίδα πριν από την ευχαρίστηση) θάρρος. Βλ. Cairns 2016, 22. Η μετάφραση για τους Νόμους του Πλάτωνα ἀρρήθηκε από Νικολούδης, Η.Π. 1990. Πλάτων: Νόμοι. Τομ. Α. Δαίδαλος (Ζαχαρόπουλος. Ι.).

¹⁵⁸ Λογική συνέπεια (του ὅτι το θάρρος είναι το ἀντίθετο του φόβου) είναι πως η ελπίδα για τα πράγματα που μπορεί να μας σώσουν συνοδεύεται από την ιδέα ὅτι αυτά βρίσκονται πολύ κοντά μας...

Αρχικά, θα επικεντρωθώ στο θάρρος, το οποίο αποτελεί χαρακτηριστικό, κυρίως, του μακεδονικού στρατεύματος και του Αλέξανδρου, όπως θα γίνει φανερό και στη συνέχεια. Όσον αφορά στις λεξιλογικές αναφορές, η λέξη *τόλμη* αναφέρεται εννέα φορές (Αρριαν. *Αναβ.* 1.18.8, 1.22.3, 2.4.4, 4.21.3) και χαρακτηρίζεται αδιήγητος, δηλαδή απερίγραπτη (Αρριαν. *Αναβ.* 4.30.2: *αδιήγητον τόλμαν*), αφύσικη (Αρριαν. *Αναβ.* 5.14.2: *τήν τόλμαν ...ἄτοπον*, 6.9.5: *τῷ ἀτόπῳ τῆς τόλμης*), αδιάκοπη (Αρριαν. *Αναβ.* 5.27.3: *ἀπροφάσιστον τόλμαν*) και παράδοξη (Αρριαν. *Αναβ.* 1.4.3: *παράδοξος...ἡ τόλμα*). Το ρήμα *τολμάω* συναντάται τέσσερις φορές¹⁵⁹ (Αρριαν. *Αναβ.* 2.7.7: *τετολμημένον*, 2.23.4: *ἐν τῷ κινδύνῳ ἐτολμᾶτο*, 4.4.2: *ὡς οὐκ ἂν τολμήσαντα Ἀλέξανδρον ἄψασθαι Σκυθῶν*, 5.15.6: *ἄλλως τε οὐδὲ ἤξιου ἐς τὰ διαλείποντα τῶν ἐλεφάντων τολμησαι ἂν τινα ὥσασθαι τῶν πολεμίων...*¹⁶⁰), ενώ δύο φορές απαντά το ουσιαστικό *τόλμημα* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.7.4: *τῶν Θηβαίων τὸ τόλμημα*, 4.14.1: *ἐς τὸ τόλμημα*). Μία φορά, επίσης, απαντά η φράση *οὐκ ἀτόλμως* (Αρριαν. *Αναβ.* 4.26.5) αλλά και η λέξη *εὐτολμότατος*¹⁶¹ (Αρριαν. *Αναβ.* 5.22.2). Ακόμα, αρκετά συχνά αναφέρονται τα ρήματα *θαρρέω* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.1.10: *θαρρήσαντες*, 4.16.5 και 4.25.1: *θαρρήσαντες*, 4.20.4: *θαρρήσας*, 4.26.1: *θαρρήσαντες*, 7.22.1: *θαρρῶν*)¹⁶² και *ἀναθαρρέω* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.13.7: *ἀναθαρρήσειν*, 1.18.4: *ἀναθαρρήσας*, 4.26.3: *ἀναθαρρήσαντες*), ενώ μία φορά συναντάται το ουσιαστικό *θάρσος* (Αρριαν. *Αναβ.* 7.28.3), το επίρρημα *θρασέως* (Αρριαν. *Αναβ.* 3.14.5) και το επίθετο *θρασύτερον* (Αρριαν. *Αναβ.* 6.9.6).

Άλλες λέξεις, με τις οποίες δηλώνεται το θάρρος, είναι τα επιρρήματα *εὐρώστως* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.20.7, 2.11.2, 2.11.3, 2.23.4, 3.14.3, 4.5.5, 6.6.5) και *καρτερῶς* (Αρριαν. *Αναβ.* 2.23.4, 4.27.2, 6.8.6)¹⁶³. Επιπλέον, το ρήμα *κινδυνεύω* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.15.2: *ἐκινδύνευε*, 2.7.3: *ἐκ τῶν ἤδη σφίσι καλῶς κεκινδυνευμένων*¹⁶⁴, 3.10.3: *αὐτῷ τε κινδυνεύοντι τὸ πολὺ ἐν ταῖς μάχαις*¹⁶⁵, 5.26.7: *κινδυνεύοντας κ.ά.*) αλλά και το ουσιαστικό *κίνδυνος* (Αρριαν. *Αναβ.* 1.13.7: *ἐς τοὺς κινδύνους ὀξύτητος*, 2.7.4: *πάλαι ἤδη μετὰ κινδύνων ἀσκουμένου*¹⁶⁶, 3.10.2: *εὐθαρσὲς ἐν τοῖς κινδύνοις*, 6.13.4: *οὐ καρτερός ἦν ἀπέχεσθαι*

¹⁵⁹ Συναντάται ακόμα επτά φορές, αλλά δηλώνει φόβο, καθώς συνοδεύεται από άρνηση (Αρριαν. *Αναβ.* 1.6.8, 1.13.3, 4.25.7, 5.27.1, 6.9.5, 7.20.7, 7.20.8).

¹⁶⁰ Αρριαν. *Αναβ.* 4.4.2: *πίστευαν ὅτι τάχα δεν θα τολμούσε ο Αλέξανδρος να τα βάλει με τους Σκύθες...*, 5.15.6: *Άλλωστε ούτε περίμενε καν ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς θα τολμούσε να εισορμήσει στα κενά διαστήματα των ελεφάντων...*

Τα παραπάνω χωρία αφορούν υποθέσεις εχθρικών στρατευμάτων, οι οποίες διαψεύδονται, καθώς και ο Αλέξανδρος τολμά να αναμετρηθεί με τους Σκύθες, τους οποίους και νικά (Αρριαν. *Αναβ.* 4.4.2-9), αλλά και οι Μακεδόνες επιτίθενται στο στρατό του Πώρου, παρά την ύπαρξη ελεφάντων, και νικούν (Αρριαν. *Αναβ.* 5.15.6-5.18.8).

¹⁶¹ Η λέξη *εὐτολμότατος* είναι εξαιρετικά σπάνια και δεν συναντάται σε κανέναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς μεγάλους ιστορικούς (Ηρόδοτο, Θουκυδίδη, Ξενοφών).

¹⁶² Το ρήμα *θαρρέω* αναφέρεται ακόμα πέντε φορές, αλλά με την έννοια της ενθάρρυνσης: Αρριαν. *Αναβ.* 1.11.2 και 5.1.4: *θαρρεῖν ἐκέλευσε(ν)*, 2.7.3: *παρεκάλει θαρρεῖν*, 3.10.1: *παρακαλέσας τε καὶ ἀντιπαρακληθεὶς πρὸς τῶν ἡγεμόνων θαρρεῖν ἐπὶ σφίσι...* (αφού ενθάρρυνε και συγχρόνως παρακινήθηκε και ο ίδιος ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς του στρατοῦ να βασίζεται σε αυτούς), 6.17.6: *ἐντειλάμενος ἐπανιέναι θαρροῦντας (με την εντολή να επιστρέψουν πίσω με θάρρος)*. Βλ. παρακάτω.

¹⁶³ Το επίρρημα *εὐρώστως* δεν χρησιμοποιείται ἀπὸ τον Θουκυδίδη ἢ τον Ηρόδοτο παρά μόνο ἀπὸ τον Ξενοφώντα (Ξενοφ. *Αγ.* 2.24.11), ενώ το επίρρημα *καρτερῶς* απαντά στον Ηρόδοτο (Ηροδ. 3.69.21), αλλά δεν χρησιμοποιείται ἀπὸ τοὺς δύο άλλους ιστορικούς.

¹⁶⁴ ...ἀπὸ τοὺς κινδύνους που μέχρι τώρα είχαν με επιτυχία ἀντιμετωπίσει.

¹⁶⁵ ...συνήθιζε (ο Αλέξανδρος) να ριψοκινδυνεύει στις μάχες.

¹⁶⁶ ...που ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἔχουν ἀσκηθεῖ να κινδυνεύουν στους πολεμικούς ἀγώνες.

τῶν κινδύνων¹⁶⁷, 7.5.4: ἐπιφανῆς ἐγεγόνει ἐν τοῖς κινδύνοις¹⁶⁸) συνδέονται κάποιες φορές με το θάρρος, όταν δηλώνουν την οικειοθελή έκθεση σε κίνδυνο, η οποία προβάλλει ακριβῶς αυτή την εκούσια, τολμηρή και συχνά ακόμα και παράτολμη (Αρριαν. Αναβ. 6.10.3: οὐ ξὺν νόῳ κινδυνεύων) διακινδύνευση κατά τη διάρκεια των μαχών. Με παρόμοια σημασία απαντώνται τα ρήματα *διακινδυνεύω* (Αρριαν. Αναβ. 1.1.8: ἐδόκει διακινδυνευτέα, 1.19.6: ὡς δὲ διακινδυνεύειν ἐθέλοντας, 3.19.3: διακινδυνεύειν) και *συγκινδυνεύω* (Αρριαν. Αναβ. 5.27.5 *συγκινδυνεύοντες*, 5.27.8 *συγκινδυνεύσαντας*). Συναντώνται ακόμα μία φορά τα επίθετα *ἀκίνδυνον* (Αρριαν. Αναβ. 2.7.7: οὐκ ἀκίνδυνον ἐν ταῖς μάχαις) και *φιλοκινδυνότατος* (Αρριαν. Αναβ. 7.28.1), το επίρρημα *ἀκινδύνως* (Αρριαν. Αναβ. 5.26.7) και δύο φορές το ρήμα *προκινδυνεύω* (Αρριαν. Αναβ. 1.16.1, 6.30.2). Αντίστοιχη σημασία έχει και η φράση *αὐτὸς πρὸ τῆς στρατιᾶς κινδυνεύει* (Αρριαν. Αναβ. 6.13.4¹⁶⁹). Σημαντική είναι, επίσης, και η λέξη *ἀνδραγαθία* (Αρριαν. Αναβ. 7.5.4), *ἀνδρεία* (Αρριαν. Αναβ. 5.25.1, 6.7.6) αλλά και το επίθετο *ἀνδρείοτατος*¹⁷⁰ (Αρριαν. Αναβ. 7.28.1). Τέλος, μία φορά απαντά ο άπαξ λεγόμενος τύπος του ρήματος *προσεπαίρω*¹⁷¹, *προσεπήρηθη* (Αρριαν. Αναβ. 4.5.4) αλλά και η φράση *οὐ δεδουλωμένος τῇ γνώμῃ* (Αρριαν. Αναβ. 5.19.1), η οποία λόγω του αρνητικού μορίου *οὐ* δηλώνει το θάρρος.

2.1 Θάρρος εχθρικών στρατευμάτων

Οι εχθροί των Μακεδόνων, όπως αποδείχθηκε από το προηγούμενο κεφάλαιο, συνήθως παρουσιάζονται φοβισμένοι και έτοιμοι να εγκαταλείψουν το πεδίο της μάχης. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετές στιγμές κατά την ιστορική αφήγηση, όπου φανερώνεται η τόλμη τους¹⁷². Για παράδειγμα, με γενναιότητα και δύναμη παρουσιάζονται να αμύνονται οι πολίτες της Μύνδου κατά των Μακεδονικών στρατευμάτων (Αρριαν. Αναβ. 1.20.7: εὐρώστως ἀμυνόμενοι), με σφοδρότητα φαίνεται να εφορμούν οι Σκύθες κατά των Μακεδόνων (Αρριαν. Αναβ. 4.5.5: ἐπέκειντο εὐρώστως), αλλά και Μαλλοί πολεμούσαν γενναία, αφού βέβαια συνειδητοποίησαν ότι ο Αλέξανδρος τούς επιτίθεται μόνο με το ιππικό του (Αρριαν. Αναβ. 6.8.6: καρτερῶς ἐμάχοντο). Ακόμα, ο Σπιταμένης, επειδή ενισχύθηκε το στράτευμά του με εξακόσιους Σκύθες ιπτεῖς, πήρε θάρρος για να αντιμετωπίσει τους Μακεδόνες (Αρριαν. Αναβ. 4.5.4: ἔνθα

¹⁶⁷...του ήταν αδύνατο να απέχει από τους κινδύνους.

¹⁶⁸ Βλ. και 5.25.2, 5.26.4, 5.26.7 κ.ά.

¹⁶⁹ ...διακινδύνευε πολεμώντας μπροστά από τον στρατό του.

¹⁷⁰ Ο υπερθετικός βαθμός του επιθέτου *ἀνδρείος* δεν συναντάται σε κανέναν από τους τρεις μεγάλους ιστορικούς, Ηρόδοτο, Θουκυδίδη και Ξενοφώντα.

¹⁷¹ Γενικότερα το συγκεκριμένο ρήμα είναι εξαιρετικά σπάνιο και συναντάται ελάχιστες φορές σε πολύ μεταγενέστερους συγγραφείς του Αρριανού.

¹⁷² Γι' αυτό άλλωστε υπάρχουν και ορισμένα επεισόδια, στα οποία οι Μακεδόνες αποχωρούν (βλ. παραπάνω).

δή προσλαβών ὁ Σπιταμένης τῶν Σκυθῶν ἰπέων ἐς ἑξακοσίους προσεπήρθη¹⁷³... ἐπιόντας τοὺς Μακεδόνας). Λίγο αργότερα, μάλιστα, με τη βοήθεια Σογδιανῶν φυγάδων, κατέλαβαν κάποιο ἀπὸ τα φρούρια τῆς Βακτριανῆς καὶ ἐπειτα με ἀκμαῖο ἠθικό πλησίασαν τὰ Ζαρίασπα (Ἀρριαν. *Αναβ.* 4.16.4-5 : θαρσήσαντες δὲ ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆ καταλήψει ὀλίγαις ἡμέραις ὕστερον Ζαριάσποις πελάσαντες). Παρομοίως, οἱ βάρβαροι κάτοικοι τῆς Κύρου πόλεως, ἀν καὶ κατάλαβαν ὅτι ἔχει κυριευθεῖ πλέον ἡ πόλις τους, στράφηκαν κατὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἀλέξανδρου (Ἀρριαν. *Αναβ.* 4.3.3: ἔνθα δὲ οἱ βάρβαροι ἐχομένην ἤδη τὴν πόλιν αἰσθόμενοι ἐπὶ τοὺς ἀμφὶ Ἀλέξανδρον ὄμως ἐτράπησαν').

Ἀρκετά, ἐπίσης, εἶναι τὰ ἐπεισόδια, στα ὁποῖα τὸ θάρρος τῶν ἐχθρῶν ἀποβαίνει μάταιο. Συχνὰ τὰ ἐχθρικά στρατεύματα παρουσιάζονται νὰ πολεμοῦν με τόλμη, ἡ ὁποία, ὁμως, σύντομα καταρρακώνεται, καθὼς τὰ μακεδονικά στρατεύματα επικρατοῦν. Ἐνδεικτικά, ὁ Ἀλέξανδρος, στὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου βιβλίου, κατευθυνόταν πρὸς τὴν πόλιν Πέλλιο, ἐνὼ ταυτόχρονα ὁ Κλείτος καὶ οἱ στρατιῶτες τοῦ εἶχαν καταλάβει τὰ βουνὰ γύρω ἀπὸ τὴν πόλιν, με σκοπὸ νὰ ἐπιτεθοῦν στοὺς Μακεδόνες (Ἀρριαν. *Αναβ.* 1.5.5-6). Παρὰ τὴν ετοιμότητά τους, ὁμως, νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν, μόλις ἡ μάχη ξεκίνησε, τράπηκαν σὲ φυγὴ (Ἀρριαν. *Αναβ.* 1.5.7: ὤρμητο μὲν ὡς δεξόμενοι ἐς χεῖρας τοὺς Μακεδόνας· ὁμοῦ δὲ γενομένων ἐξέλιπον καίτοι καρτερὰ ὄντα τὰ κατελιμμένα πρὸς σφῶν χωρία¹⁷⁴). Παρόμοια υποχώρηση τῶν στρατευμάτων τοῦ Κλείτου ἀλλὰ καὶ τοῦ Γλαυκία λαμβάνει χώρα λίγο αργότερα. Ἐνὼ οἱ Μακεδόνες περνοῦσαν τὸν Ἐορδαϊκὸ ποταμὸ, οἱ βάρβαροι ἐξόρμησαν ἀπὸ τὰ βουνὰ με σκοπὸ νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν καταλήγοντας πάλι σὲ φυγὴ (Ἀρριαν. *Αναβ.* 1.6.7-8). Ἀκόμα, κατὰ τὴν μάχη στὴν Ἰσσοῦ, οἱ Πέρσες, ἀν καὶ ἐπιτέθηκαν με γενναϊότητα κατὰ τοῦ θεσσαλικοῦ ἰππικοῦ, σύντομα υποχώρησαν, ἀφοῦ ἀντιλήφθηκαν τὴν φυγὴ τοῦ Δαρείου (Ἀρριαν. *Αναβ.* 2.11.2: ἀλλ' ἐπιδιαβάντες εὐρώστως ἐνέβαλον ἐς τὰς ἴλας τῶν Θετταλῶν. καὶ ταύτη ξυνέστη ἵππομαχία καρτερά, οὐδὲ πρόσθεν ἐνέκλιναν οἱ Πέρσαι πρὶν Δαρεῖόν τε πεφευγότα ἦσθοντο¹⁷⁵). Ὁ Δαρεῖος, ἐπίσης, φαίνεται ἐτοιμὸς νὰ ἀντιμετωπίσει σὲ μάχη τὸν Ἀλέξανδρο στὴ Μηδία. Ὡστόσο, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος καταφτάνει, ἐκεῖνος πάλι εἶχε φύγει (Ἀρριαν. *Αναβ.* 3.19.3: ... ἠγγέλθη κατὰ τὴν ὁδόν, ὅτι ἐγνωκῶς εἶη Δαρεῖος ἀπαντᾶν τε αὐτῷ ὡς ἐς μάχην καὶ αὐθις διακινδυνεύειν...3.19.4: ἔνθα ἔμαθεν... ὅτι φεύγειν ἐγνωκῶς εἶη Δαρεῖος... 3.19.5: Δαρεῖος ...εἶη πεφευγῶς¹⁷⁶).

Στὴν πόλιν Ἀριγαῖο, ὁμοίως, οἱ βάρβαροι, ἀν καὶ ἀρχικά ἀναθάρρησαν λόγω τῶν θέσεών τους ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ θεωροῦσαν ὅτι ὑπερεῖχαν ἀριθμητικά, ἐν τέλει ἠττήθηκαν ἀπὸ τὰ μακεδονικά στρατεύματα (Ἀρριαν. *Αναβ.* 4.25.1: ...κατεῖχον γὰρ χωρία ὑπερδέξια, τῷ τε πλήθει σφῶν θαρσήσαντες...ἀλλὰ τούτους μὲν οὐ ζὺν πόνω ἐνίκα Ἀλέξανδρος). Παρομοίως, στὴν μάχη κατὰ τῶν Ἀσσακῆνων, οἱ ἐχθροὶ ἀναθάρρησαν

¹⁷³ Ὁ συγκεκριμένος τύπος τοῦ ρήματος *προσεπαίρω* ἀπαντᾶ μόνο στὸν Ἀρριανό.

¹⁷⁴ Ὅταν, ὁμως, ἦρθαν στα χέρια, οἱ βάρβαροι ἐγκατέλειψαν τὶς θέσεις, πού εἶχαν καταλάβει, ἀν καὶ ἦταν οχυρές...

¹⁷⁵ ...ἀφοῦ πέρασαν στὴν ἀπέναντι ὄχθη, προσέβαλαν με γενναϊότητα τὶς ἴλες τοῦ θεσσαλικοῦ ἰππικοῦ. Ἐγινε ἀγρία ἵππομαχία, γιατί οἱ Πέρσες ἰππεῖς δὲν υποχώρησαν, παρὰ μόνο ὅταν ἀντιλήφθηκαν ὅτι ὁ Δαρεῖος εἶχε τραπεῖ σὲ φυγὴ...

¹⁷⁶ Ἀρριαν. *Αναβ.* 3.19.3 :...έμαθε στὸ δρόμο ὅτι ὁ Δαρεῖος ἦταν ἀποφασισμένος νὰ τὸν ἀντιμετωπίσει σὲ μάχη διακινδυνεύοντας καὶ πάλι...3.19.4: ἐκεῖ (στὴ Μηδία) ἔμαθε...ὅτι ὁ Δαρεῖος εἶχε ἀποφασίσει νὰ φύγει... 3.19.5: ὁ Δαρεῖος εἶχε φύγει...

και επιτέθηκαν τρέχοντας στους Μακεδόνες, επειδή νόμιζαν ότι είχαν πλέον υποχωρήσει, ενώ αμέσως μετά τράπηκαν σε φυγή λόγω της αναπάντεχης και σφοδρής μακεδονικής επίθεσης (Αρριαν. Αναβ. 4.26.3: καὶ οἱ πολέμιοι ἀναθαρσήσαντες, ὡς ἐγκεκλικότων ἤδη τῶν Μακεδόνων, δρόμῳ τε καὶ ξὺν οὐδενὶ κόσμῳ ἐφέροντο ἐς αὐτούς... ἐνταῦθα Ἀλέξανδρος ἀπὸ ξυνθήματος ἐπιστρέψας ἐς αὐτούς τὴν φάλαγγα δρόμῳ ἀντεπῆγε... 4.26.4: οἱ δὲ Ἴνδοι τῷ τε παραλόγῳ ἐκπλαγέντες καὶ ἄμα ἐν χερσὶ γεγεννημένης τῆς μάχης ἐγκλίναντες ἔφευγον ἐς τὴν πόλιν¹⁷⁷). Στη μάχη των Γαυγαμήλων, επίσης, οι Πέρσες επιτίθενται με θάρρος στους Μακεδόνες (Αρριαν. Αναβ. 3.14.5: θρασέως προσέκειντο) αλλά και πάλι ηττώνται (Αρριαν. Αναβ. 3.14.5-3.15.2)¹⁷⁸.

Επιπλέον, ο βασιλιάς των Ινδών, τον οποίο σκότωσε ο Αλέξανδρος, φαίνεται να επεδείκνυε το μεγαλύτερο θάρρος από τον υπόλοιπο στρατό του, αφού εφομούσε κατά του Μακεδόνα βασιλιά, ενώ οι περισσότεροι δεν τολμούσαν καν να πλησιάσουν (Αρριαν. Αναβ. 6.9.6: καὶ τὸν γε ἡγεμόνα τῶν Ἰνδῶν προσφερόμενόν οἱ θρασύτερον παίσας τῷ ξίφει ἀποκτείνει). Ανάλογο θάρρος διαφαίνεται να χαρακτηρίζει τον Μέμνονα και τους γιους του, οι οποίοι μάχονταν παρά τους κινδύνους στη μάχη του Γρανικού (Αρριαν. Αναβ. 1.15.2: οἷ τε Μέμνονος παῖδες καὶ αὐτὸς Μέμνων μετὰ τούτων ἐκινδύνευε...). Αναφέρεται, επίσης, πως οι Καθαίοι, οι Οξυδράκες και οι Μαλλοὶ φημίζονταν για την τόλμη και τη γενναιότητά τους στον πόλεμο (Αρριαν. Αναβ. 5.22.2: καὶ αὐτοὶ οἱ Καθαῖοι εὐτολμότατοί τε καὶ τὰ πολέμια κράτιστοι ἐνομίζοντο, καὶ τούτοις κατὰ τὰ αὐτὰ Ὁξυδράκαι, ἄλλο Ἰνδῶν ἔθνος, καὶ Μαλλοί, ἄλλο καὶ τοῦτο'). Τους παραπάνω λαούς, όμως, οι Μακεδόνες τους νίκησαν (Αρριαν. Αναβ. 5.22.2-5.24.8 και 6.6.1.-14.2).

Ο Πῶρος αποτελεί ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα γενναιότητας σε εχθρικό στρατόπεδο. Αποδείχθηκε γενναίος στρατηγός στη μάχη του Υδάσπη, αλλά και στρατιώτης (Αρριαν. Αναβ. 5.18.4: Πῶρος δὲ μεγάλα ἔργα ἐν τῇ μάχῃ ἀποδειξάμενος μὴ ὄτι στρατηγοῦ, ἀλλὰ καὶ στρατιώτου γενναίου). Μάλιστα, όπως προαναφέρθηκε, αντιπαραβάλλεται με τον Δαρείο, καθώς δεν εγκατέλειψε τη θέση του, όταν οι Μακεδόνες κατέσφαζαν το στράτευμά του, αλλά αγωνίστηκε όσο συνέχιζαν να μάχονται οι στρατιώτες του. Αποχώρησε μόνο όταν τραυματίστηκε (Αρριαν. Αναβ. 5.18.4-5). Τότε, ο Αλέξανδρος θέλησε να σώσει έναν τόσο γενναίο και εύσωμο άνδρα (Αρριαν. Αναβ. 5.18.6: Ἀλέξανδρος μέγαν τε αὐτὸν καὶ γενναῖον ἄνδρα ἰδὼν ἐν τῇ μάχῃ σῶσαι ἐπεθύμησε) και έστειλε αρχικά τον Ταξίλη και έπειτα άλλους, για να τον πείσουν να παρουσιαστεί σε αυτόν (Αρριαν. Αναβ. 5.18.6-8). Όταν ο Πῶρος πείσθηκε, οδηγήθηκε μπροστά στον Μακεδόνα βασιλιά, ο οποίος θαύμασε το ανάστημά του, την ομορφιά του αλλά

---

¹⁷⁷ Οι εχθροὶ ἀναθάρρησαν, γιατί νόμισαν ότι είχαν πλέον υποχωρήσει οι Μακεδόνες και, τρέχοντας χωρίς καμιά τάξη, ρίχθηκαν επάνω τους...τότε ο Αλέξανδρος με σύνθημά του έστρεψε τη φάλαγγα εναντίον τους και τους επιτέθηκε τρέχοντας. 4.26.4:...Οι Ινδοί, και επειδή τρόμαξαν από την απροσδόκητη έκβαση και επειδή η μάχη γινόταν στήθος με στήθος, τράπηκαν σε φυγή και κατέφυγαν στην πόλη τους.

¹⁷⁸ Υπάρχουν και άλλα χωρία, τα οποία αποδεικνύουν μάταιο το θάρρος των εχθρών βλ. Αρριαν. Αναβ. 1.18.4-1.19.1-4, 1.22.3, 4.27.7-9, 6.7.6 κ.ά.

και το ότι δεν φαινόταν αποθαρρυσμένος, αλλά παρέμενε γενναίος¹⁷⁹. Έτσι, ο Αλέξανδρος τον μεταχειρίστηκε όπως του άξιζε (Αρριαν. Αναβ. 5.19.2-3:... βασιλικῶς κεχημένος ἦν ἀνδρὶ ἀγαθῷ...¹⁸⁰).

Το γεγονός ότι ο μακεδονικός στρατός καταφέρνει να αναδεικνύεται νικητής, ακόμα και αν οι εχθροί είναι -ενίοτε- εξίσου θαρραλέοι, τονίζει ακόμα περισσότερο τη δική τους τόλμη αλλά και τις στρατηγικές ικανότητες του αρχηγού τους. Ο Αλέξανδρος, δηλαδή, δεν μάχεται μόνο με φοβισμένους αντιπάλους, αλλά κατορθώνει να νικά άξιους και γενναίους στρατούς. Βέβαια, φαίνεται να αναγνωρίζει και να σέβεται τη γενναιότητα και το θάρρος αυτό των αντιπάλων του. Μετά την κατάληψη της Μιλήτου, έπλευσε εναντίον όσων είχαν καταφύγει σε ένα ανώνυμο νησί κοντά στην πόλη. Όταν, όμως, αντιλήφθηκε ότι ήταν τόσο γενναίοι και έτοιμοι να πολεμήσουν παρά τους κινδύνους, τους λυπήθηκε και συνθηκολόγησε μαζί τους, με τον όρο να τον ακολουθήσουν στην εκστρατεία (Αρριαν. Αναβ. 1.19.5-6: ὡς δὲ διακινδυνεύειν ἐθέλοντας τοὺς ἐν τῇ νήσῳ ἑώρα, οἷκτος λαμβάνει αὐτὸν τῶν ἀνδρῶν, ὅτι γενναῖοί...αὐτῷ ἐφαίνοντο, καὶ σπένδεται πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τῷδε ὡς αὐτῷ ξυστρατεύειν'). Επιπλέον, όταν επιτέθηκε στη χώρα των Μασσάγων, οι βάρβαροι, αρχικά, αντλώντας θάρρος από την εμπιστοσύνη, που είχαν στους μισθοφόρους τους, όρμησαν εναντίον των Μακεδόνων (Αρριαν. Αναβ. 4.26.1: θαρρήσαντες οἱ βάρβαροι τοῖς μισθοφόροις). Αν και σύντομα τράπηκαν σε φυγή (Αρριαν. Αναβ. 4.26.2-4), την επόμενη μέρα αμύνονταν με γενναιότητα (Αρριαν. Αναβ. 4.26.5: οὐκ ἀτόλμως οἱ Ἴνδοι ἡμύνοντο). Η πολιορκία συνεχίστηκε και οι Ινδοί, όσο ζούσε ο αρχηγός τους, πολεμούσαν με σθένος (Αρριαν. Αναβ. 4.27.2: ἀπεμάχοντο καρτερῶς). Όταν, όμως, εκείνος σκοτώθηκε, λόγω της δεινής τους θέσης έστειλαν κήρυκα στον Αλέξανδρο για να συνθηκολογήσουν (Αρριαν. Αναβ. 4.27.2).

2.2 Θάρρος Μακεδόνων

Οι Μακεδόνες παρουσιάζονται κατά βάση ως ένα γενναίο και σχεδόν αήττητο στράτευμα, το οποίο προκαλεί φόβο στους εχθρούς¹⁸¹. Οι τόσες στρατιωτικές επιτυχίες, οι οποίες και περιγράφονται κατά τη διάρκεια της *Ανάβασης*, αποδεικνύουν τις πολεμικές ικανότητες και το σθένος τους στο πεδίο των μαχών, τη γενναιότητα και την τόλμη τους. Αυτό οφείλεται και στους επιδέξιους χειρισμούς, τη διορατικότητα και τη σωστή καθοδήγηση του στρατηγού τους. Βέβαια, κατά η γνώμη μου, το ότι καθοδηγούνται από τον Αλέξανδρο δεν τους καθιστά άτολμους. Ακόμα και ο πιο γενναίος και ικανός στρατηγός αποτυγχάνει, αν δεν ακολουθείται από θαρραλέους στρατιώτες. Οι μακεδονικές επιθέσεις

¹⁷⁹ Αρριαν. Αναβ. 5.19.1: τό τε μέγεθος ἐθαύμαζεν, ὑπὲρ πέντε πήχεις μάλιστα ξυμβαῖνον, καὶ τὸ κάλλος τοῦ Πύρου καὶ ὅτι οὐ δεδουλωμένος τῇ γνώμῃ ἐφαίνετο (...θαύμαζε το ἀνάστημα του Πύρου, που ξεπερνούσε τους πέντε πήχεις, την ομορφιά του και το ότι φαινόταν να μην έχει χάσει το θάρρος του).

¹⁸⁰ ...μεταχειρίστηκε με βασιλικό τρόπο έναν γενναίο άνδρα...

¹⁸¹ Όπως προαναφέρθηκε, οι εχθροί πολύ συχνά παρουσιάζονται να τρέπονται σε φυγή ακόμα και αμαχητί ή να παραδίδονται, φοβούμενοι να συγκρουστούν με τον στρατό του Αλέξανδρου. Βλ. κεφάλαιο πρώτο (ενδεικτικά : Αρριαν. Αναβ. 1.5.7, 3.18.8, 4.27.6 κ.ά).

πολλάκις χαρακτηρίζονται σφοδρές (Αρριαν. *Αναβ.* 2.11.3: *εὐρώστως*¹⁸² αὐτοῖς ἐπέκειντο, 3.14.3: *εὐρώστως ἐνέκειντο*, 6.6.5: *προσκεϊμένων ...εὐρώστως*), ενώ, επίσης, οι Μακεδόνες φαίνονται έτοιμοι να φέρουν εις πέρας ακόμα και τις πιο δύσκολες αποστολές. Κάποιες από αυτές, μάλιστα, έμοιαζαν συχνά αδύνατες για τους εχθρούς. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η κατάληψη του Σογδιανού βράχου (Αρριαν. *Αναβ.* 4.18-19)¹⁸³, της πέτρας του Χοριήνη (Αρριαν. *Αναβ.* 4.21)¹⁸⁴, της Αόρνου πέτρας (Αρριαν. *Αναβ.* 4.28-30)¹⁸⁵). Κατά την τελευταία αυτή μάχη οι Ινδοί σταμάτησαν να πολεμούν, καθώς εξεπλάγησαν από την απεριγράπτη τόλμη των Μακεδόνων (Αρριαν. *Αναβ.* 4.30.2: Οἱ δὲ Ἴνδοι πρὸς τε τὴν ἀδιήγητον τόλμαν τῶν ἕς τὸν γήλοφον βιασαμένων Μακεδόνων ἐκπλαγέντες...τοῦ μὲν ἀπομάχεσθαι ἔτι ἀπείχοντο). Αντίστοιχα και ο Πώρος, κατά τη μάχη στον Υδάσπη, δεν υπολόγιζε την τόλμη των εχθρικών προς αυτόν στρατευμάτων, τα οποία όντως τόλμησαν να εισορμήσουν στα κενά διαστήματα των ελεφάντων με άλογα (Αρριαν. *Αναβ.* 5.15.5-6: ἄλλως τε οὐδὲ ἤξιου ἕς τὰ διαλείποντα τῶν ἐλεφάντων τολμῆσαι ἄν τινα ὤσασθαι τῶν πολεμίων).

Ο Αλέξανδρος τονίζει, αναγνωρίζει και επαινεί το θάρρος των στρατιωτών του και επιθυμεί να παραμένει ακλόνητο (Αρριαν. *Αναβ.* 1.14.6 *ἐγκελευσάμενος...ἄνδρας ἀγαθοὺς γίγνεσθαι*¹⁸⁶, 2.10.2 *παρεκάλει ἄνδρας ἀγαθοὺς γίγνεσθαι*¹⁸⁷ κ.ά.). Μάλιστα, κατά την τελική μάχη με τους Τυρίους, εκείνος, αν και συμμετείχε ενεργά, παρατηρούσε συγχρόνως, αν οι στρατιώτες του με τόλμη προέβαιναν σε λαμπρές πράξεις ανδρείας (Αρριαν. *Αναβ.* 2.23.4: καὶ θεατῆς τῶν ἄλλων ὄτῳ τι λαμπρὸν κατ' ἀρετὴν ἐν τῷ κινδύνῳ ἐτολμᾶτο). Συχνά φαίνεται να ανταμείβει τη γενναιότητά τους. Για παράδειγμα, μετά τη νίκη στην Ισσό, επαίνεσε όλους όσους είδε ή έμαθε ότι επιτέλεσαν κάποιο αξιόλογο έργο στη μάχη και τους προσέφερε χρηματικό επίδομα, ανάλογο βέβαια με το εκάστοτε κατόρθωμα (Αρριαν. *Αναβ.* 2.12.1: καὶ λόγῳ τε ἐπεκόσμησεν ὅσοις τι διαπρεπὲς ἔργον ἐν τῇ μάχῃ ἢ αὐτὸς ξυνέγνω εἰργασμένον ἢ ἀκοῆ συμφωνούμενον ἔμαθεν, καὶ χρημάτων ἐπιδόσει ὡς ἐκάστους ξὺν τῇ ἀξίᾳ ἐτίμησεν). Στα Σούσα, επίσης, μοίρασε δώρα στο στράτευμα, ανάλογα με την εκτίμηση, που έχαιρε ο καθένας ή την ανδρεία, που είχε επιδείξει στις κρίσιμες στιγμές της εκστρατείας (Αρριαν. *Αναβ.* 7.5.4: Ἔδωκεν δὲ καὶ δῶρα ἄλλοις ἄλλα, ὅπως τις κατ' ἀξίωσιν ἐτίμᾶτο ἢ κατ' ἀρετὴν εἴ τις ἐπιφανῆς ἐγεγόνει ἐν τοῖς κινδύνοις).

¹⁸² Το επίρρημα *εὐρώστως* χρησιμοποιείται και για να δηλώσει τη γενναιότητα, με την οποία οι Μακεδόνες ανέβηκαν στο τείχος των εχθρών κατά την πολιορκία της Τύρου (Αρριαν. *Αναβ.* 2.23.4: οἱ ὑπασπισταὶ εὐρώστως κατὰ ταύτας ἀνέβαινον ἐπὶ τὸ τεῖχος).

¹⁸³ Ο βράχος αυτός ήταν εξαιρετικά απότομος, τόσο που οι βάρβαροι είπαν στον Αλέξανδρο πως μόνο πετώντας θα έφτανε κανείς εκεί πάνω (Αρριαν. *Αναβ.* 4.18.6). Ο Αλέξανδρος ανακοίνωσε πως θα έδινε χρηματικό έπαθλο σε όσους κατάφερναν να αναρριχηθούν. Παρά το έπαθλο, όμως, οι Μακεδόνες ήταν ήδη έτοιμοι (Αρριαν. *Αναβ.* 4.18.7: καὶ τοῦτο τὸ κήρυγμα παρῶξυνεν ἔτι μᾶλλον καὶ ἄλλως τοὺς Μακεδόνας ὠρμημένους).

¹⁸⁴ Και αυτή η τοποθεσία ήταν δύσβατη. Οι βάρβαροι αρχικά θεωρούσαν ακατόρθωτη την άφιξη Μακεδόνων, γι' αυτό και αδιαφόρησαν (Αρριαν. *Αναβ.* 4.21.6: Οἱ δὲ βάρβαροι τὰ μὲν πρῶτα κατεφρόνουν ὡς ἀπόρου πάντῃ τοῦ ἐγχειρήματος).

¹⁸⁵ Το μέγεθος του βράχου ήταν πελώριο και οι βάρβαροι τον θεωρούσαν ως ασφαλές καταφύγιο, καθώς ούτε ο Ηρακλής μπόρεσε να το κυριεύσει (Αρριαν. *Αναβ.* 4.28.1: Μέγα γάρ τι τοῦτο χρῆμα πέτρας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐστὶ, καὶ λόγος ὑπὲρ αὐτῆς κατέχει οὐδὲ Ἡρακλεῖ τῷ Διὸς ἄλωτὸν γενέσθαι τὴν πέτραν).

¹⁸⁶ ...παρακίνησε τους γύρω του...να αναδειχθούν γενναίοι άνδρες...

¹⁸⁷ ...παρακινούσε τους άνδρες του να φανούν γενναίοι...

Ακόμα, στεφάνωσε με χρυσά στεφάνια όσους διακρίθηκαν για την τόλμη τους (Αρριαν. Αναβ. 7.5.4: καὶ ἐστεφάνωσε χρυσοῖς στεφάνοις τοὺς ἀνδραγαθῖα διαπρέποντας). Στο παραπάνω χωρίο, ο Αρριανός μνημονεύει κάποιους από τους πιο γενναίους στρατιώτες, οι οποίοι έλαβαν τις προαναφερθείσες τιμές (Αρριαν. Αναβ. 7.5.4-5). Πρώτοι στεφανώθηκαν ο Πευκέστας¹⁸⁸ αλλά και ο Λεοννάτος, οι οποίοι κάλυπταν τον Αλέξανδρο με τις ασπίδες τους κατά τη μάχη με τους Μαλλούς (Αρριαν. Αναβ. 6.10.1-2: αὐτοὶ πρὸ τοῦ βασιλέως ἐμάχοντο... Πευκέστας δὲ περιβὰς πεπτωκῶτι καὶ ὑπερσχῶν τὴν ἱερὰν τὴν ἐξ Ἰλίου ἀσπίδα πρὸ αὐτοῦ [εἶχε], καὶ Λεοννάτος ἐς τὰ ἐπὶ θάτερα¹⁸⁹), έπειτα ο Νέαρχος, ο Ονησίκριτος, ο Ηφαιστίωνας και άλλοι σωματοφύλακες (Αρριαν. Αναβ. 7.5.5-6). Λίγο παρακάτω, ο ίδιος τους υπενθυμίζει πως αυτά τα στεφάνια θα αποτελούν αιώνια ενθύμια της ανδρείας τους και της εκτίμησής του (Αρριαν. Αναβ. 7.10.3: στέφανοί τε χρυσοῖ τοῖς πλείστοις ὑμῶν εἰσι μνημεῖα τῆς τε ἀρετῆς τῆς ὑμετέρας καὶ τῆς ἐξ ἐμοῦ τιμῆς ἀθάνατα). Ωστόσο, πολλοί άλλοι αναφέρονται ονομαστικά για τη γενναιότητά τους κατά την αφήγηση. Ενδεικτικά, ο Κοίνος απευθυνόμενος στον Αλέξανδρο τονίζει πως θεωρεῖ δικαίωμά του να εκφράσει τις σκέψεις του, λόγω της τόλμης του, την οποία χωρίς δισταγμούς επεδείκνυε σε κάθε κίνδυνο και πολεμικό αγώνα (Αρριαν. Αναβ. 5.27.3: καὶ κατὰ τὴν ἐν τοῖς πόνοις τε καὶ κινδύνοις ἐς τόδε ἀπροφάσιστον τόλμαν). Ο Αρέτης, ο βασιλικός ιπποκόμος, παρουσιάζεται να μάχεται με θάρρος, αν και το δόρυ του είχε σπάσει (Αρριαν. Αναβ. 1.15.6)¹⁹⁰, αλλά και ο Άδμητος αναδείχθηκε γενναίος κατά την πολιορκία της Τύρου (Αρριαν. Αναβ. 2.23.4: Ἄδμητος ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐν τῷ τότε ἐγένετο). Παράλληλα, ο Πτολεμαῖος δεν δίστασε να κατευθύνει τους άνδρες του εναντίον των Ινδών, αν και εκείνοι πλεονεκτούσαν αριθμητικά. Μάλιστα, καταδίωξε και αντιμετώπισε κατά πρόσωπο τον αρχηγό των Ινδών, τον οποίο και τον σκότωσε, αφού πρώτα και ο ίδιος τραυματίστηκε στη μεταξύ τους μονομαχία (Αρριαν. Αναβ. 4.24.3-4).

Επιπλέον, ο Μακεδόνας βασιλιάς δεν παραλείπει να υπενθυμίζει στο στράτευμα τα ηρωικά ανδραγαθήματα, τα οποία μέχρι τώρα έχουν φέρει εις πέρας¹⁹¹, για να τους ενθαρρύνει¹⁹² σε κρίσιμες στιγμές. Πριν από την έναρξη της μάχης της Ισσοῦ φρόντισε να τους υπενθυμίσει τα αξιόλογα

---

¹⁸⁸ Συγκεκριμένα για τον Πευκέστα αναφέρεται ότι ορίστηκε σατράπης της Περσίας από τον Μακεδόνα βασιλιά, λόγω, κυρίως, του κατορθώματός του στη χώρα των Μαλλών, όπου διακινδύνευσε και έσωσε μαζί με άλλους τον Αλέξανδρο (Αρριαν. Αναβ. 6.30.2: σατράπην δὲ Πέρσαις ἔταξε Πευκέσταν τὸν σωματοφύλακα... ἄλλα καὶ ἐπὶ τῷ ἐν Μαλλοῖς ἔργῳ, ἵνα προεκινδύνευσέ τε καὶ συνεχέσωσεν Ἀλέξανδρον).

¹⁸⁹ Εκείνοι μάχονταν μπροστά από τον βασιλιά τους... ο Πευκέστας στάθηκε κοντά στον Αλέξανδρο, που είχε πέσει κάτω, και κράτησε επάνω του την ιερή ασπίδα από το ἴλιο, ενώ στην άλλη πλευρά του ήταν ο Λεοννάτος... Γενικότερα, όμως, στο συγκεκριμένο επεισόδιο όλοι προσπαθούσαν να ανέβουν γρήγορα στο τείχος από φόβο για τον Αλέξανδρο. Βλ. Αρριαν. Αναβ. 6.9.1-6.10.4.

¹⁹⁰ Το ενδιαφέρον εδώ είναι πως ο Αλέξανδρος, μόλις αντιλήφθηκε ότι το δόρυ του έχει σπάσει, στράφηκε στον Αρέτη και ζήτησε ένα καινούριο. Ωστόσο, ο βασιλικός ιπποκόμος, αν και το δικό του δόρυ είχε σπάσει, συνέχιζε να μάχεται χωρίς δισταγμό και μάλιστα *οὐκ ἀφανῶς* (Αρριαν. Αναβ. 1.15.6: "Ἐνθα δὴ καὶ Ἀλεξάνδρῳ ξυντρίβεται τὸ δόρυ ἐν τῇ μάχῃ· ὁ δὲ Ἀρέτην ἦτει δόρυ ἕτερον, ἀναβολέα τῶν βασιλικῶν· τῷ δὲ καὶ αὐτῷ πονουμένῳ συντετριμμένον τὸ δόρυ ἦν, ὁ δὲ τῷ ἡμίσει κεκλασμένου τοῦ δόρατος οὐκ ἀφανῶς ἐμάχετο). Ἔτσι εξαιρείται ακόμα περισσότερο η γενναιότητά του.

¹⁹¹ Και τα κατορθώματα αυτά ήταν πολλά. Βλ. ενδεικτικά: Αρριαν. Αναβ. 2.7.3: ...ἐκ τῶν ἤδη σφίσι καλῶς κεκινδυνευμένων, 5.26.4: ...οἱ πολλοὶ πόνοι κ.ά.

¹⁹² Βλ. παρακάτω.

κατορθώματα, τις πράξεις γενναιότητάς τους (Αρριαν. Αναβ. 2.7.3: παρεκάλει θαρρεῖν μὲν ἐκ τῶν ἤδη σφίσι καλῶς κεινδυνευμένων...2.7.4: Μακεδόνας...ἐν τοῖς πόνοις τοῖς πολεμικοῖς πάλαι ἤδη μετὰ κινδύνων ἀσκουμένους...¹⁹³), την πολεμική τους εμπειρία και υπεροχή (Αρριαν. Αναβ. 2.7.6: ταῦτα μὲν οὖν ἐς πλεονεξίαν τοῦ ἀγῶνος ἐπέξει...¹⁹⁴). Εμφατικά, επίσης, τόνισε πως οι Πέρσες δεν διαθέτουν τόσο θάρρος όσο εκείνοι¹⁹⁵. Τέτοια λόγια, σύμφωνα με τον Αρριανό, αξίζει να απευθύνονται από γενναίο στρατηγό σε γενναίους άνδρες (Αρριαν. Αναβ. 2.7.3-9¹⁹⁶). Αντιστοίχως, πριν από την έναρξη της μάχης των Γαυγαμήλων εκφώνησε λόγο, κατά τον οποίο τόνισε στους Μακεδόνες πως δεν χρειάζεται να τους παρακινήσει να αγωνιστούν, διότι τους παρακινεί η έμφυτη ανδρεία τους (Αρριαν. Αναβ. 3.9.5-7¹⁹⁷). Βέβαια, η εμπιστοσύνη του στην επίδειξη τόλμης του στρατού του φαίνεται από την αρχή ήδη του έργου, όταν αρνείται να αναβάλει την διάβαση του Γρανικού, λέγοντας πως κάτι τέτοιο δεν αξίζει στην πολεμική δόξα των Μακεδόνων (Αρριαν. Αναβ. 1.13.7: καὶ τοῦτο οὔτε πρὸς Μακεδόνων τῆς δόξης).

Καταλήγοντας, το θάρρος των Μακεδόνων και η εμπειρία τους (Αρριαν. Αναβ.1.15.5) στα εκάστοτε πολεμικά τεκταινόμενα, κατά τη γνώμη μου, δύσκολα αμφισβητείται. Ακόμα και όταν το θάρρος τους κλονίζεται και εκφράζουν στον αρχηγό τους την απροθυμία τους να προχωρήσουν περαιτέρω, διότι δεν είχαν άλλες αντοχές (Αρριαν. Αναβ.5.25.2), συνεχίζουν να φέρνουν εις πέρας αξιοπρεπώς και τις μετέπειτα δοκιμασίες.

---

¹⁹³ Αρριαν. Αναβ. 2.7.3: τους παρακινούσε να αντλήσουν θάρρος από τους κινδύνους, που μέχρι τώρα είχαν με επιτυχία αντιμετωπίσει... 2.7.4: Γιατί...οι Μακεδόνες, που από πολύ καιρό έχουν ασκηθεί να κινδυνεύουν στους πολεμικούς αγώνες... Βλ. και Αρριαν. Αναβ. 2.7.7: ἐπὶ τούτοις δὲ τῶν τε ἐς τὸ κοινὸν ζῆν λαμπρότητι ἤδη πεπραγμένων ὑπεμίμησεν καὶ εἰ δὴ τῶ ἰδίᾳ τι διαπρεπὲς ἐς κάλλος τετολημμένον, ὀνομαστὶ ἕκαστον ἐπὶ τῷ ἔργῳ ἀνακαλῶν...(Τους θύμιζε ακόμα όσα λαμπρά κατορθώματα είχαν ως τώρα επιτύχει όλοι μαζί, καθώς και εξάίρετες προσωπικές τους πράξεις γενναιότητας, αναφέροντας ονομαστικά τον καθένα μαζί με το κατόρθωμά του).

¹⁹⁴ Αυτά τους ανέφερε διεξοδικά για να τους δείξει την υπεροχή τους στον αγώνα.

¹⁹⁵ Αρριαν. Αναβ. 2.7.3:...τοῖς δὲ ἀχρεῖον τὸ πλῆθος [ὅτι] ἔσται τῆ μάχῃ, οὔτε τὰ σώματα οὔτε τὰς γνώμας παραπλησίους. (...ενώ για τους Πέρσες θα είναι άχρηστη η αριθμητική υπεροχή, επειδή υστερούν σε σωματική δύναμη και θάρρος...).

¹⁹⁶ Αρριαν. Αναβ. 2.7.9: ὅσα τε ἄλλα ἐν τῷ τοιῷδε πρὸ τῶν κινδύνων ἐς παράκλησιν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς ἐξ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος παραινέσθαι εἰκός, οἱ δὲ ἄλλος ἄλλοθεν δεξιούμενοί τε τὸν βασιλέα καὶ τῷ λόγῳ ἐπαίροντες ἄγειν ἤδη ἐκέλευον. (2.7.9: Και άλλες προτροπές τούς έκαμε από εκείνες που ταιριάζει να γίνονται σε παρόμοιες περιστάσεις πριν από την μάχη από γενναίο αρχηγό προς γενναίους άνδρες. Αυτοί έτρεξαν από όλες τις μεριές να σφίξουν το χέρι του βασιλιά και να τον παρακινήσουν με επευφημίες να τους οδηγήσει αμέσως στη μάχη).

¹⁹⁷ Αρριαν. Αναβ. 3.9.5: ἐπανελθὼν δὲ καὶ ξυγκαλέσας αὐθις τοὺς αὐτοὺς ἡγεμόνας, αὐτοὺς μὲν οὐκ ἔφη χρῆναι παρακαλεῖσθαι πρὸς οὗ ἔς τὸν ἀγῶνα· πάλαι γὰρ εἶναι δι' ἀρετῆν τε τὴν σφῶν παρακεκλημένους καὶ ὑπὸ τῶν πολλὰκις ἤδη καλῶν ἔργων ἀποδεδειγμένων...3.9.7: οὐκ οὖν τὴν ἐς τὰ καλὰ ἐξόρμησιν διὰ πολλῶν ἀναγκαίαν αὐτοῖς εἶναι οἴκοθεν τοῦτο ἔχουσιν... (3.9.5: Μετά επέστρεψε και συγκάλεσε ξανά τους ίδιους αρχηγούς: τους είπε ότι αυτούς τους ίδιους δεν είναι ανάγκη καν να τους παρακινήσει να αγωνιστούν, γιατί από πολύν ήδη χρόνο έχουν παρακινήθει από τη δική τους την ανδρεία και από τα λαμπρά κατορθώματα, που έχουν μέχρι τώρα πολλές φορές επιτελέσει...3.9.7: Δεν χρειάζεται, λοιπόν, να τους παρακινήσει για λαμπρά έργα με πολλούς λόγους, εφόσον την αρετή αυτή την έχουν μέσα τους...).

2.3 Θάρρος Αλέξανδρου

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, φοβούνται όλοι όσοι θεωρούν ότι μπορούν να πάθουν κάτι από συγκεκριμένα πρόσωπα ή πράγματα σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές (Αριστοτ. *Ρητ.* 1382 β: ανάγκη τίνυν φοβεῖσθαι τοὺς οἰομένους τι παθεῖν ἄν, καὶ τοὺς ὑπὸ τούτων καὶ ταῦτα καὶ τότε). Αντίθετα, θάρρος διαθέτουν εκείνοι, οι οποίοι ήδη έχουν καταφέρει πολλά ή πολλάκις ήρθαν αντιμέτωποι με κινδύνους και αλώβητοι ανταπεξήλθαν, αλλά και όσοι είναι πεπεισμένοι ότι κάθε τους εγχείρημα θα διεκπεραιώνεται επιτυχώς (Αριστοτ. *Ρητ.* 1383^α-β¹⁹⁸). Θάρρος, επίσης, προσδίδει και η εμπειρία στην αντιμετώπιση επικίνδυνων καταστάσεων (Αριστοτ. *Ρητ.* 1382^α¹⁹⁹), αλλά και η αίσθηση υπεροχής σε σχέση με τους αντιπάλους, ως προς τη δύναμη της χώρας, την ανώτερη πολεμική προπαρασκευή κ.ά. Αυτή ακριβώς η υπεροχή, όταν είναι εμφανής, προκαλεί φόβο (Αριστοτ. *Ρητ.* 1383 α-β²⁰⁰).

Με βάση τα παραπάνω, αλλά και παρακολουθώντας την εξέλιξη των γεγονότων της *Ανάβασης*, ο Αλέξανδρος αποτελεί αναμφισβήτητα υπόδειγμα θαρραλέου και άξιου στρατηγού²⁰¹ αλλά και στρατιώτη. Η εξέλιξη της πλοκής, όσον αφορά στις στρατιωτικού περιεχομένου περιγραφές, προβάλλει τη διορατικότητά του, την οξύνοια αλλά και την επιδεξιότητα, με την οποία προβαίνει σε σωστούς στρατηγικούς υπολογισμούς²⁰² οδηγώντας με γενναιότητα τον στρατό του σε δεκάδες νίκες²⁰³. Μάλιστα, συχνά κατά τη διάρκεια της ιστορικής αφήγησης, τα εχθρικά στρατεύματα υποτιμούν²⁰⁴ ή χλευάζουν²⁰⁵

¹⁹⁸ 1383 α: αὐτοὶ δ' οὕτως ἔχοντες θαρραλέοι εἰσίν, ἂν πολλὰ κατωρθωκέναι οἴωνται καὶ μὴ πεπονθέναι, ἢ ἐὰν πολλάκις ἐληλυθότες εἰς τὰ δεινὰ καὶ διαπεφευγότες ὥσι...1383β : καὶ ὅταν ἐπιχειροῦντες ἢ μὴδὲν ἂν παθεῖν μὴδὲ πείσεσθαι ἢ κατορθώσιν οἴωνται.

¹⁹⁹ διχῶς γὰρ ἀπαθεῖς γίνονται οἱ ἄνθρωποι, ἢ τῷ μὴ πεπειρᾶσθαι ἢ τῷ βοηθείας ἔχειν, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ θάλατταν κινδύνοις οἱ τε ἄπειροι χειμῶνος θαρροῦσι τὰ μέλλοντα καὶ οἱ βοηθείας ἔχοντες διὰ τὴν ἐμπειρίαν (γιατὶ οἱ ἄνθρωποι γίνονται ἀφοβοὶ με δύο τρόπους: εἴτε γιατί δεν ἔχουν ποτέ δοκιμάσει κίνδυνο εἴτε γιατί ἔχουν τὴν αναγκαία βοήθεια, ἀκριβῶς ὅπως στους κινδύνους τῆς θάλασσης ἀντιμετωπίζουν με θάρρος τὴν ἐκβασὴ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τῆς μίας ὅσοι ποτέ ως τότε δεν εἶχαν ζήσει μὴ μὲν μεγάλη φουρτούνα καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης ὅσοι, λόγω πείρας, κατέχουν τρόπους ἀντιμετώπισῆς τῆς).

²⁰⁰ 1383 α: καὶ ἂν ὑπάρχειν αὐτοῖς οἴωνται πλείω καὶ μείζω, οἷς ὑπερέχοντες φοβεροὶ εἰσίν... 1383β:...ταῦτα δὲ ἐστὶ πλῆθος χρημάτων καὶ ἰσχύς σωμάτων καὶ φίλων καὶ χώρας καὶ τῶν πρὸς πόλεμον παρασκευῶν, ἢ πασῶν ἢ τῶν μεγίστων (1383 α: Ἐπίσης, ἀν πιστεύουν ὅτι ἔχουν πλεονεκτήματα καὶ πλεονεκτήματα: ἡ υπεροχὴ, πού τα πλεονεκτήματα αὐτὰ τους προσφέρουν, τους κάνει νὰ προκαλοῦν τὸν φόβο...1383β:...αὐτὰ εἶναι ἡ ἀφθονία τοῦ χρήματος, ἡ σωματικὴ δύναμη, ἡ δύναμη τῶν φίλων, ἡ ἰσχύς τῆς χώρας καὶ ἡ υπεροχὴ τῆς πολεμικῆς προπαρασκευῆς). Βλ. καὶ Konstan 2006 132-3, Core 1867, 247, Cairns 2016, 22-3, 38.

²⁰¹ Ἀρριαν. *Αναβ.* 2.7.9: ἀγαθοῦ ἡγεμόνος. Ἀκόμα, ὁ Κοῖνος στὸν λόγο, τὸν ὁποῖο ἐκφώνησε ἐνώπιον τοῦ Αλέξανδρου, ἐπεσήμανε πὼς οἱ Μακεδόνες με ἐκείνον ὡς στρατηγὸν δεν φοβούνται τους εχθρούς (Ἀρριαν. *Αναβ.* 5.29.7: σοὶ γὰρ αὐτῷ ἡγουμένῳ καὶ στρατιᾷ τῆς αὐτῆς ἄγοντι ἐκ μὲν πολεμίων δέος οὐδέν, τὰ δὲ ἐκ τοῦ δαιμονίου ἀδόκητὰ τε καὶ ταῦτα καὶ ἀφύλακτα τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ). Αὐτὸ ἐπιβεβαίωσε καὶ ὁ Αλέξανδρος λέγοντας πὼς ὅσο διοικούσε ἐκεῖνος, κανένας δεν σκοτώθηκε καταδικασμένος ἀπὸ εχθρὸν (Ἀρριαν. *Αναβ.* 7.10.4 οὐ γὰρ τίς γε φεύγων ὑμῶν ἐτελεύτα ἐμοῦ ἄγοντος).

²⁰² Εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ δίνει σωστὲς οδηγίες στὸ στράτευμα. Βλ. Ἀρριαν. *Αναβ.* 1.1.8-10, 1.6.5-8, 4.26.2-4 κ.ά. Ἡ ἐκβασὴ τῶν μαχῶν στὴν *Ανάβαση* συνήθως κρίνεται ἀπὸ τὴν δράση τοῦ ἴδιου τοῦ Αλέξανδρου (Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 52).

²⁰³ Βλ. Liotsakis 2019, 9, 81, Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 52, 82-88, 93, 99, 156-7.

²⁰⁴ ΓΙΑ παράδειγμα, κάποιες φορές υποθέτουν πὼς ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἢ ὁ Αλέξανδρος ἔχει ἀποχωρήσει: Ἀρριαν. *Αναβ.* 1.6.9: οἷα δὲ ξὺν φόβῳ ἀπηλλάχθαι οἰομένων Ἀλέξανδρον (νόμιζαν ὅτι ὁ Αλέξανδρος εἶχε ἀποχωρήσει φοβισμένος), 2.6.4: ἔγνω μὴκέτι Ἀλέξανδρον ἐθέλειν προῖέναι τοῦ πρόσω (σχημάτισε τὴν γνώμη ὅτι ὁ Αλέξανδρος δεν ἐπιθυμοῦσε πια νὰ προχωρήσει παραπέρα), 4.26.3: καὶ οἱ πολέμιοι ἀναθάρρησαντες, ὡς ἐγκεκλιότων ἤδη τῶν Μακεδόνων (Οἱ εχθροὶ ἀναθάρρησαν, γιατί νόμισαν ὅτι εἶχαν πλέον ἀποχωρήσει οἱ Μακεδόνες). Ἄλλοτε υποτιμούν τὴν ἰκανότητά τους: Ἀρριαν. *Αναβ.* 4.25.1: καὶ τῶν Μακεδόνων, ὅτι ὀλίγοι ἐφαίνοντο, καταφρονήσαντες (περιφρονώντας συγχρόνως τους Μακεδόνες, γιατί τους

τους Μακεδόνες όντας σίγουροι για τη νίκη τους. Τις περισσότερες φορές, όμως, αυτή η αυτοπεποίθησή τους, η οποία απορρέει από λανθασμένους υπολογισμούς και έλλειψη διορατικότητας, παρουσιάζεται παρορμητική και στιγμιαία. Αναλόγως, και ο Αλέξανδρος αρκετές φορές υποτιμά τους αντιπάλους του προβάλλοντας την αίσθηση υπεροχής, η οποία τον διακατέχει. Ωστόσο, εκείνος σχεδόν πάντα αποδεικνύεται σωστός, λόγω της ικανότητάς του να προβλέπει τις κινήσεις των εχθρών²⁰⁶. Η δική του συνεχής αυτοπεποίθηση είναι βάσιμη και προκύπτει εκ των πραγμάτων.

Ένα στερεοτυπικό χαρακτηριστικό του Μακεδόνα στρατηγού, το οποίο τονίζει το θάρρος και την ευφυΐα του, αποτελεί η επιθυμία επίτευξης δύσκολων στόχων²⁰⁷. Σύμφωνα με τον Λιοτσάκη (2019, 32-47), ένα βασικό μοτίβο στην *Ανάβαση* αποτελεί η επισήμανση των δυσκολιών, τις οποίες ενέχει η κάθε στρατιωτική επιχείρηση. Αυτές οι δυσκολίες γνωστοποιούνται συνήθως από τους εχθρούς ή άλλους Μακεδόνες, οι οποίοι θεωρούν το εκάστοτε εγχείρημα ακατόρθωτο²⁰⁸. Ωστόσο, ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται πάντα πρόθυμος να αποδεχτεί τέτοιου είδους προκλήσεις, οργανώνοντας άψογα στρατηγικά σχέδια, τα οποία κατορθώνουν να αφανίσουν κάθε εμπόδιο. Ως πρώτο παράδειγμα θα αναφερθεί η πολιορκία της Γάζας (Αρριαν. *Αναβ.* 2.25.4-2.27²⁰⁹). Η αφήγηση ξεκινά με την άποψη των μηχανικών του στρατοπέδου ότι εξαιτίας του ύψους του γηλόφου ήταν αδύνατο να κυριευθεί το τείχος με επίθεση (Αρριαν. *Αναβ.* 2.26.2: οί δέ μηχανοποιοί γνώμην άπεδείκνυντο άπορον εΐναι βία έλεΐν τὸ τείχος διά ύψος τοῦ χώματος). Ωστόσο, ο Αλέξανδρος θεωρούσε ότι η κατάληψη της πόλης ήταν μεν δύσκολη αλλά αναγκαία. Πίστευε ότι το παράτολμο της επιχειρήσεως θα προκαλούσε μεγάλο φόβο στους εχθρούς, ενώ αν δεν κυριευόταν η Γάζα και το μάθαιναν αυτό οι Έλληνες και ο Δαρειός, θα ήταν για εκείνον μεγάλη ντροπή²¹⁰ (Αρριαν. *Αναβ.* 4.26.3: *άλλά Άλεξάνδρω αίρετέον έδόκει εΐναι ὄσω άπορώτερον*

φαίνονταν λίγοι), 4.27.8: οί δέ έκ τῶν Βαζίρων ώς εΐδον άπίόντα ζύν τῷ πλείστῳ τῆς στρατιᾶς τόν Κοΐνον, καταφρονήσαντες τῶν Μακεδόνων, ώς οὐ γενομένων άν σφισιν άξιομάχων, έπεκθέουσιν ές τὸ πεδίον... (Όταν είδαν οι κάτοικοι των Βαζίρων ότι αποχωρούσε ο Κοΐνος με το μεγαλύτερο μέρος του στρατού, εξόρμησαν στην πεδιάδα υποτιμώντας τους Μακεδόνες ότι τάχα δεν ήταν σε θέση να πολεμήσουν μαζί τους.), 6.6.3: οὔποτ' άν οίηθέντες διά τῆς άνύδρου έλθεΐν επί σφᾶς Άλέξανδρον (νόμιζαν ότι ποτέ δεν θα ερχόταν εναντίον τους ο Αλέξανδρος περνώντας μέσα από άνυδρη χώρα). Βλ. και 3.24.2-3,4.21.6 ,5.15.5-6.

²⁰⁵ Αρριαν. *Αναβ.* 4.4.2,4.18.6.

²⁰⁶ Για παράδειγμα, παρουσιάζεται σίγουρος για τη φυγή των εχθρών: Αρριαν. *Αναβ.* 1.27.7: και ξυνέβη, ὅπως εΐκαζεν· οί μὲν γάρ πολλοί αὐτῶν άπήλθον... (Η εικασία του Αλεξάνδρου αποδείχτηκε σωστή. Οι περισσότεροι Τελμισσείς έφυγαν...), 2.10.3-4: και ξυνέβη ὅπως εΐκασεν Άλέξανδρος. εύθὺς γάρ ώς έν χερσίν ή μάχη έγένητο, τρέπονται τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος (Και τα πράγματα συνέβησαν, όπως ακριβώς τα είχε υποθέσει ο Αλέξανδρος. Μόλις, δηλαδή, ήρθαν οι αντίπαλοι στα χέρια, τράπηκαν σε φυγή οι περσικές δυνάμεις), 4.26.2: ώς εί τροπή γίνοιτο, έγίνωσκεν γάρ έσομένην (ώστε αν τρέπονταν σε φυγή —και γνώριζε ότι τούτο θα συνέβαινε), 5.23.4-5:εϊκάσας ὅτι φοβεροί γενόμενοι οί Ίνδοί άπό τῆς προτέρας ήττης άπολείψουσι τῆς νυκτός τήν πόλιν. και συνέβη οὔτως ὅπως εΐκασεν (συμπέρανε ότι οι Ινδοί θα εγκαταλείψουν τη νύχτα την πόλη, πανικόβλητοι από την προηγούμενη ήττα τους. Τα πράγματα συνέβησαν έτσι όπως υπολόγισε ο Αλέξανδρος). Βλ. και 4.2.5, 5.14.2.

²⁰⁷ Miltisios 2018, 330-4.

²⁰⁸ Liotsakis 2019, υποσ. 47 σελ. 33.

²⁰⁹ Liotsakis 2019, 32-5, Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 143-144.

²¹⁰ Δηλώσεις τέτοιου είδους αποδεικνύουν τον ζήλο του Αλέξανδρου, την αυτοπεποίθηση και τη σιγουριά του. Αντίστοιχη απάντηση έδωσε και στον Παρμενίωνα (βλ. και Liotsakis 2019, 34.), όταν, πριν από τη μάχη στον Γρανικό, τον συμβούλευσε να διασχίσει το ποτάμι την αυγή, πριν από την παράταξη των Περσών (Αρριαν. *Αναβ.* 1.13.4-5). Τότε, ο Αλέξανδρος απάντησε ότι θα ήταν ντροπιαστικό για αυτούς να φανεί πως αναβάλλουν τη διάσχιση του Γρανικού, ενώ κατάφεραν να διασχίσουν τον Ελλήσποντο καθώς επίσης και ότι κάτι τέτοιο δεν άρμοζε στη γενναιότητα αυτού αλλά και των Μακεδόνων (Αρριαν. *Αναβ.* 1.13.6-7: *αίσχύνομαι δέ, εί τόν μὲν Έλλησποντον διέβην εύπετώς, τοῦτο δέ, σμικρόν ρεῦμα, —οὔτω τῷ όνόματι τόν*

έκπληξεν γὰρ τοὺς πολεμίους τὸ ἔργον τῷ παραλόγῳ ἐπὶ μέγα, καὶ τὸ μὴ ἔλεϊν αἰσχρὸν εἶναι οἱ λεγόμενον ἕξ τε τοὺς Ἑλληνας καὶ ἕξ Δαρεῖον)²¹¹. Μία ἀκόμα ριψοκίνδυνη ἐπιχείρηση ἀποτελεῖ ἡ πολιορκία τοῦ Σογδιανοῦ βράχου (Αρριαν. *Αναβ.* 4.18-19²¹²). Ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῆς Γάζας, ἡ κατάκτηση τοῦ βράχου ἀποδεικνύεται ἐξαιρετικὰ δύσκολη, κυρίως, λόγω τῆς τοποθεσίας του (Αρριαν. *Αναβ.* 4.18.5). Οἱ βάρβαροι, μάλιστα, χλεύαζαν τὸν Ἀλέξανδρο λέγοντας του νὰ ἀναζητήσῃ φτερωτοὺς στρατιῶτες, γιατί δὲν θεωροῦσαν ἐφικτὸ νὰ ἀπειληθοῦν ἀπὸ ἄλλους (Αρριαν. *Αναβ.* 4.18.6: οἱ δὲ σὺν γέλῳτι βαρβαρίζοντες πτηνοὺς ἐκέλευον ζητεῖν στρατιῶτας Ἀλέξανδρον... ὡς τῶν γε ἄλλων ἀνθρώπων οὐδεμίαν ὥραν σφίσιν οὔσαν). Αὐτὰ τα λόγια συντέλεσαν στὴν ἀπόφασή του νὰ καταστρώσῃ σχέδιο κατάκτησης τῆς τοποθεσίας²¹³ καὶ φυσικὰ -ἐν τέλει- νὰ το φέρῃ εἰς πέρας (Αρριαν. *Αναβ.* 4.19.3).

Αντίστοιχα, καὶ στὴν κατάληψη τοῦ βράχου τοῦ Χοριήνη (Αρριαν. *Αναβ.* 4.21)²¹⁴ ἡ ἀφήγηση μοιάζει με τὶς προηγούμενες. Ξανά τονίζεται τὸ δύσβατο τῆς τοποθεσίας (Αρριαν. *Αναβ.* 4.21.2) καὶ ἡ ἀρχικὴ ἀδιαφορία τῶν βαρβάρων γιὰ τὴν ἐπιχείρηση, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν πῶς ἦταν ἀκατόρθωτη (Αρριαν. *Αναβ.* 4.21.6: Οἱ δὲ βάρβαροι τὰ μὲν πρῶτα κατεφρόνουν ὡς ἀπόρου πάντη τοῦ ἐγχειρήματος). Ὁ Μακεδόνας βασιλιάς, γιὰ μία ἀκόμα φορὰ, ἀποφάσισε νὰ προβεῖ σὲ αὐτὸ τὸ ἐγχεῖρημα, τονίζοντας πῶς γι' αὐτὸν ὅλα τὰ μέρη ἦταν προσιτὰ καὶ ἐπρεπε²¹⁵ νὰ τα κυριεύσῃ (Αρριαν. *Αναβ.* 4.21.3: ...οὕτως πάντα ὤετο χρῆναι βατὰ τε αὐτῷ καὶ ἐξαιρετέα εἶναι²¹⁶). Σύμφωνα με τὸν Αρριανό, γιὰ τὶς ἀποφάσεις του αὐτὲς εὐθύνονταν ἡ τόλμη καὶ οἱ ἐπιτυχίες του (Αρριαν. *Αναβ.* 4.21.3: ἕξ τοσόνδε τόλμης τε καὶ εὐτυχίας προκεχωρήκε). Τελευταία θὰ ἀναφέρω τὴν περίπτωση τῆς Ἀόρνου πέτρας (Αρριαν. *Αναβ.* 4.28-30.4)²¹⁷, ἐνὸς πελώριου βράχου, τὸν ὁποῖο παραδίδεται πῶς οὔτε ὁ Ἡρακλῆς δὲν μπόρεσε νὰ κυριεύσῃ (Αρριαν.

Γράνικον ἐκφαυλίσας, — εἶρξει ἡμᾶς τὸ μὴ οὐ διαβῆναι ὡς ἔχομεν καὶ τοῦτο οὔτε πρὸς Μακεδόνων τῆς δόξης οὔτε πρὸς τῆς ἐμῆς ἕξ τοὺς κινδύνους ὀξύτητος ποιοῦμαι). Ἀκόμα, ὅταν οἱ Σκύθες τὸν περιγελοῦσαν, θεωρώντας ὅτι δὲν θὰ τολμούσε νὰ τοὺς ἐπιτεθεῖ (Αρριαν. *Αναβ.* 4.4.2), παρὰ τὶς μὴ εὐνοικὲς θυσίες, ἐκεῖνος ἐπέμενε, ὅτι ἦταν προτιμότερο νὰ διατρέξῃ τὸν ἔσχατο κίνδυνο παρὰ αὐτὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε υποτάξῃ ὁλόκληρη σχεδὸν τὴν Ἀσία, νὰ γίνῃ περιγελος τῶν Σκυθῶν (Αρριαν. *Αναβ.* 4.4.3: ὁ δὲ κρεῖσσον ἔφη ἕξ ἔσχατον κινδύνου ἐλθεῖν ἢ κατεστραμμένον ζύμπασαν ὀλίγου δεῖν τὴν Ἀσίαν γέλωτα εἶναι Σκύθαις).

²¹¹ Αποφάσισε, λοιπόν, νὰ κατασκευάσῃ πρόχωμα γύρω ἀπὸ τὴν πόλη, ὥστε οἱ μηχανές, πῶς θὰ στήνονταν ἐκεῖ, νὰ βρίσκονται στὸ ἴδιο ὕψος με τὰ τεῖχη (Αρριαν. *Αναβ.* 2.26.3) καὶ ὄντως κατάφερε νὰ ἐπιτεύξῃ τὸ στόχο του.

²¹² Liotsakis 2019, 35-38, Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 144-147.

²¹³ Αρριαν. *Αναβ.* 4.18.5: ...ὡς προσβάλλειν ἐδόκει τῷ χωρίῳ (...ὁ Ἀλέξανδρος ἀποφάσισε νὰ ἐπιτεθεῖ κατὰ τοῦ βράχου)...4.18.6: καὶ γὰρ τι καὶ ὑπέρογκον ὑπὸ τῶν βαρβάρων λεχθὲν ἕξ φιλοτιμίαν ζύν ὀργῇ ἐμβεβλήκει Ἀλέξανδρον (Σὲ αὐτὸ συνετέλεσε καὶ ἕνας ἀλαζονικὸς λόγος τῶν βαρβάρων, πῶς εἶχε προκαλέσῃ τὴν φιλοδοξία καὶ μαζί τὴν ὀργήν του Ἀλεξάνδρου). Ἄλλη μία περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ὠθεῖται σὲ ὀρμητικὴ ἐπίθεση λόγω εἰρωνείας τῶν βαρβάρων, συναντᾶμε στὸ τέταρτο βιβλίον, ὅπου οἱ Σκύθες χλεύαζαν εὐθαρσῶς τὸν Ἀλέξανδρο, θεωρώντας ὅτι δὲν θὰ τοὺς ἐπιτεθεῖ: Αρριαν. *Αναβ.* 4.4.2: καὶ πρὸς ὕβριν τοῦ Ἀλεξάνδρου βαρβαρικῶς ἐθρασύναντο, ὡς οὐκ ἂν τολμήσαντα Ἀλέξανδρον ἄψασθαι Σκυθῶν ἢ μαθόντα ἂν ὅτι περ τὸ διάφορον Σκύθαις τε καὶ τοῖς Ἀσιανοῖς βαρβάροις ὑπὸ τούτων παροξυνόμενος ἐπενόει διαβαίνειν ἐπ' αὐτοὺς καὶ τὰς διφθέρας παρεσκευάζεν ἐπὶ τῷ πόρῳ (καὶ κάπως νὰ χλεύαζον τὸν Ἀλέξανδρο με βαρβαρικὴ θρασύτητα, — γιὰτὶ πίστευαν ὅτι τάχα δὲν θὰ τολμούσε νὰ τὰ βάλῃ με τοὺς Σκύθες ἢ καὶ ἂν τὸ ἐπιχειροῦσε, θὰ μάθαινε τὴν διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς Σκύθες καὶ τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀσίας— ἐξοργισμένος ἀπὸ αὐτὰ ὁ Ἀλέξανδρος σκεφτόταν νὰ περάσῃ τὸν ποταμὸν καὶ νὰ τοὺς ἐπιτεθεῖ. Ἔτσι, ἄρχισε νὰ ετοιμάζῃ τὶς δερμάτινες σχεδίες γιὰ τὴν διάβαση). Βλ. Liotsakis 2019, 36.

²¹⁴ Liotsakis 2019, 38-40, Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 147-8.

²¹⁵ Ὁ Οξυάρτης ἐπέισε τὸν Χοριήνη νὰ παραδοθεῖ λέγοντάς του πῶς δὲν ὑπάρχει μέρος, πῶς νὰ μὴ μπορεῖ νὰ τὸν κατακτήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος (Αρριαν. *Αναβ.* 4.21.7: βία μὲν γὰρ οὐδὲν ὅ τι οὐχ ἄλωτὸν εἶναι Ἀλεξάνδρῳ). Ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος φαίνεται νὰ θεωρεῖ πῶς κάθε μέρος πρέπει νὰ κατακτηθεῖ (Liotsakis 2019, 39).

²¹⁶ Βλ. Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, ὑποσ.200, σελ. 148.

²¹⁷ Liotsakis 2019, 40-41, Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 149-53.

Αναβ. 4.28.2: και λόγος ὑπὲρ αὐτῆς κατέχει οὐδὲ Ἡρακλεῖ τῷ Διὸς ἀλωτὸν γενέσθαι τὴν πέτραν). Αὐτὴ ἡ παράδοση προξένησε σφοδρὴ ἐπιθυμία στον Ἀλέξανδρο να καταπιασθεῖ με τὴν ἐπιχείρηση (Αρριαν. Αναβ. 4.28.4: Καὶ ταῦτα ἀκούοντα Ἀλέξανδρον πόθος λαμβάνει ἐξελεῖν καὶ τοῦτο τὸ ὄρος) καὶ τελικὰ, ξανά, ἡ δυναμικὴ του παρέμβαση διέλυσε τὶς ψευδαισθήσεις τῶν βαρβάρων περὶ ἀσφαλούς οχυρότητας του προπυργίου τους (Αρριαν. Αναβ. 4.30.2-4)²¹⁸.

Ὁ Ἀλέξανδρος ὡς στρατηγὸς παρουσιάζεται σε γενικὲς γραμμὲς ἐξαιρετικὰ θαρραλέος καὶ αποφασισμένος να ἀναδειχθεῖ νικητὴς με ὅσο το δυνατόν περισσότερες κατακτήσεις. Εξίσου τολμηρὸς, ὁμως, ἀποδεικνύεται καὶ ὡς πολεμιστὴς. Λαμβάνει μέρος στις πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ἡ ἐξιστόρηση τῶν ὁποίων ἐμφατικὰ υπογραμμίζει τὶς ικανότητές του στο πεδίο τῆς μάχης, τὴν ὁρμητικότητα καὶ τὸ θάρρος του²¹⁹. Ἀναμφισβήτητα εἶναι παρῶν σχεδόν σε ὅλες τὶς μάχες καὶ πολεμὰ μαζί με τοὺς στρατιώτες του²²⁰. Για παράδειγμα, ἡ μάχη του Γρανικοῦ ξεκινά, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος πηδώντας στο ἄλογό του παρακίνησε τοὺς γύρω του να ἀναδειχθῶν γενναῖοι καὶ να τον ἀκολουθήσουν (Αρριαν. Αναβ. 1.14.6: Ἀλέξανδρος δὲ ἀναπηδήσας ἐπὶ τὸν ἵππον καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐγκελευσάμενος ἔπεσθαί τε καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς γίγνεσθαι). Μάλιστα, ἡ πρώτη περσικὴ υποχώρηση συντελεῖται στο μέρος, ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος ἀγωνιζόταν μπροστὰ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους, ἀγνοώντας τον κίνδυνο (Αρριαν. Αναβ. 1.16.1: ἐγκλίνουσι ταύτη πρῶτον, ἧ Ἀλέξανδρος προεκινδύνευεν). Ἡ ἐνεργὴ συμμετοχὴ του στη μάχη φαίνεται, ἐπίσης, κατὰ τὴ σύγκρουση με τοὺς Τυρίους (Αρριαν. Αναβ. 2.23.4: ἄμα Ἀλέξανδρος εἴτετο αὐτοῖς, τοῦ τε ἔργου αὐτοῦ καρτερῶς ἀπτόμενος²²¹) ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴ μάχη τῶν Γαυγαμήλων, ὅπου καταδιώκει τοὺς Πέρσες (Αρριαν. Αναβ. 3.8.1: καὶ Ἀλέξανδρος διώκων ἐνέκειτο) καὶ ἐξορμᾷ ἐναντίον τῶν ἐχθρικών στρατευμάτων (Αρριαν. Αναβ. 3.14.3: ...καὶ αὐτὸς Ἀλέξανδρος εὐρώστως ἐνέκειντο). Ἡ τόλμη του εἶχε γιὰ μίᾳ ἀκόμα φορὰ τὸ ἴδιο νικηφόρο ἀποτέλεσμα στις Κιλικίαις πύλες, τὶς ὁποῖες πλησίασε μαζί με κάποιους ἄλλους στρατιώτες του, με σκοπὸ να ἐπιτεθεῖ (Αρριαν. Αναβ. 2.4.3). Τότε, οἱ φρουροί, μόλις ἀντιλήφθηκαν τὸν ἐρχομὸ του, ἐγκατέλειψαν τὶς θέσεις τους (Αρριαν. Αναβ. 2.4.4: καὶ προσάγων μὲν οὐκ ἔλαθεν, ἐς ἴσον δὲ αὐτῷ κατέστη ἡ τόλμα. οἱ γὰρ φύλακες αἰσθόμενοι Ἀλέξανδρον αὐτὸν προσάγοντα λιπόντες τὴν φυλακὴν) .

Ἐπιπλέον, κατὰ τὴ μάχη ἐναντίον τῶν Μαλλῶν, ὁ Μακεδόνας βασιλιάς ἀνεβαίνει πρῶτος στὴν ἀκρόπολη (Αρριαν. Αναβ. 6.7.5: πρῶτος Ἀλέξανδρος ἐπιβὰς τοῦ τείχους ὥφθη ἔχων τὸ τεῖχος), κινητοποιώντας τοὺς Μακεδόνες, οἱ ὁποῖοι μόλις τὸν εἶδαν, ντροπιασμένοι, ξεκίνησαν καὶ ἐκεῖνοι τὴν ἀνάβαση (Αρριαν. Αναβ. 6.7.6: καὶ τοῦτον ἰδόντες οἱ ἄλλοι Μακεδόνες αἰσχυθέντες ἄλλος ἄλλῃ

²¹⁸ Βλ. καὶ Αρριαν. Αναβ. 1.4.3, ὅπου οἱ Γέτες τρομάζουν ἀπὸ τὴν ἀπίστευτη τόλμη του Ἀλέξανδρου, ὁ ὁποῖος κατάφερε να διασχίσει τὸν Ἰστρο ποταμὸ σε μίᾳ νύχτα, χωρὶς να κατασκευάσει γέφυρες... (καὶ οἱ Γέται οὐδὲ τὴν πρώτην ἐμβολὴν τῶν ἱπέων ἐδέξαντο· παράδοξος μὲν γὰρ αὐτοῖς ἡ τόλμη ἐφάνη τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅτι εὐμαρῶς οὕτως τὸν μέγιστον τῶν ποταμῶν διεβέβηκει ἐν μιᾷ νυκτὶ τὸν Ἰστρον οὐ γεφυρώσας τὸν πόρον...).

²¹⁹ Οἱ ἀπαράμιλλες πολεμικὲς ἀρετές του ἀναδεικνύονται καὶ μέσα ἀπὸ τὸν φόβο, τὸν ὁποῖο προκαλεῖ στους ἀντιπάλους του. Ὅπως ἀναφέρθηκε στο πρῶτο κεφάλαιο, οἱ ἐχθροὶ πολὺ συχνὰ τρέπονται σε φυγὴ στο ἀκουσμα του ἐρχομοῦ του ἢ στη θέα αὐτοῦ. Βλ. Liotsakis 2019, 9, Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 52, 156-7.

²²⁰ Ἐνδεικτικὰ : Αρριαν. Αναβ. 1.6.7, 1.8.7, 1.12.9, 1.14.7, 1.15.3, 2.10.3, 3.8.1, 4.4.5, 6.7.2 κ.ά.

²²¹ ...ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἀκολουθοῦσε, συμμετέχοντας ὁ ἴδιος ἐνεργὰ στο πολεμικὸ ἔργο...

άνηεσαν). Λίγο αργότερα, όμως, ο Αλέξανδρος, επειδή θεώρησε ότι οι στρατιώτες του χρονοτριβούν ξανά, χωρίς δισταγμό ξεκίνησε να ανεβαίνει μόνος του στα τείχη (Αρριαν. Αναβ.6.9.3: αὐτὸς καὶ εἰληθεὶς ὑπὸ τῆ ἀσπίδι ἀνέβαινεν)²²². Πρώτος φαίνεται να επιτίθεται στους Πέρσες και κατά τη μάχη του Γρανικού (Αρριαν. Αναβ. ἐμβάλλει ἐς τοὺς Πέρσας πρῶτος) αλλά και κατά τη μάχη της Ισσοῦ, οπότε εκείνος και όσοι ήταν μαζί του εισόρμησαν πρώτοι στον ποταμό πετυχαίνοντας μία λαμπρή νίκη (Αρριαν. Αναβ. 2.10.3-4)²²³. Με αυτές τις πράξεις γενναιότητας θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως εμπνέει τους Μακεδόνες, οι οποίοι φαίνεται να προσπαθούν να φανούν αντάξιοι των επιτυχιών του (Αρριαν. Αναβ. 2.10.6: τῶν Μακεδόνων δὲ τῆς τε Ἀλεξάνδρου ἤδη φαινομένης εὐπραγίας μὴ λειφθῆναι²²⁴).

Ο Αλέξανδρος μάχεται με σθένος, δεν φοβάται τον κίνδυνο και αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι ενίοτε αγνοεί μη ευνοϊκούς οιωνούς. Συγκεκριμένα, ο Αρίστανδρος τον είχε προειδοποιήσει ότι, αν και θα κυριεύσει την Γάζα, έπρεπε να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός. Εκείνος, όμως, έλαβε μέρος στη μάχη (Αρριαν. Αναβ. 2.26.4-2.27.2)²²⁵. Για αυτές του τις πράξεις κατακρινόταν από ορισμένους φίλους του, οι οποίοι θεωρούσαν πως δεν αποτελεί καθήκον στρατηγού να διακινδυνεύει πολεμώντας μπροστά από το στρατό του, αλλά στρατιώτη. Εκείνος, όμως, δεν μπορούσε να απέχει από το πολεμικό πεδίο (Αρριαν. Αναβ. 6.13.4: ἐκάκιζον, ὅτι αὐτὸς πρὸ τῆς στρατιᾶς κινδυνεύει· οὐ γὰρ στρατηγοῦ ταῦτα, ἀλλὰ στρατιώτου εἶναι... οὐ καρτερὸς ἦν ἀπέχεσθαι τῶν κινδύνων). Έτσι, όταν ο Παρμενίων²²⁶ τον συμβούλευσε να επιτεθεί νύχτα στους Πέρσες (Αρριαν. Αναβ. 3.10.1), αρνήθηκε επηρεασμένος από το θάρρος, το οποίο τον διακατείχε εν ώρα κινδύνου (Αρριαν. Αναβ. 3.10.2: καὶ τὸ μεγαλήγορον αὐτοῦ τοῦτο...εὐθαρσὲς ἐν τοῖς κινδύνοις ἐφαίνετο). Πίστευε ότι θα ήταν ντροπή να κλέψει τη νίκη και όχι να την λάβει επάξια (Αρριαν. Αναβ. 3.10.2: ὁ δὲ ἐκείνῳ μὲν ἀποκρίνεται...αἰσχρὸν εἶναι κλέψαι²²⁷ τὴν νίκην, ἀλλὰ φανερωῶς καὶ ἄνευ σοφίσματος χρῆναι νικῆσαι Ἀλέξανδρον²²⁸).

Η γενναιότητα του Αλέξανδρου, η συνεχής παρουσία του στις πολεμικές συρράξεις και το πάθος με το οποίο πολεμούσε, μπορεί να αποδειχθεί και από το πλήθος τραυματισμών του. Τραυματίζεται στην

²²² Βλ. Montgomery 1965, υποσ. 3 σελ. 180.

²²³ 2.10.3...πρῶτοι δὴ οἱ κατὰ Ἀλέξανδρον καὶ αὐτὸς Ἀλέξανδρος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τεταγμένος δρόμῳ ἐς τὸν ποταμὸν ἐνέβαλον, ὡς τῆς τε ὀξύτητι τῆς ἐφόδου ἐκπλήξαι τοὺς Πέρσας καὶ τοῦ θᾶσσον ἐς χεῖρας ἐλθόντας...2.10.4...καὶ ταῦτη μὲν λαμπρῶς ἐνίκα Ἀλέξανδρός τε καὶ οἱ ἀμφ' αὐτόν. (2.10.3: ...τότε πρῶτοι οἱ ἄνδρες που ἦταν μαζί με τον Αλέξανδρο, καθώς και ο ίδιος ο βασιλιάς που ἦταν στη δεξιά πτέρυγα, εισόρμησαν τρέχοντας μέσα στον ποταμό, για να προκαλέσουν φόβο στους Πέρσες από την ταχύτητα της επιθέσεως και για να συγκρουστούν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα μαζί τους...2.10.4:...στο μέρος αυτό ο Αλέξανδρος και αυτοί που πολεμούσαν μαζί του πέτυχαν μια περιφανή νίκη).

²²⁴ οἱ Μακεδόνες προσπαθοῦσαν και να μη φανούν κατώτεροι από την επιτυχία του Αλεξάνδρου, που ἦταν ἤδη φανερή...

²²⁵ 2.26.4: ὃ βασιλεῦ, τὴν μὲν πόλιν αἰρήσεις, αὐτῷ δὲ σοὶ φυλακτέα ἐστὶν ἐπὶ τῆδε τῆς ἡμέρας. 2.27.1: ὡς δὲ ἐκδρομὴ τε ἐκ τῆς πόλεως καρτερὰ ἐγένετο...ἡ ἐκὼν ἀπειθεὶ Ἀλέξανδρος τῷ μάντι ἢ ἐκπλαγείς ἐν τῷ ἔργῳ οὐκ ἐμνημόνευσε τῆς μαντείας, ἀλλ' ἀναλαβὼν τοὺς ὑπασπιστὰς παρεβόηθει, ἵνα μάλιστα ἐπιέζοντο οἱ Μακεδόνες...(2.26.4: «Βασιλιά μου, θα κυριέψεις την πόλη, πρέπει, όμως, να είσαι σήμερα προσεκτικός». 2.27.1: όταν, όμως, οἱ Ἄραβες ἐπιχείρησαν ορμητικὴ ἐξοδὸ ἀπὸ τὴν πόλη...τότε ο Αλέξανδρος ἢ θεληματικὰ παράκουσε τὴ συμβουλή του μάντη ἢ παρασύρθηκε ἀπὸ τὴ δίνη τῆς μάχης και λησμόνησε τὴν προφητεία· πήρε μαζί του τοὺς ὑπασπιστὲς και ἔτρεξε να βοηθήσει, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου οἱ Μακεδόνες πιέζονταν περισσότερο). Βλ. και 4.4.3.

²²⁶ Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, υποσ.132, σελ. 89.

²²⁷ Βλ. Montgomery 1965, 171.

²²⁸ ...ἐκεῖνος, ὅμως, ἀποκρίθηκε... ὅτι εἶναι ντροπή να κλέψει τὴ νίκη, ἀλλὰ ἔπρεπε ο Αλέξανδρος φανερά και χωρίς πανουργία να τὴν κερδίσει...

μάχη του Γρανικού (Αρριαν. Αναβ. 1.15.7-8), των Γαυγαμήλων (Αρριαν. Αναβ. 2.27.2), στον ποταμό Τάναϊν (Αρριαν. Αναβ. 3.30.11), στην πόλη του Κύρου (Αρριαν. Αναβ. 4.3.3), στην περιοχή των Ασπρασίων, των Γουραίων και των Ασσακηνών (Αρριαν. Αναβ. 4.23.3) αλλά και στη μάχη του Υδάσπη (Αρριαν. Αναβ. 5.14.4). Ωστόσο, ο τραυματισμός, ο οποίος παραλίγο να του στοιχήσει τη ζωή, συνέβη κατά την πολιορκία των Μαλλών (Αρριαν. Αναβ. 6.9.2- 6.10.4)²²⁹. Στη μάχη εκείνη, ανέβηκε πρώτος στα τείχη και μαχόταν μόνος του εναντίον των Ινδών, οι οποίοι δεν τολμούσαν να τον πλησιάσουν, αλλά τον χτυπούσαν από τους κοντινούς πύργους (Αρριαν. Αναβ. 6.9.3-5). Ο ίδιος σκεπτόταν πως, ακόμα και αν σκοτωνόταν πολεμώντας, θα αποκτούσε υστεροφημία έχοντας επιτελέσει σπουδαία κατορθώματα (Αρριαν. Αναβ. 6.9.5: καὶ κινδυνεύειν δέοι, μεγάλα ἔργα καὶ τοῖς ἔπειτα πυθέσθαι ἄξια ἐργασάμενος οὐκ ἀσπουδεὶ ἀποθανεῖται²³⁰). Ἔτσι, πήδηξε μέσα στο τείχος και κατάφερε να σκοτώσει μερικούς Ινδούς αλλά και τον αρχηγό τους, τρομάζοντας τους βαρβάρους, που πια δεν ήθελαν να τον πλησιάζουν (Αρριαν. Αναβ. 6.9.6: οἱ δὲ βάρβαροι πελάζειν μὲν αὐτῷ οὐκέτι ἤθελον). Ωστόσο, αν και σύντομα τραυματίζεται, συνέχιζε να πολεμά όσο άντεχε (Αρριαν. Αναβ. 6.10.1-2). Η πράξη αυτή του βασιλιά θεωρήθηκε παράλογα και απερίσκεπτα τολμηρή, όπως ο Αρριανός σχολιάζει (Αρριαν. Αναβ. 6.9.5: τῷ ἀτόπῳ τῆς τόλμης, 6.10.3: οὐ ξὺν νόῳ κινδυνεύων). Επιπλέον, ο ίδιος ο Αλέξανδρος επισημαίνει τη συμμετοχή του στους αγώνες. Στις δύο βασικές του δημηγορίες (Αρριαν. Αναβ. 5.25.3-26, 7.9-10) τονίζει στους Μακεδόνες πως και εκείνος κοπιάζει και κινδυνεύει μαζί τους. Μάλιστα, προτίθεται να γυμνωθεί και να αποδείξει πως κανένα μέρος του σώματός του δεν έχει μείνει άτρωτο²³¹.

Ολοκληρώνοντας την παρούσα ενότητα αξίζει να αναφερθεί πως ο Αρριανός, στην τελική κρίση του για τον Αλέξανδρο, τον χαρακτηρίζει γενναιότατο (Αρριαν. Αναβ. 7.28.1: τὴν γνώμην ἀνδρειότατος), εξαιρετικά ριψοκίνδυνο (Αρριαν. Αναβ. 7.28.1: φιλοκινδυνότατος), διορατικό και έμπειρο στη στρατιωτική διοίκηση²³² αλλά και ο Καλλισθένης αναφέρει πως είναι και φαίνεται υπέρ το δέον ο

²²⁹ Liotsakis 2019, 195-200, Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 113-9.

²³⁰ Αλλά και αν δεν συνέβαινε αυτό και έπρεπε να εκτεθεί σε κίνδυνο, θα σκοτωνόταν πολεμώντας, αφού θα είχε επιτελέσει μεγάλα κατορθώματα και άξια να τα μάθουν οι μεταγενέστεροι... Βλ. Liotsakis 2019, 195.

²³¹ Αρριαν. Αναβ. 5.26.7: Εἰ μὲν δὴ ὑμᾶς πονουῦντας καὶ κινδυνεύοντας αὐτὸς ἀπόνως καὶ ἀκινδύνως ἐξηγουόμενος ἦγον, οὐκ ἀπεικότως ἂν προεκάμνυτε ταῖς γνώμαις (Αν βέβαια σεις μόνο κοπιάζατε και κινδυνεύατε, χωρίς να κοπιάζω και να κινδυνεύω ο ίδιος, οδηγώντας σας απλώς ως αρχηγός σας, θα ήταν εύλογο σεις πρώτοι να χάσετε το θάρρος σας), 7.10.1: Ἀλλὰ ταῦτα γὰρ ὑμῶν πονούντων καὶ ταλαιπωρουμένων ἐκτησάμην αὐτὸς ἀπόνως καὶ ἀταλαιπώρως ἐξηγουόμενος. καὶ τίς ὑμῶν ἢ πονήσας οἶδεν ἐμοῦ μᾶλλον... ἢ ἐγὼ ὑπὲρ ἐκείνου; ἄγε δὴ καὶ ὄτω τραύματα ὑμῶν ἐστί γυμνώσας αὐτὰ ἐπιδειξάτω καὶ ἐγὼ τὰ ἐμὰ ἐπιδείξω ἐν μέρει· 7.10.2: ὡς ἔμοιγε οὐκ ἔστιν ὃ τι τοῦ σώματος τῶν γε δὴ ἔμπροσθεν μερῶν ἄτρωτον ὑπολέλειπται... (7.10.1: Αλλά μπορεί να πείτε ότι τα απέκτησα αυτά με δικούς σας κόπους και ταλαιπωρίες οδηγώντας σας στη μάχη χωρίς ο ίδιος να κουρασθώ και να ταλαιπωρηθώ. Ποιος, όμως, από σας έχει τη συναίσθηση ότι κοπίασε περισσότερο για χάρη μου από ό,τι εγώ για εκείνον; Εμπρός, λοιπόν, όποιος από σας έχει τραύματα ας γυμνωθεί και ας τα δείξει και εγώ με τη σειρά μου θα δείξω τα δικά μου. 7.10.2: γιατί σε μένα δεν υπάρχει κανένα μέρος του σώματος, μπροστά τουλάχιστον, που να έχει μείνει άτρωτο). Βλ. και 1.13.7, 2.7.7.

²³² 7.28.2: ξυνιδεῖν δὲ τὸ δέον ἔτι ἐν τῷ ἀφανεῖ ὄν δεινότατος, καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τὸ εἰκὸς ξυμβαλεῖν ἐπιτυχέστατος, καὶ τάξαι στρατιάν καὶ ὀπλίσαι τε καὶ κοσμηῆσαι δαημονέστατος· 7.28.3: καὶ οὖν καὶ ὅσα ἐν τῷ ἐμφανεῖ πράξαι, ξὺν μεγίστῳ θάρσει ἔπραξεν, ὅσα τε φθάσας ὑφαρπάσαι τῶν πολεμίων, πρὶν καὶ δεῖσαί τινα αὐτὰ ὡς ἐσόμενα... (7.28.2: Ἦταν πολύ ικανός στο να διαβλέπει την επιβαλλόμενη ενέργεια, όταν αυτή ήταν ακόμη αόρατη, και με μεγάλη επιτυχία συμπέραινε την πιθανή έκβαση από όσα ήταν ήδη φανερά. Είχε, επίσης, μεγάλη εμπειρία στο να παρατάσσει, να εξοπλίζει και να διοικεί ένα στράτευμα.

γενναιότερος από τους γενναίους άντρες (Αρριαν. Αναβ. 4.11.5: πόρρω τοῦ ἱκανοῦ ἀνδρῶν ἀγαθῶν τὸν ἄριστον εἶναι τε καὶ δοκεῖν).

2.4 Η ἐλπίς ως λέξη στην *Ανάβαση*

Η ἐλπίδα, ως ὅρος, αποτελεί πολυσυζητημένη ἔννοια²³³. Σύμφωνα με τον ὀρισμὸ του Lazarus (1999, 653) ὅταν κάποιος ἐλπίζει, πιστεύει ὅτι κάτι θετικό, το οποίο δεν ἰσχύει ἐπὶ του παρόντος, θα μπορούσε να συμβεῖ και αὐτὸ ακριβῶς ἐπιθυμεῖ. Με βάση τον ὀρισμὸ αὐτόν, η ἐλπίδα συνίσταται σε μία διαδικασία ἀξιολόγησης σχετικὰ με τον ἐπιθυμητὸ στόχο και συνοδεύεται ἀπὸ τη λαχτάρα για την ἐπίτευξη αὐτοῦ (Kazantzidis & Spatharas 2018, 5)²³⁴. Ἔτσι, η ἐπιθυμία φαίνεται να αποτελεί ἓνα βασικὸ χαρακτηριστικὸ ἢ ἓνα κίνητρο για την ὑπαρξή της ἐλπίδας (Lazarus 1999, 653, Cairns 2016,16).

Ἐνα βασικὸ ἐρώτημα αποτελεί το ἀν η ἐλπίδα ἀνήκει στην κατηγορία των συναισθημάτων. Ο Lazarus (1999,663-5) υποστηρίζει πως η ἐλπίδα εἶναι συναίσθημα, καθὼς προκύπτει, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἀπὸ την ἐπιθυμία να βρεθεῖ κάποιος σε διαφορετικὴ κατάσταση ἀπὸ την οποία βρίσκεται αὐτὴ τη στιγμή και ἀπὸ την ἐντύπωση ὅτι αὐτὸ εἶναι δυνατό²³⁵, ως ἀποτέλεσμα εἴτε δικῶν του προσπαθειῶν εἴτε ἐξωτερικῶν παραγόντων, οἱ οποίοι δεν υπάγονται στη δική του δικαιοδοσία. Ο ἴδιος διευκρινίζει ὅτι τα συναισθήματα δεν ἰσοδυναμοῦν με στόχους, προκύπτουν, ὁμως, ἀπὸ την ἐπίτευξη ἢ ὄχι ἐνός στόχου. Για παράδειγμα, τα ἀρνητικὰ συναισθήματα (ὅπως ο θυμὸς, η ντροπή, η ἐνοχή, ο φθόνος κ.ά.) προέρχονται ἀπὸ την καθυστέρηση ἢ την ἀνατροπή των στόχων μας, ἐνὼ τα θετικὰ (ὅπως η εὐτυχία, η υπερηφάνεια και η ἀγάπη) προκύπτουν μέσω της εὐκόλης υλοποίησης ἐνός σκοποῦ. Ἀκόμα, τονίζει πως η ἐμπειρία της ἐλπίδας συνήθως συνεπάγεται μία ἀλλαγὴ στην ψυχικὴ κατάσταση ἐνός ἀτόμου, η οποία γίνεται συχνὰ ἐμφανὴς στη συμπεριφορὰ ἢ στη φυσιολογία του²³⁶. Το γεγονός, ἐπίσης, ὅτι η ἐλπίδα ἐμφανίζεται μαζί με τον φόβο στη *Ρητορικὴ* του Ἀριστοτέλη²³⁷, δείχνει ὅτι εἶναι συναίσθημα (Kazantzidis & Spatharas 2018, 2-5).

7.28.3: Ἀκόμη και ὅταν ἐνεργούσε φανερά, ἐνεργούσε με το μεγαλύτερο θάρρος. Ἦταν, ὁμως, ἱκανότατος και να προλαβαίνει να ὑφαρπάξει τη νίκη ἀπὸ τους ἐχθρούς, πριν καν υποψιασθεῖ κανεὶς ὅτι αὐτὸ θα συμβεῖ). Βλ. Montgomery 1965, 173.

²³³ Ἐνδεικτικὰ : Cairns 2016, Lazarus 1999, Schlosser 2013, Kazantzidis & Spatharas 2018 (ολόκληρος ο τόμος ἀφιερώνεται στην ἔννοια της ἐλπίδας). Για τις διαφορὲς μεταξύ της ἀρχαίας ἐλληνικῆς λέξης ἔλπις και της ἀγγλικῆς λέξης hope βλ. Cairns 2016, 16-9, 22-4, υποσ. 41 σελ. 24, Kazantzidis & Spatharas 2018, 6-8.

²³⁴ Ο βαθμὸς στον οποίο ἔχουμε (ἢ πιστεύουμε ὅτι ἔχουμε) τον ἐλεγχὸ της ἐπίτευξης του ἐπιθυμητοῦ ἀποτελέσματος εἶναι ἄμεσα συναφὴς με την ἐνταση του συναισθήματος. (Kazantzidis & Spatharas 2018, 5).

²³⁵ Η ἐλπίδα εὐδοκίμει σε περιπτώσεις, ὅπου το ἐπιθυμητὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἐφικτὸ και ὄχι πιθανό. (Kazantzidis & Spatharas 2018, 5, 12).

²³⁶ Lazarus 1999, 663-5, Cairns 2016, 16, Lateiner 2018, 131.

²³⁷ Ὄντως, ο Ἀριστοτέλης, ὅπως ἀναφέρθηκε στην ἀρχὴ του δεῦτερου κεφαλαίου (σελ. 33) παρουσιάζει την ἐλπίδα ως ἀντίθετο του φόβου (Αριστοτ. *Ρητ.* 1383 α, 1389 α). Συνδέεται και με την ἠδονή (Kazantzidis & Spatharas 2018, 11). Για τις ἀπόψεις των Στωικῶν βλ. Kazantzidis & Spatharas 2018, 12-14, 19).

Επιπλέον, η ελπίδα συχνά προσφέρει παρηγοριά και ανακούφιση σε περιόδους απελπισίας και αποτελεί καταφύγιο, όταν οι αντιξοότητες περιορίζουν τις δυνατότητες δράσης του ατόμου (Kazantzidis & Spatharas 2018, 1-2,9). Γι' αυτό συχνά προσωποποιείται ως γιατρός, υπερασπιστής ή και θεοποιείται ως συνοδοιπόρος²³⁸. Ωστόσο, μπορεί οι ελπίδες να αποδειχθούν φρούδες, όταν δεν υπάρχει ρεαλιστική πιθανότητα επίτευξης των στόχων, με τους οποίους συνδέονται και να παραπλανήσουν ή να εξαπατήσουν τα άτομα, που ελπίζουν. Όταν η συναισθηματική τους πλευρά περιλαμβάνει λανθασμένες μελλοντικές απόψεις και επιθυμίες, τότε μπορεί να θεωρηθούν παράλογες (Cairns 2016, 44).

Ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης δείχνουν στις ιστορίες τους ότι η ελπίδα συνήθως συνδέεται με αρνητικές συνέπειες, καθώς οδηγεί ηγεμόνες, πόλεις ή και ολόκληρες αυτοκρατορίες σε καταστροφικές αποφάσεις (Lateiner 2018, 147)²³⁹. Συγκεκριμένα, ο Ηρόδοτος αποκηρύσσει τις μεγαλεπήβολες ελπίδες (Lateiner 2018, 134-6), ενώ στην αφήγηση του Θουκυδίδη η ελπίδα θεωρείται επιβλαβές υπόβαθρο για πολιτικές αποφάσεις, διότι υποδηλώνει παραληρηματική πολιτική σκέψη, η οποία στρεβλώνει την αντίληψη της πραγματικότητας και τελικά οδηγεί εκείνους που την καλλιεργούν στην πτώση (Tsoumpra 2018, 112)²⁴⁰. Ο Ξενοφών, από την άλλη, προσδίδει μία θετική έννοια στη λέξη *έλπις*. Σε αντίθεση με τους προκατόχους του, προβάλλει ότι η ελπίδα μπορεί μερικές φορές να είναι αξιόπιστη, να έχει ρεαλιστική διάσταση και χρησιμοποιεί τον Κύρο για να καταστήσει αυτή την ιδέα σαφή σε όλη την *Κύρου Παιδεία* (Tamiolaki 2016, 51)²⁴¹. Στον Ηρόδοτο η λέξη *έλπις* και το ρήμα *ελπίζω* απαντώνται περίπου εξήντα τρεις φορές (Lateiner 2018, 134), ενώ στον Θουκυδίδη εκατόν πενήντα (Lateiner 2018, 136).

Στην *Ανάβαση* οι λεξιλογικές αναφορές στην ελπίδα είναι μόνο δεκατέσσερις (Αρριαν. *Αναβ.* 1.4.7, 1.4.8, 1.18.6, 1.19.7, 1.19.9, 1.19.10, 1.27.3, 3.10.3, 5.26.8, 5.27.8, 6.15.2, 7.15.6, 7.28.2, 7.29.2). Αρχικά, ο ίδιος ο Αρριανός αναφέρεται στην έννοια της ελπίδας κατά την τελική κρίση της προσωπικότητας του Μακεδόνα στρατηγού, όπου και αναφέρει πως κατόρθωσε να μεταδίδει στο στράτευμά του αυτό το συναίσθημα (Αρριαν. *Αναβ.* 7.28.2: καὶ ἐλπίδων ἀγαθῶν ἐμπλήσαι)²⁴². Επιπλέον, ο Αλέξανδρος, όταν συναντήθηκε με τους Κέλτες, ήλπιζε πως η φήμη του θα είχε διαδοθεί μέχρι και τη χώρα τους και πως εκείνον φοβούνταν περισσότερο από όλα (Αρριαν. *Αναβ.* 1.4.7: τοὺς Κελτοὺς δὲ καὶ ἤρετο, ὃ τι μάλιστα δεδίττεται αὐτοὺς τῶν ἀνθρωπίνων, ἐλπίσας ὅτι μέγα ὄνομα τὸ αὐτοῦ καὶ ἐς Κελτοὺς καὶ ἔτι προσωτέρω ἦκει καὶ ὅτι αὐτὸν μάλιστα πάντων δεδιέναι φήσουσι²⁴³). Ἐλαβε, όμως, μία απροσδόκητη απάντηση

²³⁸ Cairns 2016, 27. Για τη θεοποίησή της ελπίδας στους Λατίνους βλ. Kazantzidis & Spatharas 2018, 26-7.

²³⁹ Βλ. Lateiner 2018, 131-147, Tamiolaki 2016, 51 & υποσ. 51, σελ. 51.

²⁴⁰ Βλ. Tsoumpra 2018, 112-17, 120, 122-3, Lateiner 2018, 136-145, Schlosser 2013, 169, 171, 173, 175-6. Ο τρόπος αφήγησης του Θουκυδίδη τονίζει τις αποπροσανατολιστικές πλευρές της ελπίδας σε συμφραζόμενα, που θεματοποιούν τους μη ρεαλιστικούς υπολογισμούς, πάνω στους οποίους στηρίζονται οι υπερβολικά φιλόδοξες επιχειρήσεις (Kazantzidis & Spatharas 2018, 2).

²⁴¹ Βλ. Tamiolaki 2016, 49-54.

²⁴² Χρησιμοποιεί τη λέξη *έλπις* ακόμα τρεις φορές (Αρριαν. *Αναβ.* 3.10.3, 7.15.6, 7.29.2).

²⁴³ Τους Κέλτες, μάλιστα, τους ρώτησε ποιό από τα ανθρώπινα πράγματα τους φοβίζει περισσότερο, περιμένοντας να ακούσει ότι η φήμη του είχε φθάσει και μέχρι τη χώρα τους και ακόμη μακρύτερα και ότι θα του έλεγαν ότι αυτόν φοβούνται περισσότερο από όλα.

(Αρριαν. Αναβ. 1.4.8: τῷ δὲ παρ' ἐλπίδα²⁴⁴ ξυνέβη τῶν Κελτῶν ἢ ἀπόκρισις'), καθώς ο μεγαλύτερος φόβος των Κελτῶν ἦταν ἡ πιθανή πτώση του ουρανοῦ πάνω τους (Αρριαν. Αναβ. 1.4.8). Ἦλπιζε, ἐπίσης, να παραμείνει ξακουστή ἀνάμεσα στους ἀνθρώπους ἡ πόλη, τὴν ὁποία θα ἴδρυνε ἀνάμεσα στους ποταμούς Ακεσίνη καὶ Ἰνδό (Αρριαν. Αναβ. 6.15.2: ἐλπίσας μεγάλην τε ἔσσεσθαι καὶ ἐπιφανῆ ἐς ἀνθρώπους).

Ὅσον ἀφορὰ στους Μακεδόνες, ο Παρμενίων φαίνεται να ἐλπίζει ὅτι οἱ Ἕλληνες θα νικήσουν τους Πέρσες με τὸν στόλο τους καὶ ἔτσι συμβούλευε τὸν Ἀλέξανδρο να προβεῖ σε ναυμαχία (Αρριαν. Αναβ. 1.18.6: Παρμενίων μὲν δὴ καὶ ὡς παρήνει Ἀλεξάνδρῳ ναυμαχεῖν, τά τε ἄλλα κρατήσιν τῷ ναυτικῷ τοὺς Ἕλληνας ἐπελπίζων²⁴⁵...). Ἀκόμα, ο Ἀλέξανδρος προσπαθώντας να πείσει τὸν στρατὸ του να συνεχίσουν τὴν ἐκστρατεία, τους δελεάζει λέγοντας πως, ὅταν διατρέξουν τὴν Ἀσία, θα τους γεμίσει με ἀγαθὰ καὶ, μάλιστα, παραπάνω ἀπὸ ὅσα ο καθένας ἤδη ἐλπίζει να λάβει (Αρριαν. Αναβ. 5.26.8: καὶ ἐπειδὴν ἐπεξέλθωμεν τὴν Ἀσίαν, τότε οὐκ ἐμπλήσας μὰ Δι' ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ὑπερβαλὼν ὅσα ἕκαστος ἐλπίζει ἀγαθὰ ἔσσεσθαι). Ὡστόσο, ο Κοίνος, ἀμέσως μετὰ, προτείνει στὸν βασιλιά, ἀφοῦ ἐπιστρέψουν, να οργανώσει ἄλλη ἐκστρατεία με νέους στρατιῶτες, τους ὁποίους ἡ ἐλπίδα για τὸ μέλλον θα τους καθιστᾶ γενναϊότερους (Αρριαν. Αναβ. 5.27.8: ἔψονται δέ σοι ἄλλοι Μακεδόνες καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, νέοι τε ἀντὶ γερόντων καὶ ἀκμῆτες ἀντὶ κεκμηκότων, καὶ οἷς τὰ τοῦ πολέμου διὰ τὸ ἀπείρατον ἔς τε τὸ παραυτίκα οὐ φοβερὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἐλπίδα ἐν σπουδῇ ἔσται²⁴⁶).

Ὅσον ἀφορὰ στα ἐχθρικά στρατεύματα, συνήθως οἱ ἐλπίδες τους ἀναφέρονται για να διαψευστοῦν²⁴⁷. Ἡ ἐλπίδα ὡς ὅρος ἀπαντᾶ τέσσερις φορές²⁴⁸. Ἦλπιζαν να προκαλέσουν σε ναυμαχία τὸν ἐλληνικό στόλο, γι' αὐτὸ καὶ ἐπλεαν τὴν ἡμέρα -μάταια- ἐναντίον του, χρησιμοποιώντας ὡς ὀρμητήριο τὴ Μυκάλη (Αρριαν. Αναβ. 1.19.7: Οἱ δὲ βάρβαροι ἀπὸ τῆς Μυκάλης ὀρμώμενοι τὰς μὲν ἡμέρας ἐπέπλεον τῷ Ἕλληνικῷ ναυτικῷ, προκαλέσσεσθαι ἐς ναυμαχίαν ἐλπίζοντες'). Μάλιστα, πέντε ἀπὸ τα Περσικά πλοία μπήκαν στο λιμάνι με τὴν προσδοκία ὅτι θα ἐβρῖσκαν ἀδεια τὰ πλοία του Ἀλέξανδρου (Αρριαν. Αναβ. 1.19.9: ἐλπίσαντες κενὰς καταλήψεσθαι τὰς Ἀλεξάνδρου ναῦς²⁴⁹). Ὄταν, ὁμως, εἶδαν τους Μακεδόνες να πλέουν -ἀναπάντεχα- ἐναντίον τους, ἔκαναν στροφή ἀπὸ μακριὰ καὶ κατέφυγαν στὸν ὑπόλοιπο στόλο

²⁴⁴ Ἡ φράση *παρ' ἐλπίδα* ἀπαντᾶ καὶ στα χωρία: Αρριαν. Αναβ. 1.19.10, 1.27.3. Βλ. παρακάτω.

²⁴⁵ Τὸ ρῆμα *ἐπελπίζω* εἶναι ἐξαιρετικά σπάνιο. Ὁ Αρριανὸς τὸ χρησιμοποιεῖ μία φορά, ἐνὺ συναντάται στὸν Θουκυδίδη (Θουκ.8.54.1), στὸν Πολύβιο (Πολυβ. 4.35.6) καὶ σε μερικοὺς ἄλλους συγγραφεῖς.

²⁴⁶ Καὶ θα σε ἀκολουθήσουν ἄλλοι Μακεδόνες καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, νέοι ἄνδρες στὴ θέση των γερόντων καὶ ξεκούραστοι στὴ θέση των κουρασμένων. Οἱ πολεμικὲς επιχειρήσεις δεν θα προκαλοῦν σε αὐτοὺς ἀμεσο φόβο, γιατί θα εἶναι ἀπειροί, ἀλλὰ ἐφεση, γιατί θα προσδοκοῦν ἀπὸ τὸ μέλλον.

²⁴⁷ Ὅπως συμβαίνει καὶ με τις εἰκασίες αὐτῶν. Βλ. σελ. 42-3.

²⁴⁸ Δύο φορές ἡ λέξη ἐλπίδα χρησιμοποιεῖται ὡς συναίσθημα, ὡς προσδοκία (Tamiołaki 2016, 51), δηλαδή, καὶ ἐπιθυμία καὶ δύο φορές για να δηλώσει τὴν ἀναπάντεχη τροπὴ των γεγονότων.

²⁴⁹ 1.19.9: καὶ τὰς μὲν πολλὰς τῶν νεῶν πρὸ τοῦ λιμένος ἐν μετεώρῳ παρέταξαν, εἴ πῃ ἐκκαλέσαιντο ἐς τὸ πέλαγος τοὺς Μακεδόνας, πέντε δὲ αὐτῶν εἰσέπλευσαν ἐς τὸν μεταξύ τῆς τε Λάδης νήσου καὶ τοῦ στρατοπέδου λιμένα, ἐλπίσαντες κενὰς καταλήψεσθαι τὰς Ἀλεξάνδρου ναῦς, ὅτι τοὺς ναύτας ἀποσκεδάννυσθαι τὸ πολὺ ἀπὸ τῶν νεῶν τοὺς μὲν ἐπὶ φρυγανισμῷ, τοὺς δὲ ἐπὶ ξυγκομιδῇ τῶν ἐπιτηδείων, τοὺς δὲ καὶ ἐς προνομὰς ταπτομένους, πεπυσμένοι ἦσαν (Τα περισσότερα πλοία τους τα παρέταξαν (οἱ Πέρσες) μπροστὰ στο λιμάνι στα ἀνοιχτά, μήπως καὶ παρασύρουν πρὸς τὸ πέλαγος τους Μακεδόνες: πέντε, ὁμως, ἀπὸ αὐτὰ μπήκαν στο λιμάνι, που ἦταν ἀνάμεσα στὴ νήσο Λάδη καὶ στὸ μακεδονικὸ στρατόπεδο, με τὴν προσδοκία ὅτι θα ἐβρῖσκαν ἀδεια τὰ πλοία του Ἀλέξανδρου, ἐπειδὴ εἶχαν πληροφορηθεῖ ὅτι τὸν περισσότερο καιρὸ οἱ ναῦτες ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τα πλοία, ἄλλοι για φρύγανα, ἄλλοι για προμήθειες καὶ ἄλλοι για ἐπισιτισμό).

τους (Αρριαν. Αναβ. 1.19.10:...ὡς παρ' ἐλπίδα ἀναγομένους τοὺς Μακεδόνας ἐπὶ σφᾶς εἶδον, ὑποστρέψαντες ἐκ πολλοῦ ἔφευγον πρὸς τὸ ἄλλο ναυτικόν). Αντίστοιχα, *παρ' ἐλπίδα* (αναπάντεχα δηλαδή), οι Ασπένδιοι είδαν τον Αλέξανδρο να καταφτάνει²⁵⁰.

Ακόμα, υπάρχουν και άλλα παραδείγματα, στα οποία διαφαίνονται οι μάταιες προσδοκίες των εχθρών, χωρίς, όμως, να γίνεται χρήση του όρου *ἐλπίς*. Ενδεικτικά, ο Δαρείος έχασε κάθε ελπίδα για συνθηκολόγηση με τον Αλέξανδρο, όταν, ενώ του πρότεινε χρήματα, μέρος της χώρας του, αλλά ακόμα και γάμο με την κόρη του, εκείνος αρνήθηκε (Αρριαν. Αναβ. 2.25.3: ταῦτα ὡς ἤκουσε Δαρεῖος, τὰς μὲν ξυμβάσεις ἀπέγνω τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον)²⁵¹. Ομοίως, ο Πέρσης βασιλιάς μετά τη μάχη των Γαυγαμήλων περίμενε στη Μηδία, μήπως και εκδηλωθεί κάποια ανταρσία στον μακεδονικό στρατό, πράγμα το οποίο δεν συνέβη (Αρριαν. Αναβ. 3.19.1: αὐτοῦ προσμένειν καὶ αὐτὸς ἐν Μήδοις, εἰ δὴ τι νεωτερισθεῖ τῶν ἀμφ' Ἀλέξανδρον'). Στη μάχη με τους Ουξίους, επίσης, εκείνοι τράπηκαν σε φυγή χωρίς να συγκρουστούν με τους Μακεδόνες, καθώς πλέον υστερούσαν σε οχυρές θέσεις, στις οποίες είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους (Αρριαν. Αναβ. 3.17.5:...τοῖς χωρίοις, οἷς μάλιστα δὴ ἐπεποίθεσαν, πλεονεκτούμενοι ἔφυγον οὐδὲ εἰς χεῖρας ἐλθόντες').

2.5 Η ελπίδα στον Αλέξανδρο

Στην *Ανάβαση* ο μοναδικός ήρωας, που ελπίζει καθ'όλη τη διάρκεια είναι ο Αλέξανδρος. Οι ελπίδες του διαψεύδονται μονάχα, όταν δεν κατορθώνει να κυριεύσει την πόλη Πέλλιο λόγω άφιξης ισχυρών δυνάμεων του Γλαυκία (Αρριαν. Αναβ. 1.5.8: ἔνθα δὴ Ἀλέξανδρος τὴν μὲν πόλιν ἀπέγνω ἐλεῖν ἂν ξὺν τῇ παρουσίᾳ δυνάμει²⁵²), την Τελμισσό (Αρριαν. Αναβ. 1.28.2: ἀπέγνω ἐλεῖν) , την πόλη της Μύνδου (Αρριαν. Αναβ. 1.20.7), αλλά και όταν δεν καταφέρνει να συλλάβει τον Δαρεῖο (Αρριαν. Αναβ. 3.20.3:

²⁵⁰ Αρριαν. Αναβ. 1.27.3: οἱ δὲ Ἀσπένδιοι ὡς εἶδον αὐτὸν τε Ἀλέξανδρον παρ' ἐλπίδα ἤκοντα καὶ τὸ στρατόπεδον ἐν κύκλῳ σφῶν πάντη, πέμψαντες πρέσβεις ἐδέοντο ἐφ' οἷσπερ τὸ πρότερον ξυμβῆναι. καὶ Ἀλέξανδρος τὸ τε χωρίον ἰσχυρὸν ἰδὼν καὶ αὐτὸς ὡς οὐκ ἐπὶ χρόνιον πολιορκίαν παρεσκευασμένος ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μὲν οὐδὲ ὡς ξυνέβη πρὸς αὐτούς· (Όταν οι Ασπένδιοι είδαν αναπάντεχα να καταφτάνει ο ίδιος ο Αλέξανδρος και να τους έχει από όλες τις μεριές κυκλώσει ο στρατός του, έστειλαν αμέσως πρέσβεις παρακαλώντας τον να συμβιβαστεί μαζί τους με βάση τις προηγούμενες συμφωνίες).

²⁵¹ Αρριαν. Αναβ. 2.25.3: ἔφη γὰρ οὔτε χρημάτων δεῖσθαι παρὰ Δαρεῖου οὔτε τῆς χώρας λαβεῖν ἀντὶ τῆς πάσης τὸ μέρος· εἶναι γὰρ τὰ τε χρήματα καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ πᾶσαν· γῆμαί τε εἰ ἐθέλοι τὴν Δαρεῖου παῖδα, γῆμαι ἂν καὶ οὐ διδόντος Δαρεῖου· ἐκέλευέ τε αὐτὸν ἤκειν, εἰ τι εὐρέσθαι ἐθέλοι φιλόανθρωπον παρ' αὐτοῦ. ταῦτα ὡς ἤκουσε Δαρεῖος, τὰς μὲν ξυμβάσεις ἀπέγνω τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον, ἐν παρασκευῇ δὲ τοῦ πολέμου αὐθις ἦν. (Εἶπε, δηλαδή, ότι δεν έχει ανάγκη ούτε να πάρει χρήματα από τον Δαρεῖο, ούτε να δεχθεί μέρος της χώρας του αντί για ολόκληρη· γιατί και τα χρήματα και η χώρα ολόκληρη είναι δικά του· κι αν ήθελε να παντρευτεί την κόρη του, μπορούσε να την παντρευτεί και χωρίς τη συγκατάθεση του πατέρα της· αν πάλι ήθελε ο Δαρεῖος να τύχει φιλικής συμπεριφοράς από μέρους του Αλέξανδρου, του υπέδειξε να παρουσιαστεί ο ίδιος μπροστά του. Όταν τα πληροφορήθηκε αυτά ο Δαρεῖος, έχασε κάθε ελπίδα για συνθηκολόγηση με τον Αλέξανδρο και άρχισε πάλι να προετοιμάζεται για πόλεμο).

²⁵² Τότε πια ο Αλέξανδρος έχασε κάθε ελπίδα ότι με τις δυνάμεις, που είχε, θα κυριεύε το Πέλλιο...

Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἀπέγνω κατὰ πόδας αἰρήσειν Δαρεῖον²⁵³). Ἡ ἀσβεστη ἐλπίδα τοῦ βασιλιά δὲν αποτυπώνεται τόσο λεξιλογικά, ὅσο με τὴν ευρύτερη ἔννοια τῆς αἰσιοδοξίας, τῆς τόλμης, τῆς οργανωτικῆς καὶ μεθοδικῆς σκέψης τοῦ, τῆς σιγουριάς ὅτι θὰ ἐπιτύχει τοὺς στόχους τοῦ. Κάτι τέτοιο, ἄλλωστε, δικαιολογεῖται, ἀφού ὁ Ἀλέξανδρος σχεδόν πάντα ἔφερνε εἰς πέρας ὅ,τι ἐπιχειροῦσε καὶ ἡ ἐπιτυχία ἐν γένει ὁδηγεῖ στὴν ἐλπίδα, στὴν αἰσιοδοξία καὶ τὸ ἀντίστροφο²⁵⁴.

2.5.1 Ενθάρρυνση

Ἡ ἐνθάρρυνση εἶναι μία διαδικασία μέσω τῆς ὁποίας ἡ ἐλπίδα μεταδίδεται καὶ αὐξάνεται -αν ἤδη ὑπάρχει- ἢ δημιουργεῖται. Ἐτσι συμβάλλει σημαντικά στὴν ἀναπτέρωση τοῦ ἠθικοῦ τοῦ στρατοῦ, ἐνῶ προάγει τὴ δημιουργία καὶ τὴ διατήρηση ἐνός θετικοῦ κλίματος ἀφοβίας καὶ αὐτοπεποίθησης. Ὁ Lateiner (2018, 138, 147) θεωρεῖ πὺς οἱ καλοὶ πολιτικοὶ καὶ διοικητὲς ἔχουν τὴν ικανότητα καὶ οφείλουν νὰ τονώνουν τὴν ἐλπίδα τῶν πολιτῶν ἢ τῶν στρατιωτῶν τους, ὅταν χρειάζεται²⁵⁵. Στὴν *Ἀνάβαση* ὑπάρχουν δύο βασικὲς καὶ μακροσκελεῖς δημηγορίες τοῦ Ἀλέξανδρου πρὸς τοὺς στρατιώτες τοῦ. Ἡ πρώτη δημηγορία (Ἀρριαν. *Ἀναβ.* 5.25.3-26) ἐκφωνεῖται μετὰ τὴ δήλωση τῶν Μακεδόνων ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ συνεχίσουν τὴν ἐκστρατεία. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναφέρει τὰ μέχρι τῶρα στρατιωτικὰ τοὺς ἐπιτεύγματα (Ἀρριαν. *Ἀναβ.* 5.25.4) καὶ τοὺς υπενθυμίζει ὅτι εἶναι τόσο ἰσχυροί, ὥστε οἱ ἀντίπαλοί τους πλέον παραδίδονται σὲ αὐτοὺς ἢ ἠττώνται (Ἀρριαν. *Ἀναβ.* 5.25.6). Τονίζει ὅτι τὸ τέλος τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων δὲν θὰ ἀργήσει νὰ ἐρθεῖ, καθὼς σύντομα ὅλη ἡ Ἀσία θὰ τοὺς ἀνήκει (Ἀρριαν. *Ἀναβ.* 5.26.1-2), ἐνῶ ἀν ἐπιστρέψουν στὴ χώρα τους, οἱ ἀγῶνες τους θὰ ἀποδειχθοῦν μάταιοι (Ἀρριαν. *Ἀναβ.* 5.26.3-4). Τέλος, τοὺς προτρέπει νὰ μείνουν μαζί τοῦ καὶ νὰ διεκδικήσουν τὴν ἀθάνατη δόξα (Ἀρριαν. *Ἀναβ.* 5.26.4-6). Ἡ δευτέρη δημηγορία τοῦ²⁵⁶ ἐκφωνεῖται στὴν Ὀπη (Ἀρριαν. *Ἀναβ.* 7.9-10) καὶ μοιάζει με τὴν πρώτη, καθὼς ξανά ὁ Ἀλέξανδρος ἀπευθύνεται στους Μακεδόνες, με πῖο συναισθηματικὸ τόνο, γιὰ νὰ τοὺς πείσει νὰ παραμείνουν στὸ πλευρό τοῦ. Ἀναφέρεται στὶς εὐεργεσίες τοῦ Φιλίππου πρὸς ἐκείνους (Ἀρριαν.

²⁵³ Ἀρριαν. *Ἀναβ.* 3.15.5 : ὡς Δαρεῖόν τε αἰρήσων ἐκεῖ...3.20.2: Δαρεῖος δὲ ἐφθάκει ἤδη παρεληλυθῶς εἶσω τῶν πυλῶν τῶν Κασπίων...3.20.3: Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἀπέγνω κατὰ πόδας αἰρήσειν Δαρεῖον (3.15.5: μήπως καὶ συλλάβει ἐκεῖ τὸν Δαρεῖο...3.20.2: Ὁ Δαρεῖος, ὅμως, εἶχε προλάβει ἤδη νὰ περάσει μέσα στὶς πύλες τῆς Κασπίας...3.20.3: ὁ Ἀλέξανδρος ἔχασε κάθε ἐλπίδα νὰ συλλάβει τὸν Δαρεῖο με καταδίωξη). Βλ. καὶ παραπάνω 1.4.7-8.

²⁵⁴ Lateiner 2018, 131. Καὶ στὸν Θουκυδίδη οἱ Κορίνθιοι, γιὰ νὰ πείσουν τοὺς Σπαρτιάτες νὰ ἐνωθοῦν μαζί τους ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, υποστήριζαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ζοῦν σὲ συνεχή ἐλπίδα, ἐπειδὴ μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν ὅ, τι ἐλπίζουν (Θουκ. 1.70.3: καὶ παρὰ δύναμιν τολμηταὶ καὶ παρὰ γνώμην κινδυνευταὶ καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς εὐέλπιδες). Βλ. Schlosser 2013, 171, Tsoumpra 2018, 112-3.

²⁵⁵ Παρομοίως καὶ ὁ Ξενοφὼν παρουσιάζει τὸν Κύρο σὲ διάφορες περιστάσεις νὰ ἐκφωνεῖ ομιλίες, με σκοπὸ νὰ τονώσει τὸ ἠθικὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ. Τέτοιου εἶδους δημηγορίες, οἱ ὁποῖες ἐνίοτε ἀποτελοῦσαν καὶ συναισθηματικὲς ἐπικλήσεις, συμπεριλαμβάνονται στα ἔργα τοῦ Θουκυδίδη καὶ τοῦ Ἡροδότου. (Tamiolaki 2016, 40-43, 50-53, Tamiolaki 2013, 33-6, 38-9). Γιὰ συναισθήματα καὶ πειθῶ βλ. Fragoulaki 2016, 114-115, 128-129, Kontsan 2006,34.

²⁵⁶ Μήλτσιος, ὑπὸ δημοσίευση, 61-2.

Αναβ. 7.9.1-6) και συνεχίζει παραθέτοντας τους κοινούς τους αγώνες²⁵⁷, τις δυσκολίες, τις οποίες μαζί αντιμετώπισαν, αλλά και τις επιτυχίες τους (Αρριαν. Αναβ. 7.9.7-7.10.4).

Η ενθαρρυντική προσπάθεια του Μακεδόνα βασιλιά δια των λόγων του φαίνεται και σε άλλα σημεία της ιστορικής αφήγησης²⁵⁸. Πριν από την κατάληψη της Τύρου, ενθαρρύνει ξανά τον στρατό του να επιτεθεί με σθένος (Αρριαν. Αναβ. 2.17) και, σύμφωνα με τον Λιοτσάκη (2019, 28-32), όσα είπε συνετέλεσαν στη μανιασμένη μακεδονική επίθεση κατά της πόλης. Με παρόμοιο τρόπο φαίνεται να τους μίλησε και πριν από τη μάχη της Ισσοῦ (Αρριαν. Αναβ. 2.7.2-9). Συγκάλεσε σε συμβούλιο τους στρατηγούς, τους ιλάρχους και τους αρχηγούς των συμμάχων και τους παρακινούσε να αντλήσουν θάρρος από τους κινδύνους, που μέχρι τώρα είχαν με επιτυχία αντιμετωπίσει (Αρριαν. Αναβ. 2.7.3: Ὁ δὲ συγκαλέσας στρατηγούς τε καὶ ἰλάρχας καὶ τῶν ξυμμάχων τοὺς ἡγεμόνας παρεκάλει θαρρεῖν²⁵⁹ μὲν ἐκ τῶν ἤδη σφίσι καλῶς κεκινδυνευμένων)²⁶⁰. Εκείνοι, μετά την ολοκλήρωση του λόγου του, έτρεξαν να του σφίξουν το χέρι και να τον παρακινήσουν με επευφημίες να τους οδηγήσει αμέσως στη μάχη (Αρριαν. Αναβ. 2.7.9: οἱ δὲ ἄλλος ἄλλοθεν δεξιούμενοί τε τὸν βασιλέα καὶ τῷ λόγῳ ἐπαίροντες ἄγειν ἤδη ἐκέλευον.)²⁶¹. Αλλά και πριν από τη μάχη στα Γαυγάμηλα τους ενθάρρυνε με παρόμοια λόγια, τονίζοντας την έμφυτη ανδρεία τους και παρακινώντας τον κάθε διοικητή να ενθαρρύνει και εκείνος με τη σειρά του τους δικούς του άνδρες (Αρριαν. Αναβ. 3.9.5-8)²⁶².

²⁵⁷ Η έννοια του κοινού αγώνα θα αναφερθεί παρακάτω.

²⁵⁸ Αρριαν. Αναβ. 1.14.5: ἐγκελευσάμενος ἔπεσθαί τε καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς γίνεσθαι (παρακίνησε τους γύρω του να τον ακολουθήσουν και να αναδειχθούν γενναίοι άνδρες), 2.10.2: παρεκάλει ἄνδρας ἀγαθοὺς γίνεσθαι, οὐ τῶν ἡγεμόνων μόνον τὰ ὀνόματα ξὺν τῷ πρέποντι κόσμῳ ἀνακαλῶν, ἀλλὰ καὶ ἰλάρχας καὶ λοχαγούς ὀνομαστί καὶ τῶν ξένων τῶν μισθοφόρων, (παρακινούσε τους άνδρες του να φανούν γενναίοι, καλώντας με τα ονόματά τους και τις πρέπουσες διακρίσεις όχι μόνον τους αρχηγούς, αλλά και τους ιλάρχους και τους λοχαγούς και τους ξένους ακόμη μισθοφόρους), 2.18.4: ...Ἀλεξάνδρου πολλή ἦν παρόντος τε καὶ αὐτοῦ ἕκαστα ἐξηγουμένου καὶ τὰ μὲν λόγῳ ἐπαίροντος, τὰ δὲ καὶ χρήμασι τοὺς τι ἐκπρεπέστερον κατ' ἀρετὴν πονουμένους ἐπικουφίζοντος...(...ο Αλέξανδρος, που παρευρισκόταν ο ίδιος εκεί και έδινε οδηγίες για όλα, άλλοτε παρακινώντας με λόγους και άλλοτε ανακουφίζοντας με χρηματικές παροχές όσους κοπίαζαν περισσότερο και διακρίνονταν για την εργατικότητά τους...), 2.23.1 : παρακαλέσας τοὺς ἡγεμόνας (αφού ενθάρρυνε τους ηγεμόνες).

²⁵⁹ Το ρήμα *παρακαλέω* χρησιμοποιείται συχνά στην Ανάβαση με τη σημασία παρακινώ ή ενθαρρύνω. Ενδεικτικά: Αρριαν. Αναβ. 2.7.9: ὅσα τε ἄλλα ἐν τῷ τοῖῳδε πρὸ τῶν κινδύνων ἐς παράκλησιν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς (Και άλλες προτροπές τούς έκαμε από εκείνες που ταιριάζει να γίνονται σε παρόμοιες περιστάσεις πριν από την μάχη...προς γενναίους άνδρες), 2.10.2: παρεκάλει ἄνδρας ἀγαθοὺς γίνεσθαι (παρακινούσε τους άνδρες του να φανούν γενναίοι), 2.23.1: παρακαλέσας τοὺς ἡγεμόνας τῶν τάξεων ἐς τὸ ἔργον (ενθάρρυνε τους διοικητές των ταγμάτων που θα επιχειρούσαν την έφοδο), 3.9.5: αὐτοὺς μὲν οὐκ ἔφη χρῆναι παρακαλεῖσθαι πρὸς οὗ ἔς τὸν ἀγῶνα· πάλαι γὰρ εἶναι δι' ἀρετὴν τε τὴν σφῶν παρακεκλημένους (τους είπε ότι αυτούς τους ίδιους δεν είναι ανάγκη καν να τους παρακινήσει να αγωνιστούν, γιατί από πολὺν ἤδη χρόνο έχουν παρακινήθει από τη δική τους την ανδρεία), 3.10.1: Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἄλλα οὐ πολλὰ παρακαλέσας τε καὶ ἀντιπαρακληθεὶς πρὸς τῶν ἡγεμόνων θαρρεῖν ἐπὶ σφίσι...(Με αυτές και με άλλες παρόμοιες άλλα σύντομες προτροπές ο Αλέξανδρος, αφού ενθάρρυνε και συγχρόνως παρακινήθηκε και ο ίδιος από τους αρχηγούς του στρατού να βασίζεται σε αυτούς). Κάποια χωρία αναφέρονται και παρακάτω.

²⁶⁰ Επιπλέον, τόνισε την εμπειρία των Μακεδόνων, οι οποίοι από πολὺ καιρό έχουν ασκηθεῖ να κινδυνεύουν στους πολεμικούς αγώνες (Αρριαν. Αναβ. 2.7.4: Μακεδόνας...αὐτοὺς ἐν τοῖς πόνοις τοῖς πολεμικοῖς πάλαι ἤδη μετὰ κινδύνων ἀσκουμένους), ενώ τους θύμιζε ακόμα όσα λαμπρά κατορθώματα είχαν ως τώρα επιτύχει όλοι μαζί, καθώς και εξαιρετες προσωπικές τους πράξεις γενναιότητας, αναφέροντας ονομαστικά τον καθένα μαζί με το κατόρθωμά του (Αρριαν. Αναβ. 2.7.7: ἐπὶ τούτοις δὲ τῶν τε ἐς τὸ κοινὸν ξὺν λαμπρότητι ἤδη πεπραγμένων ὑπεμίμησεν καὶ εἰ δὴ τῷ ἴδιῳ τι διαπρεπὲς ἐς κάλλος τετολημμένον, ὀνομαστί ἕκαστον ἐπὶ τῷ ἔργῳ ἀνακαλῶν).

²⁶¹ Βλ. Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 95.

²⁶² Αρριαν. Αναβ. 3.9.5: ἐπανελθῶν δὲ καὶ συγκαλέσας αὐθις τοὺς αὐτοὺς ἡγεμόνας, αὐτοὺς μὲν οὐκ ἔφη χρῆναι παρακαλεῖσθαι πρὸς οὗ ἔς τὸν ἀγῶνα· πάλαι γὰρ εἶναι δι' ἀρετὴν τε τὴν σφῶν παρακεκλημένους καὶ ὑπὸ τῶν πολλάκις ἤδη καλῶν ἔργων ἀποδεδειγμένων. (Μετὰ επέστρεψε και συγκάλεσε ξανά τους ίδιους αρχηγούς· τους είπε ότι αυτούς τους ίδιους

Μέσα από τα λόγια του προσπαθεί να τους μεταδώσει τον ζήλο, τη δική του φιλοδοξία και αυτοπεποίθηση²⁶³. Παρόλα αυτά, υπάρχουν και πράξεις, στις οποίες προβαίνει και μπορούν να χαρακτηριστούν ενθαρρυντικές. Ένα περιστατικό το οποίο αξίζει να αναφερθεί, καθώς όντως αποτελεί μία από τις ωραιότερες χειρονομίες του Αλέξανδρου (Αρριαν. Αναβ. 6.26.1: "Ενθα δὴ ἔργον καλὸν εἶπερ τι ἄλλο τῶν Ἀλεξάνδρου οὐκ ἔδοξέ μοι ἀφανίσαι), ἔλαβε χώρα στη γη των Παραπαμισάδων. Εκεί ολόκληρο το στράτευμα, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου, βασανιζόταν από δίψα (Αρριαν. Αναβ. 6.26.1-2). Κάποιοι στρατιώτες κατάφεραν να βρουν λίγο νερό και από σεβασμό το προσέφεραν πρώτα στο βασιλιά τους. Εκείνος, αφού επαίνεσε όσους του το έφεραν, το έχυσε μπροστά τους (Αρριαν. Αναβ. 6.26.3). Με την πράξη του αυτή οι Μακεδόνες πήραν τόσο θάρρος, ώστε ανακουφίστηκαν σαν να είχαν ξεδιψάσει (Αρριαν. Αναβ. 6.26.3: καὶ ἐπὶ τῷδε τῷ ἔργῳ ἐς τοσόνδε ἐπιρρωσθῆναι²⁶⁴ τὴν στρατιὰν ξύμπασαν ὥστε εἰκάσαι ἂν τινα πότον γενέσθαι πᾶσιν ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ τὸ πρὸς Ἀλεξάνδρου ἐκχυθέν²⁶⁵)²⁶⁶.

Ακόμα, καθ' ὅλη τη διάρκεια της ιστορικής αφήγησης, ο Αλέξανδρος, όπως ήδη έχει αναφερθεί, παρίσταται σε κάθε -σχεδόν-επιχείρηση (Αρριαν. Αναβ. 1.3.6: τῶν μὲν δὴ νεῶν ἐπέβη αὐτός, 1.12.9: καὶ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου παρόντος, 1.14.7: αὐτὸς δὲ ἄγων τὸ δεξιὸν κέρας, 1.15.3 Ἀλέξανδρος γὰρ ἦδη πλησίον ἦν, 1.19.5 ἐπέπλει αὐτός, 6.7.4 Αὐτὸς δὲ Ἀλέξανδρος, 6.8.4 Αὐτὸς δὲ ἦγεν²⁶⁷) και μάχεται μαζί με τους στρατιώτες του (Αρριαν. Αναβ. 2.10.3: αὐτὸς Ἀλέξανδρος, 2.22.3: αὐτὸς...ἀναλαβὼν, 2.22.4: κατιδόντες καὶ Ἀλέξανδρον αὐτὸν ἐπὶ τῶν νεῶν, 3.14.3: αὐτὸς Ἀλέξανδρος, 4.4.5: αὐτὸς ἡγούμενος²⁶⁸). Από τους πολλούς τραυματισμούς του, επίσης, φανερώνεται το πόσο διακινδυνεύει (Αρριαν. Αναβ. 1.15.7-8,

---

δεν είναι ανάγκη καν να τους παρακινήσει να αγωνιστούν, γιατί από πολύν ήδη χρόνο έχουν παρακινήθει από τη δική τους την ανδρεία και από τα λαμπρά κατορθώματα, που έχουν μέχρι τώρα πολλές φορές επιτελέσει)... 3.9.7: οὐκ οὐκ τὴν ἐς τὰ καλὰ ἐξόρμησιν διὰ πολλῶν ἀναγκαίαν αὐτοῖς εἶναι οἴκοθεν τοῦτο ἔχουσιν...(Δεν χρειάζεται, λοιπόν, να τους παρακινήσει για λαμπρά έργα με πολλούς λόγους, εφόσον την αρετή αυτή την έχουν μέσα τους, αλλά να τους υποδείξει να φροντίσει ο καθένας...).

²⁶³ Ο Αρριανός, όπως προαναφέρθηκε, τονίζει στο τέλος του έργου πως ο Αλέξανδρος όντως είχε το χάρισμα να εμπνέει αισιοδοξία και να δίνει κουράγιο στο στράτευμά του (Αρριαν. Αναβ. 7.28.2: καὶ ἐλπίδων ἀγαθῶν ἐμπλήσαι). Αλλά και ο ίδιος ο Αλέξανδρος φαίνεται να ενθαρρύνεται από τους υπόλοιπους διοικητές του στρατού (Αρριαν. Αναβ. 3.10.1: Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἄλλα οὐ πολλὰ παρακαλέσας τε καὶ ἀντιπαρακληθεὶς πρὸς τῶν ἡγεμόνων θαρρεῖν ἐπὶ σφίσι...: Με αυτές και με άλλες παρόμοιες άλλα σύντομες προτροπές ο Αλέξανδρος, αφού ενθάρρυνε και συγχρόνως παρακινήθηκε και ο ίδιος από τους αρχηγούς του στρατού να βασίζεται σε αυτούς...).

²⁶⁴ Στο παρόν χωρίο το ρήμα *ἐπιρρώννυμι* και, ειδικότερα, ο ρηματικός τύπος *ἐπιρρωσθῆναι* δηλώνει την ανάκτηση ή/ και την άντληση θάρρους. Το ρήμα αυτό συναντάται σπάνια. Αναφέρεται μία φορά από τον Θουκυδίδη (Θουκ. 3.6.1) και πέντε από τον Πολύβιο (Πολυβ. 4.51.8, 5.23.4, 5.54.3, 14.1.11, 30.19.12). Απαντά βέβαια και σε κάποιους άλλους συγγραφείς, κυρίως μεταγενέστερους. Συγκεκριμένα, ο ρηματικός τύπος *ἐπιρρωσθῆναι* χρησιμοποιείται μία φορά από τον Αρριανό, τρεις από τον Πολύβιο (Πολυβ. 5.23.4, 5.54.3, 14.1.11) και άλλες επτά φορές απαντά σε άλλους -κυρίως μεταγενέστερους- συγγραφείς.

²⁶⁵ Και με την πράξη του αυτή όλος ο στρατός πήρε τέτοιο θάρρος, ώστε θα υπέθετε κανείς ότι όλοι είχαν πει το νερό που έχυσε ο Αλέξανδρος...

²⁶⁶ Υπάρχουν και άλλες πράξεις του Αλέξανδρου, οι οποίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ενθαρρυντικές: προσφέρει τιμές και δώρα σε όσους αναδείχθηκαν γενναίοι ή διακρίθηκαν για τον οποιοδήποτε λόγο (Αρριαν. Αναβ. 1.5.4, 3.19.5, 7.5.4-6, 7.10.3), επισκέπτεται τους τραυματίες (Αρριαν. Αναβ. 1.16.5, 2.12.1), φροντίζει για τη μεγαλόπρεπη ταφή των πεσόντων (Αρριαν. Αναβ. 1.16.4-5, 2.12.1, 4.6.5, 5.20.1, 5.24.6, 6.2.1, 7.3.1-6, 7.10.4), τους επαινεί σε κάθε ευκαιρία (Αρριαν. Αναβ. 1.5.4, 2.6.2, 2.12.1, 2.18.4, 6.30.2, 7.5.4). Με τις παραπάνω πράξεις του Αλέξανδρου, οι στρατιώτες ενθαρρύνονται, γιατί νιώθουν πως η αξία των κατορθωμάτων τους αναγνωρίζεται.

²⁶⁷ Αρριαν. Αναβ. 5.23.7: ἀποστατήσω δὲ οὐδὲ ἐγὼ τοῦ ἔργου (Ούτε και εγώ θα απουσιάσω από την επιχείρηση...).

Βλ. και Αρριαν. Αναβ. 1.6.6, 1.19.8, 1.20.4, 1.20.5, 1.29.3, 2.4.3, 2.20.6-7, 2.23.2, 3.7.7, 3.13.3, 3.18.5, 3.21.9, 4.2.1, 4.3.4, 4.16.2, 4.23.2, 4.25.6, 6.7.1 κ.ά.

²⁶⁸ Αρριαν. Αναβ. 1.6.7, 1.8.7, 1.16.1, 1.23.4, 2.11.4, 2.23.4, 3.8.1, 4.23.3, 4.26.3, 5.15.2, 6.6.5, 6.7.2, 6.7.5-6, 6.8.6 κ.ά.

3.30.10, 4.3.3, 4.23.3, 5.14.4, 6.9.2-6.10.4²⁶⁹). Καθίσταται, έτσι, ένα υποδειγματικό πρότυπο γενναιότητας για το στρατό του, τους κινητοποιεί και η συμπεριφορά του αυτή σίγουρα ήταν άκρως ενθαρρυντική²⁷⁰, καθώς δημιουργείται η έννοια ενός κοινού αγώνα και στόχου.

Στις δύο προαναφερθείσες δημηγορίες (Αρριαν. Αναβ. 5.25.3-26, 7.9-10) ο ίδιος μιλά για τον κοινό τους αγώνα²⁷¹. Συγκεκριμένα, θεωρεί πως θα ήταν δικαιολογημένη η αποθάρρυνσή τους, μόνο εάν κινδύνευαν οι ίδιοι, ενώ εκείνος ήταν πάντα ασφαλής και ξεκούραστος (Αρριαν. Αναβ. 5.26.7: Εί μὲν δὴ ὑμᾶς πονοῦντας καὶ κινδυνεύοντας αὐτὸς ἀπόνως καὶ ἀκινδύνως ἐξηγούμενος ἦγον, οὐκ ἀπεικότως ἂν προεκάμνετε ταῖς γνώμαις, τῶν μὲν πόνων μόνοις ὑμῖν μετόν...²⁷², 7.10.1: Ἀλλὰ ταῦτα γὰρ ὑμῶν πονούντων καὶ ταλαιπωρουμένων ἐκτησάμην αὐτὸς ἀπόνως καὶ ἀταλαιπώρως ἐξηγούμενος. καὶ τίς ὑμῶν ἢ πονήσας οἶδεν ἐμοῦ μᾶλλον...ἢ ἐγὼ ὑπὲρ ἐκείνου;²⁷³). Επισημαίνει ότι οι κόποι είναι κοινοί, η συμμετοχή στον κίνδυνο ισάξια και τα έπαθλα ανήκουν σε όλους (Αρριαν. Αναβ. 5.26.7: νῦν δὲ κοινοὶ μὲν ἡμῖν οἱ πόνοι, ἴσον δὲ μέτεστι τῶν κινδύνων, τὰ δὲ ἄθλα ἐν μέσῳ κεῖται ξύμπασι)²⁷⁴. Επιπλέον, αναφέρεται στη γενικότερη ομοιότητα του τρόπου ζωής και διαβίωσης²⁷⁵ αλλά και στους τραυματισμούς, τους οποίους δεν προσπάθησε ποτέ να αποφύγει (Αρριαν. Αναβ. 7.10.1: ἄγε δὴ καὶ ὄτῳ τραύματα ὑμῶν

²⁶⁹ Για τους τραυματισμούς του Αλέξανδρου βλ. σελ. 46-7.

²⁷⁰ Ἄλλωστε η αυτή καθ' αυτή παρουσία του στρατηγού είναι έτσι και αλλιώς ενθαρρυντική. Αρκεί να θυμηθούμε τη φυγή του Δαρείου, η οποία σηματοδοτεί τη φυγή όλου του στρατεύματος (Αρριαν. Αναβ. 2.11.2-3: οὐδὲ πρόσθεν ἐνέκλιναν οἱ Πέρσαι πρὶν Δαρεῖόν τε πεφευγῶτα ἦσθοντο: οἱ Πέρσαις ἰππεῖς δὲν υποχώρησαν παρά μόνο ὅταν ἀντιλήφθησαν ὅτι ὁ Δαρεῖος εἶχε τραπέει σε φυγή...), αλλά και το θάνατο του Ινδού αρχηγού των Μασσάγων, λόγω του οποίου οι Ινδοί σταματούν να πολεμούν γενναία (Αρριαν. Αναβ. 4.27.2: Καὶ οἱ Ἰνδοί, ἕως μὲν αὐτοῖς ὁ ἡγεμὼν τοῦ χωρίου περιῆν, ἀπεμάχοντο καρτερῶς· ὡς δὲ βέλει ἀπὸ μηχανῆς τυπεῖς ἀποθνήσκει ἐκεῖνος, αὐτῶν τε οἱ μὲν τινες πεπτωκότες ἐν τῇ ξυνεχεῖ πολιορκίᾳ, οἱ πολλοὶ δὲ τραυματῖαι τε καὶ ἀπόμαχοι ἦσαν, ἐπεκηρυκεύοντο πρὸς Ἀλέξανδρον.: Καὶ οἱ Ἰνδοί, ὅσο ζούσε ὁ ἀρχηγὸς τῆς οχυρῆς θέσης, πολεμοῦσαν γενναία. Ὅταν, ὅμως, ἐκεῖνος χτυπημένος ἀπὸ βλήμα πολιορκητικῆς μηχανῆς σκοτώθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς Ἰνδοῦς ἄλλοι εἶχαν σκοτωθεῖ κατὰ τὴ συνεχῆ πολιορκία, ἐνῶ οἱ περισσότεροὶ εἶχαν τραυματισθεῖ καὶ ἦταν ἀνίκανοι γιὰ μάχη, τότε ἐστεῖλαν κήρυκα στὸν Ἀλέξανδρο γιὰ νὰ συνθηκολογήσουν).

²⁷¹ Αξίζει να επισημανθεί ότι ο εκάστοτε ηγέτης οφείλει να συλλάβει ένα όραμα και να καταφέρει να το μεταδώσει αποτελεσματικά σε ολόκληρο το σύνολο με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι κοινό και «συλλογικό». Με αυτόν τον τρόπο, το εκάστοτε σύνολο θα είναι δεκτικό προς τους στόχους του ηγέτη του και θα τους υποστηρίζει (George 2000, 1039-41).

²⁷² Αν βέβαια σεις μόνο κοπιάζατε και κινδυνεύατε, χωρίς να κοπιάζω και να κινδυνεύω ο ίδιος, οδηγώντας σας απλώς ως αρχηγός σας, θα ήταν εύλογο σεις πρώτοι να χάσετε το θάρρος σας, εφόσον εσείς μονάχα υπομένετε τους κόπους... Η φράση *προεκάμνετε ταῖς γνώμαις* χρησιμοποιείται για να δηλώσει την αποθάρρυνση των στρατευμάτων, η οποία θα ήταν δικαιολογημένη, αν ο Αλέξανδρος δεν κινδύνευε ή δεν μοχθούσε όσο και το στράτευμά του. Το ρήμα *προεκάμνω* σημαίνει κατά βάση μοχθώ, κουράζομαι και χρησιμοποιείται σπάνια. Στον Θουκυδίδη απαντά δύο φορές και συνδέεται με τη θλίψη ή την ασθένεια: Θουκ. 2.39.4: περιγίγνεται ἡμῖν τοῖς τε μέλλουσιν ἀλγεινοῖς μὴ προεκάμνιν (γιατί δεν θλιβόμαστε από πριν για τις συμφορές που ίσως έρθουν) 2.49.1: εἰ δέ τις καὶ προεκάμνέ τι (όσοι είχαν νοσήσει από κάτι άλλο προγενέστερα).

²⁷³ Αλλά μπορεί να πείτε ότι τα απέκτησα αυτά με δικούς σας κόπους και ταλαιπωρίες οδηγώντας σας στη μάχη χωρίς ο ίδιος να κουρασθώ και να ταλαιπωρηθώ. Ποιος, όμως, από σας έχει τη συναίσθηση ότι κοπίασε περισσότερο για χάρη μου από ό,τι εγώ για εκείνον; Ακόμα: Αρριαν. Αναβ. 2.7.7: καὶ τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀκινδυνον ἐν ταῖς μάχαις ὡς ἀνεπαχθέστατα ἐπεξήει... (Αναφέρθηκε, επίσης, με τη μεγαλύτερη δυνατή μετριοφροσύνη και στους κινδύνους που ο ίδιος αντιμετώπισε στις μάχες...).

²⁷⁴ Αρριαν. Αναβ. 5.26.8: ἢ τε χώρα ὑμετέρα καὶ ὑμεῖς αὐτῆς σατραπεύετε. καὶ τῶν χρημάτων τὸ μέρος νῦν τε ἐς ὑμᾶς τὸ πολὺ ἔρχεται... (Και η χώρα αυτή είναι δική σας και σεις είστε οι σατράπες της. Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων και τώρα περιέρχεται σε σας...) ,7.9.7: τὰ δὲ ἄλλα πάντα ἐκόντα προσχωρήσαντα λαβὼν ὑμῖν καρποῦσθαι ἔδωκα· (Όλες τις άλλες περιοχές που προσχώρησαν θεληματικά σε μένα, αφού τις κατέλαβα, τις έδωσα σε σας να τις εκμεταλλεύεσθε). Βλ. και 7.9.8-9.

²⁷⁵ Αρριαν. Αναβ. 7.9.9: ἐπεὶ οὐδὲ ἔστιν ἴδια μοι ἐς ὃ τι φυλάξω αὐτούς, σιτουμένῳ τε τὰ αὐτὰ ὑμῖν σιτία καὶ ὕπνον τὸν αὐτὸν αἰρουμένῳ· καίτοι οὐδὲ σιτία ἐμοὶ δοκῶ τὰ αὐτὰ τοῖς τρυφῶσιν ὑμῶν σιτεῖσθαι· προαγρυπνῶν δὲ ὑμῶν οἶδα, ὡς καθεῦδεν ἔχετε ὑμεῖς. (Ούτε άλλωστε έχω λόγους να φυλάγω για τον εαυτό μου θησαυρούς, εφόσον τρώγω την ίδια με σας τροφή και κοιμάμαι όπως και σεις, αν και νομίζω ότι δεν τρώγω ούτε τα ίδια φαγητά με όσους από σας ζούνε στη χλιδή. Και ξέρω καλά ότι μένω άγρυπνος για χάρη σας, ώστε να μπορείτε εσείς να κοιμάστε ήσυχοι).

ἔστι γυμνώσας αὐτὰ ἐπιδειξάτω καὶ ἐγὼ τὰ ἐμὰ ἐπιδείξω ἐν μέρει· 7.10.2: ὡς ἔμοιγε οὐκ ἔστιν ὃ τι τοῦ σώματος τῶν γε δὴ ἔμπροσθεν μερῶν ἄτρωτον ὑπολέλειπται²⁷⁶).

2.6 Πόθος

Σύμφωνα με τον Montgomery (1965, 205-6), η λέξη *πόθος* έχει μοναδικό νόημα στον Αρριανό. Σε ολόκληρη την *Ανάβαση* εκείνος, ο οποίος φαίνεται να αισθάνεται πόθο -κατά βάση- είναι ο Αλέξανδρος (Αρριαν. *Αναβ.* 1.3.5 και 5.2.5: πόθος ἔλαβεν, 2.3.1, 3.1.5, 3.3.1, 4.28.4 και 7.1.1: πόθος λαμβάνει, 7.2.2: πόθος ἐγένετο, 7.16.2: πόθος γὰρ εἶχεν, 7.12.3 και 7.16.7: πόθου²⁷⁷). Δύο φορές μονάχα γίνεται αναφορά στον πόθο των Μακεδόνων (Αρριαν. *Αναβ.* 5.27.6: πόθος μὲν γονέων ἐστίν...πόθος δὲ γυναικῶν καὶ παιδῶν, πόθος δὲ δὴ τῆς γῆς αὐτῆς τῆς οἰκειίας...ξύγγνωστοί εἰσιν ἐπιδεῖν ποθοῦντες²⁷⁸, 7.26.1: οἱ στρατιῶται ἐπόθησαν ἰδεῖν αὐτόν...τούς πολλοὺς <δὲ> ὑπὸ πένθους καὶ πόθου τοῦ βασιλέως βιάσασθαι ἰδεῖν Ἀλέξανδρον²⁷⁹).

Ο Αλέξανδρος προσέδωσε στον ὄρο *πόθο* ένα νέο νόημα, μία νέα, δυναμική σημασία και τον κατέστησε 'ὄχημα' προς το ἄγνωστο²⁸⁰. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, το να θεωρεῖ κανεὶς τον εαυτό του ἄξιο μεγάλων πραγμάτων, τον καθιστᾷ *εὐελπιν* (Αριστοτ. *Ρητ.* 1389 α: καὶ τὸ ἄξιοῦν αὐτὸν μεγάλων μεγαλοψυχία· τοῦτο δ' εὐέλπιδος²⁸¹). Ως ἔνδειξη τῆς ἐλπίδας και τῆς αυτοπεποίθησης του Μακεδόνα βασιλιά θα μπορούσε να θεωρηθεῖ το πλήθος των μελλοντικῶν του σχεδίων²⁸² και ἐπιθυμιῶν, των υψηλῶν στόχων του. Για τον Αλέξανδρο ο πόθος του να καταφέρει να δει κάτι ἢ να φτάσει κάπου, αποτελούσε κινητήρια δύναμη. Ἐτσι, αποφάσισε να διαβεί τον Ἴστρο, γιατί τον κατέλαβε μεγάλη ἐπιθυμία να μεταβεί στην ἀπέναντι ὄχθη (Αρριαν. *Αναβ.* 1.3.5: καὶ ἅμα πόθος ἔλαβεν αὐτὸν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ ἐλθεῖν). Κυριευμένος ἀπὸ ἀντίστοιχα σφοδρὴ ἐπιθυμία αποφάσισε να κυριεύσει την Ἄορνο πέτρα (Αρριαν. *Αναβ.* 4.28.4: πόθος λαμβάνει ἐξελεῖν καὶ τοῦτο τὸ ὄρος), να πλεύσει προς την Περσικὴ θάλασσα

²⁷⁶ 7.10.1: Ἐμπρός, λοιπόν, ὅποιος ἀπὸ σας ἔχει τραύματα ας γυμνωθεῖ και ας τα δείξει και ἐγὼ με τὴ σειρά μου θα δείξω τὰ δικά μου. 7.10.2: γιατί σε μένα δεν ὑπάρχει κανένα μέρος του σώματος, μπροστὰ τουλάχιστον, που να ἔχει μείνει ἄτρωτο. Στην παραπάνω ἔννοια τῆς ἰσότητος, θα μπορούσε να προστεθεῖ και ἡ σκηνή στο ἔκτο βιβλίο, κατὰ τὴν ὁποία, αν και ο Αλέξανδρος βασανιζόταν ἀπὸ τὴ δίψα, ὅπως ὅλοι, ὠδηγοῦσε πεζὸς τον στρατό του (Αρριαν. *Αναβ.* καὶ αὐτόν τε Ἀλέξανδρον δίψει κατεχόμενον μόλις μὲν καὶ χαλεπῶς, πεζὸν δὲ ὅμως ἠγεῖσθαι: Αν και ο ἴδιος ο Αλέξανδρος βασανιζόταν ἀπὸ τὴ δίψα και βιάδιζε μόλις και με δυσκολία, ὠδηγοῦσε, ὅμως, πεζὸς τους ἄνδρες του).

²⁷⁷ Συνολικά, ἡ λέξη *πόθος* ἀπαντᾷ δεκαπέντε φορές, ἐνῶ τὸ ρῆμα *ποθέω* δύο. Βλ. ἀμέσως παρακάτω.

²⁷⁸ Και ὅλοι αὐτοὶ ποθοῦν τους γονεῖς τους...ποθοῦν τὶς γυναῖκες και τὰ παιδιά τους, ποθοῦν, ὅπως εἶναι φυσικό, τὴν ἴδια τὴν πατρική τους γῆ, τὴν ὁποία ἔχουν δικαίωμα να δουν, ἐφόσον τὸ ἐπιθυμοῦν...

²⁷⁹ ...οἱ στρατιῶτες του πόθησαν να τον δουν...Οἱ περισσότεροι, ὅμως, ἀπὸ θλίψη και ἐπιθυμία για τον βασιλιά τους ἀσκήσαν βία για να δουν τον Αλέξανδρο.

²⁸⁰ Montgomery 1965, 191-217, Cairns 2016, 11.

²⁸¹ τὸ να θεωρεῖ κανεὶς τον εαυτό του ἄξιο μεγάλων πραγμάτων εἶναι μεγαλοψυχία — αὐτὸ πάλι χαρακτηρίζει τον ἄνθρωπο που εἶναι γεμάτος μέσα του ἀπὸ ἐλπίδες...

²⁸² Αρριαν. *Αναβ.* 2.17.4, 4.15.5-6, 5.26.1-6, 7.1.3 κ.ά.

(*Αρριαν. Αναβ. 7.1.1*: πόθος λαμβάνει αὐτὸν καταπλεῦσαι ...ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν Περσικὴν²⁸³), να ανέβει στην ακρόπολη στον Γόρδιο, για να δει την άμαξα του Γορδίου καθώς και τον ζυγόδεσμό της (*Αρριαν. Αναβ. 2.3.1*: Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἐς Γόρδιον παρήλθε, πόθος λαμβάνει αὐτὸν ἀνελθόντα ἐς τὴν ἄκραν ...τὴν ἄμαξαν ἰδεῖν τὴν Γορδίου καὶ τοῦ ζυγοῦ τῆς ἀμάξης τὸν δεσμόν). Ἀκόμα, ἀπὸ διακαὴ ἐπιθυμία ἀποφάσισε να ιδρύσει τὴν Ἀλεξάνδρεια (*Αρριαν. Αναβ. 3.1.5*: πόθος οὖν λαμβάνει αὐτὸν τοῦ ἔργου), να γνωρίσει με ποιά ἄλλη θάλασσα ἐνώνεται ἡ Κασπία (*Αρριαν. Αναβ. 7.16.2*: πόθος γὰρ εἶχεν αὐτὸν καὶ ταύτην ἐκμαθεῖν τὴν θάλασσαν τὴν Κασπίαν...ποία τινὶ ζυμβάλλει θαλάσση...), να ἐπισκεφθεῖ τὸ μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα (*Αρριαν. Αναβ. 3.3.1*: πόθος λαμβάνει αὐτὸν ἐλθεῖν παρ' Ἄμμωνα ἐς Λιβύην, τὸ μὲν τι τῷ θεῷ χρῆσιμον, ὅτι ἀτρεκέες ἐλέγετο εἶναι τὸ μαντεῖον τοῦ Ἄμμωνος²⁸⁴) ἀλλὰ καὶ να δει τὸ χῶρο, ὅπου βρισκόνταν ἀναμνηστικά τοῦ Διονύσου (*Αρριαν. Αναβ. 5.2.5*: πόθος ἔλαβεν ἰδεῖν τὸν χῶρον, ὅπου τινὰ ὑπομνήματα τοῦ Διονύσου οἱ Νυσαῖοι ἐκόμπαζον...²⁸⁵).

Ὁ Ἀλέξανδρος βλέποντας κάθε ἐγχείρημά του να ἐπιτυγχάνεται, κάθε στόχο καὶ ἐπιθυμία του να πραγματοποιεῖται, νιώθει ἀκόμα πιο θαρραλέος καὶ αἰσιόδοξος. Οἱ συνεχῶς αὐξανόμενες ἐπιθυμίαι του, ἄλλωστε, τὸ ἀποδεικνύουν (*Αρριαν. Αναβ. 7.28.1*: φιλοτιμότητος), ἀφοῦ φαίνεται ἕτοιμος να κατακτήσει ἀκόμα καὶ ολόκληρο τὸν – τότε γνωστὸ – κόσμον²⁸⁶ (*Αρριαν. Αναβ. 5.26.2*: πᾶσα ἡμετέρα γίνεταί καὶ ἡ Ἀσία δὴ οὕτω πᾶσα, καὶ ὄροι τῆς ταύτης ἀρχῆς οὕσπερ καὶ τῆς γῆς ὄρους ὁ θεὸς ἐποίησε.²⁸⁷). Ἐπιπλέον, ἤδη στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας, ἀπευθυνόμενος στὸν Δαρεῖο, ζήτησε να τὸν ἀντιμετωπίζει ὡς κυρίαρχο ολόκληρης τῆς Ἀσίας (*Αρριαν. Αναβ. 2.14.8-9*²⁸⁸), ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ Πέρσης βασιλιάς προτίθεται να τοῦ παραχωρήσει μέρος τῆς χώρας του, ὁ Ἀλέξανδρος ἀρνεῖται, θεωρώντας ἀνόητο να λάβει μέρος μίας χώρας, ἡ ὁποία του ἀνήκει ολόκληρη (*Αρριαν. Αναβ. 2.25.3*: ἔφη γὰρ οὔτε χρημάτων δεῖσθαι παρὰ Δαρείου οὔτε τῆς χώρας λαβεῖν ἀντὶ τῆς πάσης τὸ μέρος· εἶναι γὰρ τὰ τε χρήματα καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ πᾶσαν...²⁸⁹).

²⁸³ Μάλιστα, ὅταν ἐφθάσε στα Τάξιλα καὶ εἶδε ἐκείνους τοὺς Ἰνδοὺς σοφιστὲς που βιάδιζαν γυμνοί, τὸν κατέλαβε μεγάλη ἐπιθυμία να ζήσει μαζί με κάποιον ἀπὸ τοὺς ἄνδρες αὐτοῦς, γιατί θαύμασε τὴν καρτερικότητά τους (*Αρριαν. Αναβ. 7.1.1*: ἐπεὶ καὶ ἐς Τάξιλα αὐτῷ ἀφικόμενῳ καὶ ἰδόντι τῶν σοφιστῶν κτῶν Ἰνδῶν τοὺς γυμνοὺς πόθος ἐγένετο ξυνεῖναι τινὰ οἱ τῶν ἀνδρῶν τούτων, ὅτι τὴν καρτερίαν αὐτῶν ἐθαύμασε).

²⁸⁴ ...τὸν κατέλαβε ἡ σφοδρὴ ἐπιθυμία να πάει στὸν Ἄμμωνα, στὴ Λιβύη, για να συμβουλευθεῖ τὸν θεό, ἐπειδὴ τὸ μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα φημιζόταν ὅτι ἦταν ἀλάθητο...

²⁸⁵ Κατέλαβε ἔτσι τὸν Ἀλέξανδρο μεγάλη ἐπιθυμία να δει τὸν χῶρο, ὅπου ἐδείχναν οἱ Νυσαῖοι με περηφάνια μερικά ἀναμνηστικά τοῦ Διονύσου...

²⁸⁶ Ὅπως κατέστη σαφές στὸ δεύτερο κεφάλαιο, ὁ βασικὸς λόγος, για τὸν ὁποῖο ὁ Ἀλέξανδρος ἀποδέχεται ριψοκίνδυνες ἀποστολές εἶναι ὁ ζήλος, ἡ τόλμη καὶ ἡ σιγουριά του ὅτι θα τα καταφέρει (βλ. σελ. 42-45).

²⁸⁷ ...θα γίνεαι δικὴ μας ολόκληρη ἡ μέσα Λιβύη καὶ ἔτσι θα κατακτηθεῖ ολόκληρη ἡ Ἀσία καὶ τότε τὰ ὅρια τοῦ κράτους μας στὸ μέρος αὐτὸ θα εἶναι ἐκεῖνα που ὁ θεὸς ὄρισε για τὴ γῆ... βλ. Mitsios 2018, 334.

²⁸⁸ *Αρριαν. Αναβ. 2.14.8*: ὡς οὖν ἐμοῦ τῆς Ἀσίας ἀπάσης κυρίου ὄντος ἦκε πρὸς ἐμέ. (Ἐλα, λοιπόν, σε μὲνα σαν να εἶμαι κύριος ὅλης τῆς Ἀσίας.), *2.14.9*: καὶ τοῦ λοιποῦ ὅταν πέμπης παρ' ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλέα τῆς Ἀσίας πέμπε, μηδὲ [ἄ] ἐξ ἴσου ἐπίστελλε, ἀλλ' ὡς κυρίῳ ὄντι πάντων τῶν σῶν φράζε εἶ του δέη· (Καὶ στὸ μέλλον, κάθε φορά που στέλνεις ἀνθρώπους σου σε μὲνα, εἶναι σαν να τοὺς στέλνεις στὸν βασιλιά τῆς Ἀσίας· οὔτε να μου στέλνεις ἐπιστολές ὡς ἴσος πρὸς ἴσον, ἀλλ' ἀν χρειάζεσαι τίποτα, να ἀπευθύνεσαι πρὸς ἐμένα σαν να εἶμαι ἐγὼ κύριος ὅλων των κτήσεών σου...). βλ. καὶ *Αρριαν. Αναβ. 1.4.7*.

²⁸⁹ Εἶπε, δηλαδή, ὅτι δεν ἔχει ἀνάγκη οὔτε να πάρει χρήματα ἀπὸ τὸν Δαρεῖο οὔτε να δεχθεῖ μέρος τῆς χώρας του ἀντὶ για ολόκληρη· γιατί καὶ τὰ χρήματα καὶ ἡ χώρα ολόκληρη εἶναι δικά του·

Αξίζει βέβαια να αναφερθεί ότι στο τέλος της *Ανάβασης*, η φιλοδοξία του Αλέξανδρου φαντάζει υπέρμετρη. Ο Αρριανός επισημαίνει πως η επεκτατική του διάθεση και η επιθυμία να κατακτά διαρκώς κάτι ήταν ακόρεστη (Αρριαν. *Αναβ.* 7.19.6: ὡς γέ μοι δοκεῖ, ἄπληστος ἦν τοῦ κτᾶσθαι τι ἀεὶ Ἀλέξανδρος)²⁹⁰. Τονίζει, μάλιστα, πως ακόμα και να μην υπήρχε πλέον κανένας να ανταγωνιστεί, θα ανταγωνιζόταν τον ίδιο του τον εαυτό (Αρριαν. *Αναβ.* 7.1.4: εἰ καὶ μὴ ἄλλω τῷ, ἀλλὰ αὐτόν γε αὐτῷ ἐρίζοντα). Οι αναρίθμητες στρατιωτικές επιτυχίες είχαν αρνητικό αντίκτυπο στον χαρακτήρα του, καθώς ερωτεύεται τις μάχες και τη δόξα (Αρριαν. *Αναβ.* 6.13.4: ὑπὸ μένουσ τε τοῦ ἐν ταῖς μάχαις καὶ τοῦ ἔρωτος τῆς δόξης) και επιδίδεται σε ένα ατέλειωτο κυνήγι αυτών²⁹¹. Παρόλα αυτά, ο ιστορικός θεωρεί ότι την ματαιοδοξία του δικαιολογεί το νεαρό της ηλικίας του²⁹².

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία ασχολήθηκε με τα εξής συναισθήματα: φόβος, θάρρος, ελπίδα. Ο φόβος εντοπίζεται μέσα από πλήθος λεξιλογικών αναφορών, όπως *φόβος*, *φοβερός*, *φοβέω*, *υπέρφοβος*, *δεῖδω*, *δειμαίνω*, *ἐκπληξις*, *ἐκπλήττω*, *δέος* κ.ά. Υπάρχουν βέβαια και φράσεις δηλωτικές του προαναφερθέντος συναισθήματος, όπως η φράση: *δουλοῦμαι/ προεκάμνω/ ἐκκάμνω τῇ γνώμῃ* κ.ά. Επίσης, ο φόβος δηλώνεται και μέσω λέξεων σχετικών με τη φυγή, η οποία αποτελεί άμεση συνέπεια και δήλωση φόβου, όπως *λείπω*, *φεύγω*, *φυγή*, *ἀποχωρῶ*, *ἀναχωρῶ*, *ἀποχώρησις*, *ἀναχωρησις* κ.ά. Συγκεκριμένα, ο Αλέξανδρος και το στράτευμά του επιθυμούν και καταφέρνουν να προκαλούν τον φόβο των αντιπάλων τους και να τον διατηρούν αμείωτο. Έτσι, τα εχθρικά στρατεύματα βρίσκονται -σχεδόν- διαρκώς σε κατάσταση φόβου αλλά και έκπληξης, η οποία συνδέεται, όπως προαναφέρθηκε, με τον φόβο και τον πανικό, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί σύμβολο και έκφανση αυτών. Ο φόβος οδηγεί πολύ συχνά τους εχθρούς σε παράδοση των πόλεών τους ή άτακτη φυγή ακόμα και αμαχητί. Αντίθετα, οι αναφορές στον φόβο του μακεδονικού στρατού είναι αισθητά λιγότερες. Οι Μακεδόνες παρουσιάζονται ως επί το πλείστον ατρόμητοι και γενναίοι, γι' αυτό και ελάχιστες φορές αποχωρούν από το πεδίο της μάχης ή

²⁹⁰ Αναλάμβανε τη μία επιχείρηση μετά την άλλη (Αρριαν. *Αναβ.* 5.25.2: οἱ Μακεδόνες δὲ ἐξέκαμον ἤδη ταῖς γνώμαις, πόνους τε ἐκ πόνων καὶ κινδύνους ἐκ κινδύνων ἐπαιρουμένον ὀρώντες τὸν βασιλέα: Το θάρρος, όμως, των Μακεδόνων είχε πλέον κλονισθεί, επειδή έβλεπαν τον βασιλιά τους να αναλαμβάνει τους αγώνες και τους κινδύνους τον έναν μετά τον άλλο).

²⁹¹ Liotsakis 2019, 14-15, 18-23, 42-3, 46, 60-1, 77, 81, Μήλτσιος, υπό δημοσίευση, 20-1, 56-7, 60-1, 70-6, 78-9.

²⁹² Αρριαν. *Αναβ.* 7.29.1-2: Εἰ δὲ τι ἐπλημμελήθη Ἀλεξάνδρῳ δι' ὀξύτητα ἢ ὑπ' ὀργῆς, ἢ εἴ τι ἐς τὸ ὑπερογκότερον προήχθη βαρβαρίσαι, οὐ μεγάλα τίθεμαι ἔγωγε, εἰ τὴν νεότητά τέ τις τὴν Ἀλεξάνδρου (Ἄν διέπραξε κανένα σφάλμα ο Αλέξανδρος εξαιτίας του ορμητικού του χαρακτήρα ή εξαιτίας της οργής του ή αν προχώρησε σε κάπως μεγαλύτερο βαθμό στην απομίμηση βαρβαρικών συνηθειών, αυτό κατά τη γνώμη μου δεν σημαίνει πολλά: αρκεί να αντιμετωπίσει κανείς με επιείκεια το νεαρό της ηλικίας του Αλεξάνδρου και τις συνεχείς επιτυχίες του). Ο Λιοτσάκης (2019,15) υποστηρίζει ότι όποιος έχει αξιωθεί τέτοια τύχη σε τόσο νεαρή ηλικία, όπως ο Αλέξανδρος, είναι λογικό να υπερεκτιμά τις δυνάμεις του. Ωστόσο, λόγω των πολυάριθμων κατορθωμάτων του αξίζει να πρωταγωνιστεί σε ένα ιστορικό έργο.

παρουσιάζονται αποθαρρυσμένοι, ενώ ο Μακεδόνας βασιλιάς θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως δεν φαίνεται να φοβάται ποτέ.

Πλήθος λεξιλογικών αναφορών υπάρχει και για το συναίσθημα του θάρρους, όπως τα ουσιαστικά: *θαρρος, τόλμη, τόλμημα, θάρσος, κίνδυνος, άνδραγαθία, άνδρεία* κ.ά., τα ρήματα: *τολμάω, θαρρέω, άναθαρρέω, κινδυνεύω, διακινδυνεύω, συγκινδυνεύω, προκινδυνεύω, προσεπαίρω* κ.ά, τα επιρρήματα: *ούκ άτόλμως, θρασέως, εύρώστως, καρτερώς, άκινδύνως*. Το θάρρος, ως συναίσθημα, φαίνεται να χαρακτηρίζει, κυρίως, το μακεδονικό στράτευμα, το οποίο παρουσιάζεται κατά βάση να φέρνει εις πέρας λαμπρά κατορθώματα, ηρωικές πράξεις ανδρείας επιδεικνύοντας θάρρος και αποφασιστική τόλμη. Οι δεκάδες νίκες τους αποδεικνύουν τις πολεμικές ικανότητες και το σθένος τους στο πεδίο των μαχών. Τα εχθρικά στρατεύματα, από την άλλη μεριά, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις όντως δρουν με θάρρος και τόλμη, σύντομα καταρρακώνονται. Ωστόσο, ασύγκριτο και ασυναγώνιστο είναι το θάρρος του Αλέξανδρου, ο οποίος αποτελεί υπόδειγμα γενναιότητας ως στρατηγός αλλά και ως στρατιώτης, αφού και εκείνος συμμετέχει στις πολεμικές επιχειρήσεις. Η ακλόνητη αυτοπεποίθησή του, η αισιοδοξία του, οι υψηλοί στόχοι του και η αποφασιστικότητά του να τους φέρει εις πέρας, τον καθιστούν εύελπιν. Γι' αυτό και στην *Ανάβαση* η ελπίδα αποτελεί -σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα- δικό του χαρακτηριστικό. Έτσι, μόνο εκείνος παρουσιάζεται να ενθαρρύνει τους στρατιώτες του, ακριβώς για να μεταδώσει την ελπίδα, που μόνο εκείνον χαρακτηρίζει.

Με βάση όλα τα παραπάνω, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στην *Ανάβαση* του Αρριανού τα αρνητικά συναισθήματα, όπως εν προκειμένω ο φόβος, φαίνεται να χαρακτηρίζουν περισσότερο τα εχθρικά στρατεύματα. Αντιθέτως, όσο πιο θετικό είναι ένα συναίσθημα, όπως για παράδειγμα το θάρρος, τόσο περισσότερο κυριαρχεί στους Μακεδόνες και λιγότερο στους εχθρούς, ενώ η ελπίδα, η οποία αποτελεί ένα από τα θετικότερα συναισθήματα, φαίνεται να εμφανίζεται μονάχα στον Αλέξανδρο, τον βασιλιά των Μακεδόνων. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Αρριανός έχει την τάση να δίνει περισσότερη έμφαση στα αρνητικά συναισθήματα, γι' αυτό και περισσότερο αναλύονται στιγμές φόβου και αποθάρρυνσης των στρατευμάτων. Αντιθέτως, το θάρρος και, κυρίως, η ελπίδα²⁹³, δύο άκρως θετικά συναισθήματα, δεν εμφανίζονται τόσο συχνά κατά την ιστορική καταγραφή.

Ευελπιστώ ότι η παρούσα εργασία, αποτελεί τη βάση για μελλοντική έρευνα, η οποία θα περιλαμβάνει το σύνολο των συναισθημάτων στην ιστορική αφήγηση του Αρριανού.

---

²⁹³ Η λέξη *έλιπς* αναφέρεται μόνο επτά φορές, το ρήμα *έλιπζω* έξι, ενώ μία φορά απαντά το ρήμα *έπελιπζω*.

Βιβλιογραφία

- Cairns, D. 2008. "Look both ways: studying emotion in ancient Greek". *Critical Quarterly*, vol. 50, no. 4, 43-62. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-8705.2008.00853.x>
- 2016. "Metaphors for Hope in Archaic and Classical Greek Poetry". In Caston, R.R. & Kaster, R.A. (eds). *Hope, Joy, and Affection in the Classical World*. Oxford University Press. 13-44.
- Cairns, D. & Nelis, D. 2017. "Introduction". In Cairns, D. & Nelis, D. *Emotions in the classical world: Methods, Approaches and Directions*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart. 7-30.
- Chaniotis, A. 2012. "Unveiling Emotions in the Greek World: Introduction". In A. Chaniotis (ed.), *Unveiling Emotions: Sources and Methods for the Study of Emotions in the Greek World*, Stuttgart: Steiner Verlag. 11-36.
- Cope, E.M. 1867. *An introduction to Aristotle's rhetoric vol I&II*, London And Cambridge Macmillan and Co.
- 1877. *Commentary on the Rhetoric of Aristotle*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dow, J. 2015. *Passions and Persuasion in Aristotle's Rhetoric*. Oxford University Press.
- Fortenbaugh, W.W. 1975. *Aristotle on emotion: a contribution to philosophical psychology, rhetoric, poetics, politics and ethics*. London: Duckworth.
- Fragoulaki, M. 2016. "Emotion, persuasion and kinship in Thucydides: The Plataian debate (3.52-68) and the Melian Dialogue (5.85-113)". In Sanders, Ed. & and Johncock, M. (eds) . *Emotion and Persuasion in Classical Antiquity*. Franz Steiner Verlag. 113-132.
http://orca.cf.ac.uk/88575/1/Fragoulaki_Emotion%252C%20persuasion%20%2526%20kinship.pdf
- George, J.M. 2000. "Emotions and leadership: the role of emotional intelligence". *Human relations*, vol 53 (8), 1027-55. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0018726700538001>
- Jörn, R. 2012. "Emotional Forces in Historical Thinking: Some Metahistorical Reflections and the Case of Mourning". *Historein*, 8, 41-53. <http://dx.doi.org/10.12681/historein.36>
- Kapust, D. 2008. "On the Ancient Uses of Political Fear and its Modern Implications". *Journal of the History of Ideas*, vol. 69, no. 3, 353-373 [Accessed 07-11-2019]. <https://www.istor.org/stable/40208029>
- Kazantzidis, G & Spatharas. D. 2018. "Introductory: 'Hope', elpis, spes: Affective and Non-affective Expectancy". In Kazantzidis, G & Spatharas. D. *Hope in Ancient Literature, History, and Art Ancient Emotions I* . Trends in Classics - Supplementary Volumes 63. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston. 1-31.
- Konstan, D. 2006. *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*. University of Toronto press: Toronto/ Buffalo/ London.
- Lateiner, D.2018. "Elpis as Emotion and Reason (Hope and Expectation) in Fifth-century Greek Historians". In Kazantzidis, G & Spatharas. D. *Hope in Ancient Literature, History, and Art Ancient Emotions I* . Trends in Classics - Supplementary Volumes 63. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston. 131-150.

- Lazarus, R.S. 1999. "Hope: An Emotion and a Vital Coping Resource Against Despair". *Social Research*, Vol. 66, No. 2, *HOPE and DESPAIR*, 653-678. [Accessed: 17-06-2019]. <https://www.istor.org/stable/40971343>
- Liotsakis, V. 2019. *Alexander the Great in Arrian's Anabasis: A literary portrait*. Trends in Classics - Supplementary Volumes 78. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston.
- Marincola, J. 2003. "Beyond pity and fear: The emotions of history". *Ancient Society*, Vol. 33, 285-315. [Accessed: 17-06-2019]. <https://www.istor.org/stable/44079841>
- Miltsios, N. 2018. "Polybius and Arrian: The Cases of Philip V and Alexander the Great". In Miltsios, N. & Tamiolaki, M. (eds). *Polybius and His Legacy*. Trends in Classics - Supplementary Volumes 60. Walter de Gruyter GmbH, Berlin. 325–340.
- Montgomery, H. 1965. *Gedanke und Tat: Zur Erzählungstechnik bei Herodot, Thukydides, Xenophon und Arrian*. Lund: Gleerup.
- Oatley, K., Keltner, D. & Jenkins, M.J. 2006. *Understanding Emotions*. (2nd ed) . Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Sanders. Ed. 2012. " 'He is a Liar, a Bounder, and a Cad' : The Arousal of Hostile Emotions in Attic Forensic Oratory". In A. Chaniotis (ed.), *Unveiling Emotions: Sources and Methods for the Study of Emotions in the Greek World*, Stuttgart: Steiner Verlag. 359-387.
- Schlosser, J. A. 2013. "Hope, Danger's Comforter': Thucydides' History and the Politics of Hope". *The Journal of Politics*. Vol. 75.no. 1, 169-182.
<https://pdfs.semanticscholar.org/4eef/188d90184d42898367ac77a8805a6f53c0f1.pdf>
- Solomon, R.C. (ed.) 2003. *What is an emotion? Classic and contemporary readings*. (2nd ed.) Oxford: Oxford University press.
- Solomon. R.C. 2000. *The philosophy of emotions*. In Lewis, M. & Haviland-Jones, J.M. (eds). *Handbook of emotions*. (2nd ed) (pp 3-15) . New York: Guilford Press.
- Stearns, P.N. 2000. "History of emotions; Issues of change and impact". In Lewis, M. & Haviland-Jones, J.M. (eds). *Handbook of emotions*. (2nd ed). New York: Guilford Press. 16-29.
- Syme, R. 1982. The career of Arrian. *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 86. 181-211.
[Accessed: 20-11-2019] <https://www.istor.org/stable/311194>
- Tamiolaki, M. 2013. "Emotions and historical representation in Xenophon's Hellenika". In A. Chaniotis and Pierre Ducrey (eds.), *Unveiling Emotions II. Emotions in Greece and Rome: Texts, Images, Material Culture*, Steiner Verlag, Stuttgart. 15-53.
- 2016. "Emotions and persuasion in Xenophon's Cyropaedia". *Phoenix*. Vol. 70.no 1-2. Classical association of Canada. 40-63.

Tsoumpira, N.2018. “The Politics of Hopelessness: Thucydides and Aristophanes’ Knights”. In Kazantzidis, G & Spatharas. D. *Hope in Ancient Literature, History, and Art Ancient Emotions I* . Trends in Classics - Supplementary Volumes 63. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston. 111-129.

Ελληνική βιβλιογραφία

Βλάχος, Σ. 2008. *Θουκυδίδου Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της “Εστίας” Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας.

Λυπουρλής, Δ. 2002,2004. *Ρητορική*. τομ. Α&Β. Ζήτρος.

Μήλτσιος, Ν. *Από τον Αλέξανδρο στον Αρριανό : Θέματα και Τεχνικές στην Ανάβαση*. Gutenberg. Αθήνα. (υπό δημοσίευση).

Νικολούδης, Η.Π. 1990. *Πλάτων : Νόμοι*. Τομ. Α. Δαίδαλος (Ζαχαρόπουλος. Ι).

Σαρικάκης, Χ.Θ. 1986,1998. *‘Αρριανού “Αλεξάνδρου Ανάβασις’*. Τομ. Α & Β. Βιβλιοθήκη Ελλήνων Συγγραφέων. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Σπαθάρης, Δ. 2017. “Συναισθήματα, αφηγήσεις, και γνωσιακές προσεγγίσεις: το παράδειγμα του Αιγινήτικου (Ισοκρ. 19)”. Στο Ταμιωλάκη, Μ. (επιμ.). *Μεθοδολογικά Ζητήματα στις Κλασικές Σπουδές: Παλαιά προβλήματα και νέες προκλήσεις*. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης & Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης. Ηράκλειο. 111-130.

Ιστοσελίδες

<https://web.archive.org/web/20141020214102/http://www.pothos.org/content/>

<https://web.archive.org/web/20110903055458/http://www.alexanderofmacedon.info/greek/GLOSSARY1gr.htm#A>